

TYÖTTÖMYYDEN JA ELÄKKEELLE SIIRTYMISEN KERTOMUKSET

Eläkkeelle jääneiden pitkäaikaistyöttömien
koettu hyvinvointi ja sosiaalinen identiteetti

Laura Mäkinieni

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Yhteiskuntapolitiikka
Pro gradu –tutkielma
Joulukuu 2018

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution – Department
Tekijä/Författare – Author Mäkinieni Laura Marianne		
Työn nimi / Arbetets titel – Title Työttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen kertomukset – Eläkkeelle jääneiden pitkäaikaistyöttömien koettu hyvinvointi ja sosiaalinen identiteetti		
Oppiaine / Läroämne – Subject Yhteiskuntapolitiikka		
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika/Datum – Month and year Joulukuu 2018	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 75 + 4
Tiivistelmä/Referat – Abstract		
<p>1990-luvun laman jälkeen suomalaisen yhteiskuntaan jäi pysyväksi ilmiöksi työttömyys. Tutkielmassa kysytään, millaisia ovat työttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen kertomukset ja millainen on eläkkeelle jääneiden pitkäaikaistyöttömien koettu hyvinvointi ja sosiaalinen identiteetti. Pohjoismainen hyvinvointivaltio on työkeskeinen, ja hyvinvointivaltio on aikanaan rakennettu työssä käymisen varaan.</p> <p>Työttömyydellä on monia yksilön kannalta haitallisia, sekä taloudellisia että hyvinvointiin liittyviä merkityksiä, joista monet kulkevat yksilön mukana eläkeikään asti. Eläkkeelläkin työttömyydellä on vielä yhteys koettuun hyvinvointiin ja sosiaaliseen identiteettiin. Eläköityminen on elämäntilanteen keskeinen siirtymä, ja eläkkeelle siirtyvän sosiaalinen identiteetti muuttuu. Erityisesti identiteetti muuttuu siinä vaiheessa, kun työtön siirtyy eläkeläiseksi. Näyttääkin siltä, että tämä identiteetin muutos parantaa yksilön hyvinvoinnin kokemusta, koska eläköitymisen vaiheessa sosiaalinen identiteetti ja status muuttuvat yhteiskunnallista odotusta vastaaviksi.</p> <p>Tutkimuksessa haastatellaan jo eläkkeelle siirtyneitä entisiä pitkäaikaistyöttömiä. Vuodenvaihteessa 2017–2018 haastateltujen eläkeläisten tarinoissa erottuvat työttömyyden ja eläköitymisen mallitarinat sankaritarinoina, tragediatarinoina ja komediatarinoina. Teemahaastattelututkimuksen analyysin tutkimusote on narratiivinen, ja se hyödyntää metodeinaan juonentamista ydinepisodien avulla sekä mallitarinoita. Mallitarinoiden sankaritarinassa korostuvat työttömyydestä selviäminen ja hyväksi koettu hyvinvointi eläkeläisenä. Tragediatarinan päähenkilöt eivät ole päässeet eroon työttömän identiteetistä. Komediatarinan haastateltavat eivät anna kovin suurta arvoa työttömyydelle vaan hakevat aktiivisesti ratkaisuja arkeensa, oli se sitten työttömän tai työllisen arkea.</p> <p>Työttömyys ei näytä sankaritarinassa jättäneen sellaisia haavoja, jotka eläkeläisenä vielä vahingoittaisivat yksilöä, vaan työttömyydestä on lopulta noustu voittajana. Tragediatarinassa pitkään jatkunut työttömyys on jättänyt niin merkittävät taloudelliset ja myös terveydelliset vaikutukset, että työttömyyden taakka kulkee eläkkeelläkin mukana. Komediatarinalaisten itsetuntoa työttömyys ei näytä jyränneen. Työttömyyttä on ollut toistuvasti ja pitkäänkin, mutta eläkkeeltä katsoen työura näyttää hyvänä ja eläkeläisen arki nautittavana. Yhteisöllisyys on antanut suojaa työttömyyden keskellä, ja yhteisöllisyys on läsnä myös eläkkeellä.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Eläkkeelle siirtyminen, hyvinvointivaltio, koettu hyvinvointi, lama, narratiivinen tutkimus, sosiaalinen identiteetti, työttömyys		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited		

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
2 TYÖTTÖMYYS JA ELÄKKEELLE SIIRTYMINEN	6
2.1 PITKÄAIKAISTYÖTTÖMYYS.....	7
2.2 TYÖTTÖMYYS TYÖURAN LOPPUVAIHEESSA JA LÄHESTYVÄ ELÄKKEELLE SIIRTYMINEN.....	8
2.3 ELÄKKEELLE SIIRTYMINEN	8
3 TYÖTÖN JA ELÄKELÄINEN SOSIAALISESSA YMPÄRISTÖSSÄ	11
3.1 HYVINVOINTI.....	11
3.2 MUUTTUVA, SOSIAALINEN IDENTITEETTI.....	13
3.3 SOSIAALINEN JA YHTEISÖLLINEN ANKKUROINTI.....	16
4 TUTKIMUSKYSYMYKSET, METODIT JA TUTKIMUSAINEISTO	18
4.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	19
4.2 NARRATIIVINEN TUTKIMUSOTE.....	19
4.3 TEEMAHAASTATTELU JA TUTKIMUSAINEISTO.....	21
4.3.1 Haastateltavat ja teemahaastattelujen tekeminen.....	22
4.3.2 Aineiston käsittely ja koodaus.....	24
4.4 AINEISTON ANALYYSIN KEINOT JA KULKU.....	25
4.4.1 Juonentaminen ydinepisodiin avulla.....	26
4.4.2 Mallitarinat ja tarinatyyppit.....	28
4.5 TUTKIMUSETIIKKA.....	31
5 SANKAREISTA TRAGEDIAAN JA KOMEDIAAN - MILLAISESTA JUONESTA TARINAT SYNTYVÄT?	35
5.1 TYÖTTÖMYYDEN VOITTANEET TYYTYVÄISET ELÄKELÄISET - SANKARITARINASSA TYÖURA PÄÄTTYI TEHDASLAKKAUTUKSEEN, HYVINVOINTI LÖYTYIKIN VAPAA-AJALTA.....	36
5.2 TYÖTTÖMYYDEN LANNISTAMAT ELÄKELÄISET – TRAGEDIATARINASSA TYÖTÄ VAILLA JO 1990-LUVULTA JA IHMISARVO KOETUKSELLA TYÖTTÖMYYDEN MYÖTÄ.....	42
5.3 TYÖTTÖMYYDELLE IMMUUNIT ELÄKELÄISET – KOMEDIATARINASSA TYÖTTÖMYYDEN KANSSA VOI PAISKATA KÄTTÄ JA YLIMÄÄRÄISESTÄ AJASTA NAUTTIA.....	49
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	55
7 POHDINTA	64
LÄHTEET	69
LIITTEET	76
LIITE 1. HAASTATELTAVIEN TAUSTATIEDOT HAASTATTELUHETKELLÄ 12/2017-01/2018.....	76
LIITE 2. TEEMAHAASTATTELURUNKO.....	77
LIITE 3. HAASTATELUAINEISTON KOODIPERHEET JA KOODIT ATLAS.TI-OHJELMASSA.....	79

1 Johdanto

Suomalainen työllisyys muuttui merkittävästi 1990-luvun lamassa, joka ravisteli koko yhteiskuntaa. Työttömyys kosketti joitakin niin pitkävaikutteisesti, että he eivät työllistyneet enää laman jälkeen koskaan uudelleen, vaan ovat pysyneet työttömänä eläkeikään asti. Tämä muutos jätti jälkeensä asioita, jotka näkyvät yhä keskellämme. Tästä asetelmasta kumpuaa yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielmani asetelma.

1990-luvun taloustaantuma oli jopa poikkeuksellisen raju käänne sodanjälkeisen Suomen historiassa. Enimmillään työttömiä oli 500 000 henkilöä, ja ilmiö leikkasi läpi koko yhteiskunnan. Lamassa kyse ei ollut vain talouden tunnusluvuista, vaan yksilön tasolla vahvasti juuri esimerkiksi työttömyydestä. Työttömyysluvut jäivät lamasta nousemisen jälkeenkin aiempaa korkeammalle tasolle. (Blomberg ym. 2002, 7.) Vaikka väestö laman jälkeen vaurastuikin merkittävästi, ei vauraus ole jakautunut tasaisesti (Saari 2010, 76).

Laman jälkeen yhteiskuntaamme jäi pysyväksi ilmiöksi myös ikääntyvien, eläkeikää lähestyvien, työttömyys. Ikääntyvän työttömyys on usein hankalampaa kuin nuoremman, uudelleen työllistyminen on vaikeampaa ja esimerkiksi masentumisen riski isompi (Larkin 2013, 121). Ikääntyneiden asema on ollut laman jälkeen työelämän kannalta ristiriitainen, sillä heitä on useasta eri syystä työnnetty ulos työelämästä (Helne ym. 2003, 405).

Työttömyys tuli 1990-luvun laman jälkeen siis uudella tavalla osaksi yhteiskuntaamme. Minua kiinnostaa tässä tutkimuksessa se, millä tavalla pitkäaikaistyöttömyys ja työttömyydestä eläköityminen liittyvät yksilön elämänkulkuun ja hyvinvointiin. Haluan selvittää myös, miten työttömyys vaikuttaa yksilöön ja kuinka työttömyyden mahdolliset arvet näkyvät vielä eläkeiässä, jossa on työttömyysajan lisäksi pro graduni toinen huomiopiste. Oman näkemykseni mukaan 1990-luvun laman jäljet näkyvät yhteiskunnassamme yhä monella tavalla. Itse olin nuori yläkoululainen ja lukiolainen syvimpinä lamavuosina. Lama osui oman kasvun kannalta keskeiseen ajanjaksoon ja on jättänyt minuun pysyvän jäljen. Tästä jäljestä yhdistettynä yhteiskuntapolitiikan opintoihin Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa asemoituu kiinnostukseni pitkäaikaistyöttömyyttä ja eläköitymistä kohtaan. Tämän tutkielman kontekstissa ja eläköityneiden työttömien haastatteluaineistossa 1990-luvun lama on

läsnä, koska työttömyyden ja työelämän monet muutokset ovat peruja tuolta ajalta, eikä niiden unohtaminen ole vielä ajankohtaista. Itse ajattelen, että Suomen 1990-luku oli työttömyysilmiön kannalta vedenjakaja, ja siksi kontekstoin pitkäaikaistyöttömyydestä eläköitymistä koskevaa tutkimustani juuri lamaan.

Mistä muista syistä työttömyys ja eläköityminen sitten ovat tärkeitä tutkimuskohteita? Ikääntyvän asemaa työelämässä tutkineen Levinin (2009, 107) mukaan jo yli 50-vuotiaasta työttömästä piirtyy mediateksteissä vaikea työllistyjä. Tämä vahvistaa sitä käsitystä, että työttömyys jää helpommin pysyväksi olotilaksi ikääntyvillä. Levin (mt., 108) huomauttaa lisäksi, että se, miten ikääntymisestä ja asemasta työmarkkinoilla puhutaan mediassa, uusintaa sitä tapaa, miten yhteiskunta näissä asioissa toimii. Hieman vanhemmilla, 60–65-vuotiailla tilanne on vielä edellisiä hankalampi. Sillä on siis suuri merkitys, miten iästä ja työstä tai työttömyydestä puhutaan, kenestä media tekee sankareita ja kenestä häviäjiä, minkä ikäinen luokitellaan vanhaksi ja miksi (mt., 111–116). Tähän on helppo yhtyä – myös 1990-luvun laman julkikuvassa oli medialla iso merkitys. Mediajulkisuus näytti ja kuulosti kuitenkin työttömistä melko monotoniselta. Esimerkiksi pitkäaikaistyöttömät kokivat lamavuosina heistä mediassa esitetyn kuvan leimallisesti uhripuheena tai yhteiskunnan hyväksikäyttäjinä. (Parikka 2002, 257.)

Tämä tutkimus etenee aiemman tutkimuksen kautta kohti omaa empiiristä aineistoa. Olen etsinyt tämän Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielmani haastattelututkimuksen aineistoon Lahden seudulta henkilöitä, jotka ovat olleet työttömänä pitkiä aikoja 1990-luvun lamasta alkaen tai jääneet työttömiksi sen jälkeen ja jääneet hiljattain eläkkeelle. Lahden seutu edustaa hyvin tutkimuskysymyksen ongelmaa, koska alue on kokenut voimakkaan rakennemuutoksen vanhasta teollisesta perinteestä nykyaikaan ja työttömyys on pysynyt korkealla pitkään. 1990-luvulla työttömyys oli Lahdessa hyvin korkea ja samalla koulutustaso alhainen (esim. Seppänen & Rusanen 2000, 238–239). Itse olen taustaltani journalisti, ja aiempi maisterin tutkintoni on tiedotusopin pääaineesta Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta. Työni kautta ihmisten haastattelemine ja kohtaaminen ovat minulle tuttuja sekä mieluisia asioita. Samalla seudun rakennemuutokseen ja työttömyyteen liittyvät ilmiöt ovat tulleet minulle tutuiksi journalistin ammatin kautta erilaisissa työtehtävissä mm. Lahdessa.

Tutkimukseni konteksti on 1990-luvun laman rinnalla myös työorientoituneessa

suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomea on pidetty kulttuurina, joka painottaa vahvasti työetiikkaa. Työhön orientoituminen ja säästämisen halu ovat muodostuneet keskeisiksi arvoiksi. Työn roolit antavat pohjaa identiteetille, ne määrittävät statuksen, identiteetin ja sen, keitä olemme. (Karisto ym. 1997, 102.) Työnteolla tavataan tarkoittaa suomalaisessa kulttuurissa juuri ansiotyötä, sotien jälkeen normiksi muodostunutta palkkatyötä. Työ merkitsee ansiotyötä, eli sellaista työtä, josta maksetaan palkkaa. Sillä ei tarkoiteta tässä yhteydessä vaikkapa kotona tehtävää hoivatyötä. Kun töistä puhutaan työssä käymisenä, tullaan samalla sanoneeksi, että työ ei sijaitse kotona vaan jossakin muualla. Tällainen puhetapa alleviivaa sellaista oletusta, että työ tapahtuu juuri kodin ulkopuolella ja se on ansiotyötä. (Julkunen 2009, 18–19.) Ansiotyö on edelleen keskeinen normi suomalaisessa yhteiskunnassa, ja vaikka ansiotyön ehdot ja muodot ovat muuttuneet, on ansiotyöllä tärkeä asema. Sillä on vaikutus kaikkiin elämänalueisiin, se rytmittää ajankäyttöä, määrittelee arvoja ja siihen osallistuminen tai osallistumatta jättäminen vaikuttaa elämäntulkkuun merkittävästi. (Koistinen 2014, 243–246.)

Suomalaisessa kulttuurissa työn tekeminen on siis ollut erityisen tärkeää. Ennen 1990-luvun lamaa suomalaiset työmarkkinat olivat yksilölle turvalliset, ja vakaat työmarkkinat mahdollistivat sosiaalisen perusturvallisuuden (Vähätalo 1998, 44). Pohjoismainen hyvinvointivaltio rakennettiin ajatukselle täystyöllisyydestä, ja maat ovat vahvasti työyhteiskunnallisia (Esping-Andersen 1990, 167; Julkunen 2009, 21–22). Suomessakin ansiotyö on ”yhteiskunnallisen järjestyksen ja sosiaalisten oikeuksien perusta” (Koistinen 2014, 248). Iso muutos suhteessamme hyvinvointivaltioon tapahtui juuri 1990-luvun laman yhteydessä (Saari 2010, 74). Ilman legitimitettä hyvinvointivaltio ei voi olla olemassa (esim. Kvist ym. 2012). Palkkatyöhön laman seurauksena tullut epävarmuus merkitsi työelämän murroskohtaa, samalla myös hyvinvointivaltion laajeneminen päättyi (Julkunen 2009, 28).

Työ on hyvinvointivaltion taloudelle hyvin keskeinen tekijä. ”Euroopan Japaniksi” kuvatussa Suomessa koettiin sotien jälkeen poikkeuksellista talouskasvua. Kuitenkin 1990-luvulle saavuttaessa talous ja työttömyys laskivat jyrkästi. (Eitheim & Kuhnle 2000, 48.) Työttömyys yleistyi 1990-luvun Suomessa verrattuna muihin OECD-maihin hyvin nopeasti, kun työttömyyden kasvu oli poikkeuksellisen nopeaa ja luvut nousivat korkeiksi (Hämäläinen ym. 2005, 33). 1970-luvulle asti suomalainen työttömyys oli kausittaisen ja rakenteellisen työttömyyden yhdistelmää, 1980-luvulla elettiin voimakasta kasvun kautta, työttömyysaste oli alhainen ja talous alkoi ylikuumentua. 1980-luvun

lopulta 1990-luvun alkupuoliskolle työttömyys nousi viisinkertaiseksi, kun se lähtötilanteessa oli EU-maiden keskiarvon alapuolella. (Siisiäinen ym. 2014, 56.)

Vuosina 1989–1994 työllisyyden aste laski Suomessa 74 prosentista alle 60 prosenttiin, ja työpaikkoja hävisi lamavuosina yhteensä noin 450 000. Kun lamassa menetetään työpaikkoja, ei työllisten määrä nousukaudella nouse lamaa edeltävälle tasolle, lamasta jää siis aina pysyvää työttömyyttä lamaa edeltävää tasoa enemmän. Tästä syntyy rakenteellista työttömyyttä. (Hulkko & Tossavainen 2009, 187.) 1990-luvun puolivälin jälkeen talous kääntyi kasvuun, mutta tuloerot kasvoivat myös (Suoniemi 2005, 54). Vuonna 1990 ennen lamaa työttömyysaste oli 3,2 (Siisiäinen ym. 2014, 57).

Työttömyyden rinnalla huomioni on tässä tutkimuksessa myös eläköitymisessä. Itse olen kiinnostunut siitä, miten pitkäaikaistyöttömyydestä eläköitynyt kokee juuri eläkesiirtymän, ja mitä se merkitsee hänelle. Ikääntymiseen liittyvät siirtymät ovat elämänkulun kannalta merkittäviä, ja juuri eläkkeelle siirtyminen on ikääntyneen elämänsä tärkeä siirtymä (Grenier 2012, 20). Kun ikääntyvä työntekijä jää työttömäksi selvästi ennen eläkeikää, hän jää helpommin väliinpuotoajaksi myös taloudellisessa mielessä. Työttömyys ennen eläkeikää vahingoittaa myös itsetuntoa, ja ikääntyvien työntekijöiden riskille sairastua masennukseen on useita syitä. (Gallo ym. 2006, S226).

Eläkesiirtymään liitetään yleensä esimerkiksi alhaisemman tuottavuuden ja henkilökohtaisuuden haavoittuvuuden käsitteitä (Moffat & Heaven 2017, 879). Eläkesiirtymään voi liittyä myös paljon epävarmuutta, riippuen siitä, millainen yksilön työmarkkinatilanne on ollut ennen eläkkeelle jäämistä. Epävarmuus liittyy esimerkiksi terveyteen, ihmissuhteisiin ja kuolleisuuteen, ja vaikkapa huono terveystilanne voi lisätä halukkuutta jäädä eläkkeelle. Myös puolison kuolema tai avioero voivat muuttaa suunnitelmia, joita on tehty yhdessä eläkevuosien varalle. (Mt., 887–889.)

Työttömyyden ja eläköitymisen suhdetta muuttuvaan, sosiaaliseen identiteettiin ovat tutkineet esimerkiksi Hetschko, Clemens ja Schöb (2011; 2013). Oma tutkimukseni tuo tutkimuskenttään laadullisen näkökulman, joka pyrkii antamaan ymmärrystä sille, miksi sosiaalisen identiteetin muutos pitkäaikaistyöttömästä eläkeläiseksi voi lisätä hyvinvoinnin kokemusta. Työttömyyden tarinoita on tutkinut esimerkiksi Hänninen (1999), jonka väitöstutkimus toimii läheisesti oman tutkimukseni taustalla

analyysivaiheessa. Työttömyydellä ja eläköitymisen ajoittumisella on voimakas yhteys, työttömyys vaikuttaa siis eläkkeelle jäämisen halukkuuteen. Myös pieni työttömyyskorvaus voi nopeuttaa eläkkeelle jäämistä. (Marmora & Ritter 2015, 274–275.)

Tämä pro gradu -tutkielma etenee työttömyyden ja eläköitymisen käsitteiden taustoittamisen kautta kohti tutkielman teoreettista viitekehystä. Luvussa 2 selvitän, miten eläköitymisen ja työttömyyden käsitteet sekä eläkesiirtymä näkyvät aiemmassa tutkimuksessa ja miten ne tässä tutkimuksessa ymmärretään. Pro gradu -tutkielmani teoreettinen viitekehys lähestyy luvussa 3 tutkimuskysymyksiä Erik Allardt'n (1976) hyvinvoinnin ulottuvuuksien avulla. Having, Loving, Being -käsitteistö antaa hyvinvoinnin eri puolet tämän tutkimuksen käyttöön. Tutkimuksen asetelma nojaa erityisen vahvasti Hetschkon, Knaben ja Schöbin (2011; 2013) raportissaan esittelemään muuttuvan identiteetin määritelmään. Heidän mukaansa työttömän identiteetti muuttuu, kun työttömyys vaihtuu eläkeläisyydeksi. Luvussa 3 avaan myös sosiaalisen ja yhteisöllisen ankkuroinnin ja tutkimuskysymyksiäni yhteyttä Kortteisen ja Tuomikosken (1998) avulla, jotka ovat tutkineet työttömyyttä ja sen vaikutusta elämänlaatuun. Kortteisen ja Tuomikosken tekstistä käytän erityisesti sosiaalisen ja yhteisöllisen ankkuroinnin käsitettä. Kortteinen ja Tuomikoski sekä Hetschko ym. muodostavat yhdessä taustan sille, mitä tarkoitan tässä tutkimuksessani sosiaalisella identiteetillä. Luvussa 4 esittelen tutkimuskysymykseni, tutkimusaineistoni sekä analyysissä käytettävät metodit ja tutkimuseettisen pohjan. Tutkimukseni empiirisen osion avaan luvussa 5, jossa raportoin haastatteluaineistoni analyysin tulokset. Luvussa 6 tutkin johtopäätöksiä suhteessa tutkimuksen käsitteistöön ja teoreettisen taustaan ja luvussa 7 esitän ajatuksia jatkopohdintoista ja tämän tutkimuksen reunaehdoista.

Aiemmin olen kirjoittanut (Mäkinieniemi 2016) kandidaatintutkielmani tämän tutkielman kanssa samasta aihepiiristä. Hyödynnän kontekstia, aiempaa kirjallisuutta ja tutkimuksen keskeisiä käsitteitä avaavissa luvuissa 1, 2 ja 3 sekä johtopäätöksissä ja pohdinnassa luvuissa 6 ja 7 joitakin osia kandidaatintutkielmastani.

2 Työttömyys ja eläkkeelle siirtyminen

Tässä luvussa taustoitan ensin työttömyyttä ja eläkkeelle siirtymistä eli eläköitymistä elämänsä ja köyhyyden käsitteiden kautta. Sitten syvennän aiheen käsittelyä siihen, mitä pitkään jatkuva työttömyys ja eläkkeelle siirtyminen merkitsevät yksilön kannalta. Avaan työttömyyden kokemusta ja työmarkkinoita ikääntyvän työttömän näkökulmasta sekä työttömyyden jälkeen eläkkeelle siirtymistä. Tämä luku hyödyntää osin kandidaatintutkielmaani (Mäkinen 2016).

Elämänsä kuuluu yksilön näkökulmasta tärkeitä väestöllisiä elämänsä vaiheita, kuten esimerkiksi työsä saavuttaminen ja työelämä, yhteen muuttamista puolison kanssa, perheen perustamista, ero tai leskeksi jääminen ja eläköityminen. Nämä elämänsä vaiheet koskettavat meistä lähes jokaista. (Martelin ym. 2000.) Omassa tutkimuksessani huomion kohteena ovat juuri työelämään ja eläköitymiseen liittyvät siirtymät. Elämänsä kannalta on merkittävää se, miten työttömäksi jääminen ja aika ennen mahdollista uudelleen työllistymistä vaikuttavat yksilöön (Ehlert 2016, 46). Työttömyyden elämänsä kuuluu jättämien jälkien kannalta on olennaista, kuinka pitkään työttömyys kestää. Jäljet voivat olla esimerkiksi taloudellisia. (Mt. 2016, 47.)

Giddens (2009) jakaa elämänsä lapsuuden, teini-iän ja nuoruuden, nuoren aikuisuuden, kypsän aikuisuuden ja vanhuuden vaiheisiin. Elinajan odote on koko ajan kasvanut, mikä vaikuttaa nykyään vanhenemiseen (mt., 301). Sosiaaligerontologisesta näkökulmasta vanhenemisen kannalta on kiinnostavaa, että elämänsä aikana esimerkiksi juuri eliniän odote muuttuu ja elämä menee eri tavalla kuin samat ihmiset ovat nuorempina osanneet ajatella (mt., 305). Eläkeiän saavuttaminen saattaa olla ikääntyvälle myös hankala tilanne, kun jäädyään pois ansiotyöstä eivätkä esimerkiksi lapset asu enää kotona, ja silti työ on tärkeä osa yksilön identiteettiä, ja siitä luopuminen voi olla vaikeaa (mt., 309).

1990-luvun Suomessa köyhtymisen riski kasvoi selvästi työttömyyden yleistyessä. Työttömyys ja köyhyys näyttävät liittyvän siis yhteen. (Kangas & Ritakallio 2005, 43.) Suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa köyhyydellä tarkoitetaan suhteellista köyhyyttä, ei absoluuttista köyhyyttä, jota on köyhissä maissa. Suomalaisessa hyvinvointivaltio-kontekstissa suhteellinen köyhyys tarkoittaa siis sitä, ettei yksilö kykene saavuttamaan yleisten odotusten mukaista minimielintasoja taloudellisten rajoitteiden

vuoksi (Moisio 2006, 639). Juuri suhteellisen köyhyyden määrä on Suomessa kasvanut (mt., 639). Ne, joilla köyhyys jatkuu pitkään, asuvat useimmiten yksin tai ovat iäkkäitä (mt., 645).

Köyhyys aiheuttaa siis sosiaalista eksklusiota eli syrjäytymistä (Lister 2004). Syrjäytymisen määritelmä kuitenkin vaihtelee myös eurooppalaisessa kontekstissa (mt., 76). Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen suhde on monimutkainen eikä siitä synny yksinkertaista kuvaa (mt., 81). Saari (2016, 73) sanoo, että köyhyys on ”kyvyttömyyttä tyydyttää perustarpeet”, kun yksilöllä ei ole mahdollisuutta esimerkiksi fyysiseen terveyteen tai henkiseen riippumattomuuteen. Saari (mt., 75) jaottelee Euroopan unionin komission listauksen mukaan köyhyyden määritelmiä sosiaalisen osallistumisen estävään elintasoon, tietyn tulorajan alle jääviin tuloihin, alhaiseen sosiaaliseen statukseen, etuus- tai hyväntekeväisyysriippuvuuteen ja elintasoköyhyyteen. Suomalaiset ymmärtävät köyhyyden usein juuri sosiaalisen tai etuusriippuvuuden kontekstin kautta.

2.1 Pitkäaikaistyöttömyys

Mitä pitkään jatkuva työttömyys sitten tarkoittaa yksilön kannalta? Hiilamo (2010, 268) kuvaa työttömyyden kovaa ydintä niin, että tähän ryhmään liittyy työttömyyden lisäksi iso joukko myös muita riskejä, juuri sairauksia sekä ennenaikaista kuolleisuutta ja köyhyyttä. Terveystilalla ja työttömyydellä on yhteys, vaikka se ei olekaan täysin yksiselitteinen. Työttömät voivat sekä henkisesti että fyysisesti huonommin kuin ne, jotka käyvät työssä. Lisäksi pitkäaikaissairaudet ovat työttömillä yleisempiä kuin työssä käyvillä. (Hannikainen-Ingman 2010, 16.) Työttömyydellä on siis yhteys terveyteen, ja ilmiöön liittyvät myös mielenterveyden ongelmat sekä alkoholin käyttö (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 49). Pitkään jatkuva työttömyys voi myös liittyä kroonistuvaan sairauteen. Kun samaan elämäntilanteeseen osuu sellaisia tekijöitä, jotka pahentavat tilannetta, esimerkiksi matala koulutus, terveyspulmat ja ammattitaustan ongelmat, kasvaa riski joutua työkyvyttömyyseläkkeelle. Jos työttömyys jatkuu, myös sairastavuus yleistyy. (Mt., 51.)

Koska suomalaisen kulttuuriin kuuluu voimakas työorientaatio, työttömäksi joutuminen on voitu kokea näyttäväksi epäonnistumiseksi. Tällaisesta näkökulmasta katsoen työttömyydessä ja työllisyydessä ei ole kyse pelkästään taloudellisen tilanteen muutoksesta kotitaloudelle vaan paljon isommasta asiasta ”palkansaajan minässä”.

(Kortteinen 1998, 25.) Verho huomauttaa (2005, 93) että työttömyys on haitallinen elämänvaihe paitsi yksilön myös yhteiskunnan, erityisesti kansantalouden kannalta. Työttömyys ei välttämättä ole yhtäjaksoista, mutta sen katkeaminen ei aina tarkoita pysyvää työllistymistä. Työttömyys voi katketa myös esimerkiksi työvoimakurssituksen, eläkkeelle siirtymisen tai sairastumisen vuoksi. (Verho 2005, 95.)

2.2 Työttömyys työuran loppuvaiheessa ja lähestyvä eläkkeelle siirtyminen

Kuten Larkin (2013) toteaa, ikääntyvän työttömän on usein hankalampaa työllistyä uudelleen kuin nuoremman henkilön. Kurvinen ym. (2016) ovat raportissaan tutkineet 45-vuotiaiden ja sitä vanhempien asemaa työmarkkinoilla ja heidän siirtymistään eläkkeelle. Vuonna 2008 alkaneen taantuman merkit ovat nähtävissä seuranta-aineistossa juuri ikääntyvässä työväestössä, sekä 46–55-vuotiaissa että 56–60-vuotiaissa. Keskeinen havainto on, että 46-vuotiaiden ja sitä vanhempien työttömäksi jäävien uudelleen työllistymiseen vaikuttaa ratkaisevasti ikä. Jo 46 vuoden ikä on joissain tapauksissa kriittinen työmarkkina-aseman kannalta, siirtyminen pois työelämästä voi tapahtua tässä vaiheessa ennenaikaisesti. Työmarkkinoille kiinnittyminen heikkenee molemmissa ikäryhmissä, kun ikävuosia tulee lisää ja eläkeikä lähestyy. 46–55-vuotiaat pystyvät vaikuttamaan koulutuksella siihen, kuinka hyvin työllistyvät, vähäisellä koulutuksella päädytään useammin työkyvyttömyyseläkkeelle. Vanhemmassa ikäryhmässä 56–60-vuotiailla korkeampi koulutus myös auttaa työllistymistä, matalasti koulutetut päätyvät selvästi muita useammin työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeelle. (Kurvinen ym. 2016, 30–31.) Koulutuksella ja sosioekonomisella asemalla siis on selvä yhteys parempaan uudelleen työllistymiseen ikääntyvässä väestössä (mt., 56).

2.3 Eläkkeelle siirtyminen

Eläkkeelle siirtymiseen, eli yksilön roolin vaihtumiseen työntekijästä tai työvoimaan kuuluvasta henkilöstä eläkeläiseksi, sisältyy monia näkökulmia. Dufva (2012) on löytänyt väitöstutkimuksessaan eläkkeelle siirtymisestä sekä positiivisia että negatiivisia puolia. Hyviä ovat esimerkiksi vapaus aikatauluista eli se, että voi tehdä sellaisia asioita, joista itse pitää, ilman työn rasitusta. Toisaalta ikääntyminen, terveys, ihmissuhteiden katoaminen ja yksinäisyys pelottavat. Näin eläköitymiseen liittyy siis myös epävarmuuksia ja ahdistusta aiheuttavia asioita. Dufva viittaa näillä edellä mainituilla seikoilla työstä eläköityvän kokemuksiin.

Eläkeläisiksi katsotaan muodollisesti lähes kaikki ne, jotka Kansaneläkelaitoksen tai Eläketurvakeskuksen tietojen mukaan saavat eläkettä eivätkä ole ansiotyössä. Vanhuuseläkkeen saajilla tarkoitetaan yli 65-vuotiaita. Eläkkeelle siirtymisen olosuhteissa ja ehdoissa tapahtuu toistuvasti muutoksia ja yksityiskohtien tarkennuksia, niitä kuvaa esimerkiksi Varjonen (2014). Esimerkiksi työttömyyseläke on lakkautettu ja varhaiseläkemalleja on kavennettu (Kurvinen ym. 2016, 28).

Eläkkeen alkamisen siirtymässä yksilön kokemus elämän muuttumisesta kuitenkin vaihtelee sen mukaan, millainen terveys on, kuinka aktiivista elämä on ja millaista menestystä elämänsä varrelle on mahtunut (Grenier 2012, 26). Myös Lam ym. (2018, 200–201) huomauttavat, että eläköityminen on yksilölle merkittävä siirtymä. Kaikkien kannalta muutos ei välttämättä ole positiivinen asia, vaan eläkesiirtymällä voi olla muunkinlaisia vaikutuksia. Avioliitto parantaa uuteen elämäntilanteeseen sopeutumisen onnistumista eläkkeellä, myös muut olemassa olevat sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä hyvälle eläkesiirtymälle. Eläkkeelle jäämisen jälkeen kehitys voi olla esimerkiksi liikkumisen kannalta myös myönteistä (Seitsamo 2007, 53).

Elämänlaatu on eläkeiässä tärkeää. Eletystä elämästä halutaan tehdä välitilinpäätöksiä, työelämän jälkeistä aikaa voidaan kuvata Kariston (2008, 312) sanoin “siirtymäksi eräänlaiselle vapaavyöhykkeelle”. Vapaavyöhykkeellä tarkoitetaan tässä yhteydessä aikaa pohdiskella omaa elettyä elämää ja mitä siihen on kuulunut. Kuitenkaan enää ei tarvitse osallistua yhteiskunnan talkoisiin ja tehdä tulosta. (Mt., 313). Toisaalta kontrasti työuran ja eläkkeen välillä voi olla suuri. Kariston (mt., 315) tutkimuksessa eläkeläinen totesi, että paluu työpaikalle osoitti, että vierailu vanhalla työpaikalla osoitti entisen työntekijän olevan ”siellä pelkkää ilmaa”. Nuori eläkeläinen on kuitenkin usein toimintakykyinen, ja hänellä on aiempaa enemmän aikaa esimerkiksi lapsenlapsille (mt., 316–317). Eläkeläisyys ei ole yhteiskunnallisesti enää pelkästään ikään liittyvä määritelmä. Eläkeikä ei välttämättä tarkoita yksilön elämänsä kannalta määrittävää elämänvaihetta, vaan keskeisempää voi olla se, millainen on yksilön toimintakyky. Kuitenkin eläkkeelle jääminen merkitsee “roolimutosta” yhteiskunnassa. (Jyrämä 2001, 282.) Eläkeläisen identiteetti sisältää myös riskin erilaisille, arvottuneille tulkinnoille yhteiskunnassa, sillä eläkeläinen viittaa paitsi sosiaaliseen statukseen myös ikääntyneeseen henkilöön (Hockey & James 2003, 179).

Myös eläkkeelle jääminen, ennen kuin itse haluaisi, voi olla yksilölle haastavaa, ja se vaikuttaa esimerkiksi taloudelliseen tilanteeseen ja identiteettiin. Jos eläkkeelle siirtymiseen ei ole osannut varautua, voi elämäntilanne tulla äkillisenä ja odottamattomana muutoksena, joka tuo mukanaan yllätyksiä. (Moffat ja Heaven 2017, 890.) Eläkepäivien taloudellinen suunnittelu nähdään tärkeäksi, mutta kaikissa sosiaaliryhmissä siihen ei ole mahdollisuutta. Pienet tulot vaikuttavat siihen, millaisia keinoja on varautua eläkevuosiin taloudellisesti. Hyvätuloisilla nämä mahdollisuudet ovat selvästi paremmat. (Mt., 892.) Moffat ja Heaven (mt., 895) toteavat, että eläkevuosien suunnitteleminen onkin paradoksi, johon vaikuttaa moni sellainen asia, johon yksilö ei käytännössä voi tai osaa varautua.

Palomäki (2018) nostaa esiin hyvinvoinnin näkökulman, kun verrataan työelämästä eläkkeelle siirtyvän ja työttömyydestä eläkkeelle siirtyvän tilannetta. Muutos hyvinvoinnissa voi olla taloudellisesta näkökulmasta työelämästä pois jäävälle negatiivinen, kun työttömyydestä eläkkeelle siirtyvällä muutos on useimmiten positiivinen tulojen kannalta. Työttömyys ja pitkäaikaistyöttömyys vaikuttavat toimeentuloon, mutta eläkeläisten köyhyys ei kuitenkaan poikkea muun väestön köyhyydestä merkittävästi (Tuominen 2008, 22). Varhainen eläköityminen näkyy tulojen suuruudessa koko eläkeajan (Marmora & Ritter, 289). Eläkkeelle jääminen useimmiten pienentää yksilön tuloja, mutta tilanne on kuitenkin yleensä toinen, kun siirrytään työttömyydestä eläkkeelle (Palomäki 2018, 14).

Koska eläkkeelle siirtymisen ikä on viime vuosikymmeninä laskenut, on yhteiskunnallisessa keskustelussa nostettu esiin tarve korottaa todellista eläkeikää. Samaan aikaan kulttuurissamme on tapahtunut eläkeikään liittyvä arvostuksen muutos, ja myös työelämän jälkeistä elämänvaihetta on alettu arvostaa uudella tavalla. (Varjonen 2014, 77.)

3 Työtön ja eläkeläinen sosiaalisessa ympäristössä

Lähestyn työttömän ja eläkeläisen roolin kytköksiä yhteisöön ja identiteettiin koetun hyvinvoinnin ja muuttuvan identiteetin avulla. Hyvinvoinnin kannalta tärkeä teoreettinen tulokulmani pro gradu tutkielmaan on Allardtin (1976) hyvinvoinnin kolmen ulottuvuuden käsitteistö. *Having, Loving, Being* tarjoavat myös tänä päivänä olennaisen tarkastelunäkökulman siihen, miten yksilön kokemaa hyvinvointia voi tarkastella pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa.

Käytän muuttuvan, sosiaalisen identiteetin (*changing identity*) käsitettä Hetschkon ym. (2011; 2013) tapaan, jotka kuvaavat pitkäaikaistyöttömien eläkkeelle jäämisen yhteydessä tapahtuvaa muutosta ja sitä, miten identiteetti muuttuu suhteessa toisiin. Selvitän myös, mitä Kortteisen ja Tuomikosken (1998) mukaan tarkoittaa sosiaalinen ja yhteisöllinen ankkurointi työttömän ja eläkeläisen kannalta, ja mitä tämä merkitsee omien tutkimuskysymysteni näkökulmasta. Tässä luvussa 3 ja sen alaluvuissa on osin käytetty kandidaatintutkielmaani (Mäkinieniemi 2016) pohjana.

3.1 Hyvinvointi

Hyvinvointi ymmärretään nykyään käsitteenä, johon liittyy esimerkiksi bruttokansantuotteen lisäksi myös inhimillisiä piirteitä (Saari 2011, 9). Tämä tarkoittaa sitä, että hyvinvointi jakautuu resurssipohjaiseen ja koettuun hyvinvointiin (mt., 340). Tässä tutkimuksessa huomio keskittyy juuri yksilön koettuun hyvinvointiin, ei yhteiskunnan resursseihin, kuten vaikkapa bruttokansantuotteeseen. Hyvinvointiin kuuluvat hyvä elämä ja se, millaiset institutionaaliset edellytykset hyvälle elämälle ovat. Toisaalta hyvinvoinnin määrittely riippuu kontekstista, eli hyvinvointi määritellään kulloisenkin yhteisön arvopohjan mukaan. (Mt., 11-12.) Hyvinvointierot liittyvät epäoikeudenmukaisuuteen, ja luokkaeroja syntyy esimerkiksi juuri yksilön työmarkkina-aseman ja sen muuttumisen seurauksena (mt., 17-18).

Suomalaisen sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion kannalta hyvinvoinnin käsite on keskeinen. Räsänen (2010, 2) kiteyttää, että maamme sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa väestön taloudellinen ja muilla tavoilla koettu hyvinvointi ovat olleet systemaattisen seurannan alla. Nähtävissä on, että kokemukset omasta hyvinvoinnista vaihtelevat sen mukaan, mistä yhteiskuntaluokasta on kyse. Esimerkiksi ammatillinen ja sosiaalinen

asema sekä taloudellinen tilanne vaikuttavat yleisen hyvinvoinnin kokemukseen. (Mt., 10–13.) Työttömyys on koetun hyvinvoinnin kannalta erittäin merkittävä tekijä, ja työttömyys itsessään on yksi elämän rankimpia kokemuksia. Koetun hyvinvoinnin heikkenemistä ei voi selittää pelkästään taloudellisilla seikoilla. (Hetschko ym. 2013, 149.) Myös Caleiro (2016) huomauttaa, että koetun hyvinvoinnin käsite työttömyyteen liitettyissä näkökulmissa on jäänyt alisteiseksi taloudellisten ja poliittisten tulokulmien käsittelylle. Työttömyyteen kuitenkin liittyy vahvasti juuri sosiaalinen puoli, ja yksilön koettuun hyvinvointiin vaikuttavat esimerkiksi elämäntyytyväisyys sekä onnellisuus. Tiilikainen (2016, 144–145) huomauttaa, että työttömyys on omiaan lisäämään yksinäisyyden kokemuksia, ja jos yksinäisyyttä on elämäntilanteessa pohjalla jo valmiiksi, pahentaa työttömyys yksin jäämisen tunnetta. Myös eläköityminen työstä voi lisätä yksinäisyyttä, varsinkin, jos työelämän päättyminen ei ole vapaaehtoista.

Sen (1992, 57) huomauttaa, että yksilön hyvinvointi on vahvasti yhteydessä toimijuuden kanssa, ja hyvinvointi ja toimijuus voidaan käsitteinä erottaa toisistaan, mutta ne ovat myös kytköksissä toisiinsa. Toimijuudella voidaan pyrkiä tavoittelemaan hyvinvointia. Hyvinvoinnin käsitteellä tarkoitetaan esimerkiksi yhteiskunnan resurssien riittävyyttä, toisaalta sillä tarkoitetaan subjektiivista kokemusta. Hyvinvoinnin yhteydessä puhutaan onnellisuudesta, ja synonyyminä voidaan käyttää myös elämänlaatua. (Mt., 14–15.) Myös itse yhdistän tutkimuksessani paikoin hyvinvoinnin ja elämänlaadun käsitteet.

Suomalaisen klassikon Allardtin (1976, 38) jaottelu hyvinvoinnin kolmeen ulottuvuuteen, having (elintaso), loving (yhteisyyssuhteet) ja being (itsensä toteuttamisen muodot) kulkee omassa tutkimuksessani koetun hyvinvoinnin ymmärtämisen lähtökohtana. Itse katson Allardtin termin yhteisyyssuhteet tarkoittavan sosiaalisia suhteita.

Elintaso on tärkeä tekijä hyvinvoinnin taustalla. Keskeistä on puhua niistä toimintaresursseista, jotka yksilöllä on käytettävissä omien tarpeidensa tyydyttämiseksi. (Allardt 1976, 39–41.) Elintason osatekijöitä ovat tulojen lisäksi asumisen taso, työllisyys tai työttömyys, koulutuksen taso ja terveys (Mt. 50). Kaikki tarvitsevat tiettyjen perustarpeiden täyttämistä (Allardt 1975, 27).

Sosiaalisten suhteiden näkökulmasta ihminen tarvitsee toisia ihmisiä, ja hän haluaa kuulua johonkin. Tärkeää on kuuluminen sellaiseen verkostoon, jonka sisällä voidaan

osoittaa yhteenkuuluvuuden tunnetta, sitä että pitää jostakin. Ihmisellä on erityisesti tarve rakkaudelle. Ihanteellisessa muodossaan ihminen sekä antaa että saa osakseen rakkautta yhtä paljon. Jos ihminen jää vaille sosiaalisuutta, on siitä vaikutuksia yksilöön. (Allardt 1976, 43–44.) Kyse on ennen muuta yksilöllisestä näkökulmasta, ei niinkään yhteiskunnallisen tason yhteenkuuluvuudesta, kuten solidaarisuudesta tai konsensuksesta. Sosiaalisten suhteiden yhteisyys syntyy siitä, että suhteet ovat symmetrisiä ja sisältävät rakkautta ja huolenpitoa. Puutteet sosiaalisissa suhteissa voivat olla hyvin merkittäviä hyvinvoinnille. (Allardt 1975, 30–31.)

Kolmanneksi hyvinvoinnin ulottuvuudeksi Allardt nimeää itsensä toteuttamisen, johon kuuluu paitsi se, että kokee olevansa tärkeä persoona, kohtaa arvostusta, voi toteuttaa itseään vapaa-ajalla ja on mahdollisuus osallistua yhteiskunnallisiin toimintoihin. (Allardt 1976, 47.) Itsensä toteuttamiseen kuuluu myös itsensä kehittäminen. Jos itsensä kehittämiseen ei ole mahdollisuutta, voi uhkana olla syrjäytyminen. (Allardt 1975, 33.)

Ikääntyvän hyvinvoinnin määrittelemisen kannalta on haastavaa määritellä, mitä kaikkea hyvinvointiin kuuluu yksilön kannalta, sillä jokapäiväisen hyvinvoinnin tarpeet vaihtelevat (Vaara ym. 2016, 2). Hyvinvoinnin määritelmät ja kokemukset vaihtelevat sukupuolien ja ikäryhmien mukaan. Taloudellinen hyvinvointi on ikäryhmistä riippumatta kaikille tärkeää, mutta esimerkiksi sosiaalisten suhteiden näkökulmasta ikääntyvillä on hajontaa siinä, koetaanko sosiaaliset suhteet tärkeiksi oman hyvinvoinnin kannalta. (Mt. 9.)

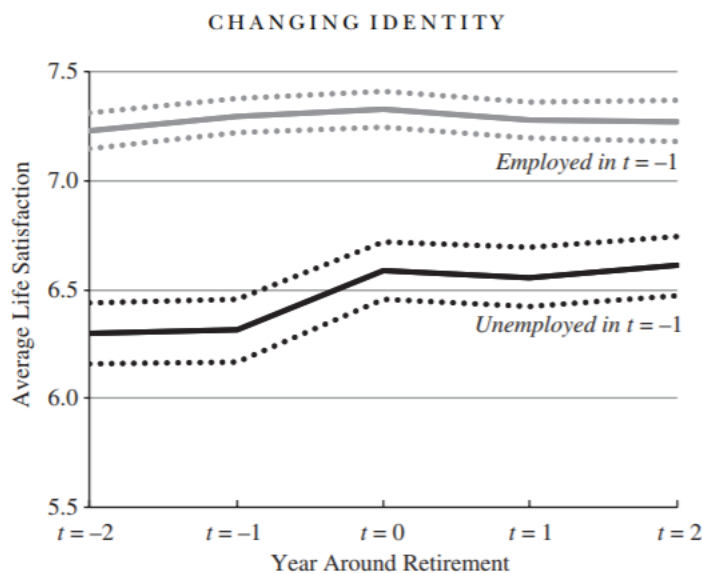
3.2 Muuttuva, sosiaalinen identiteetti

Työttömän identiteetin kannalta ei ole tärkeää vain taloudellinen tai ajankäytöllinen muutos arjessa. Erityistä merkitystä on sillä, miten yksilö arvottaa työttömyyden identiteettinsä kannalta. Sosiaalisen identiteetin kannalta ryhmän jäsenyys ja yhteisön normien täyttäminen sekä arvostuksen saaminen ovat olennaisia. (Hetschko ym. 2013, 164.) Työttömyys voidaan kokea sosiaalisen identiteetin näkökulmasta tappiona, koska työttömän sosiaalisen statuksen yllä on vahva stigma. Se, miten työttömyys koettelee sosiaalista identiteettiä, vaihtelee esimerkiksi yhteiskunnallisen tilanteen tai aikavaikutuksen mukaan. Myös kyky selviytyä työttömyyden vaikutuksista sosiaaliselle identiteetille on yksilöllinen. (Schöb 2013, 151.) Myös Vähätalo (1998, 113) nostaa työttömän identiteetin käsitteen keskeiseksi. Koska identiteetti määrittää suhdetta paitsi

pienempiin yhteisöihin myös koko yhteiskuntaan, voi yhteisvaikutus olla hyvin merkittävä. Voi syntyä dominoefekti, jonka myötä työttömäksi jäävän yksilön muutkin identiteetit ja suhteet erilaisiin yhteisöihin kärsivät. Kuitenkin uudet identiteetit ja työttömyyden myötä syntyvät uudet suhteet yhteisöihin voivat pelastaa esimerkiksi syrjäytymiseltä. Työttömällä voi olla siis myös aktiivinen rooli ja aktiivinen identiteetti. Työ on kaiken kaikkiaan sosiaalisen identiteetin kannalta arvokas (Giddens 2009, 924).

Hetschko ym. (2013, 157) näyttävät kuvassa 1., kuinka pitkäaikaistyöttömät kokevat tyytyväisyyden elämään paranevan eläkkeelle jäädessään. Työelämästä eläkkeelle siirtyvät sen sijaan säilyttävät eläköitymistä edeltäneen tason elämäntyytyväisyydessään. Työttömien kokema ero tyytyväisyydessä eläköitymistä edeltävään aikaan on tilastollisesti merkittävä. Näyttää siis siltä, että sosiaalisen kategorian vaihdos ja siten identiteetin muutos on työttömyydestä eläkkelle siirtyville merkitsevä. (Hetschko ym. 2011, 3.)

Note: Dotted lines = 95 % confidence intervals, retirement takes place between $t = -1$ and $t = 0$. Source: SOEP (1984-2010).

Kuva 1. Tyytyväisyys elämään (Life Satisfaction) ennen eläköitymistä ja sen jälkeen (Hetschko, Knabe & Schöb 2013, 157).

Hetschko ym. (2013, 154) sanovat, että heidän kvantitatiivisen kyselytutkimuksensa tulos työttömän eläkkeelle siirtymisestä ja eläköitymisen vaikutuksesta hyvinvointiin ja elämäntyytyväisyyteen on sovellettavissa erityisesti sellaisissa maissa, joissa

sosiaaliturva takaa toimeentulon. Näin päästään kiinni siihen merkitykseen, joka työttömän tai eläkeläisen statuksella on muuttuvan identiteetin kannalta. Elämäntyytyväisyydellä mitataan tässä yhteydessä juuri koettua hyvinvointia. Heidän pitkäaikaistutkimuksessaan asiaa kysyttiin samoilta ihmisiltä eri vuosina ennen ja jälkeen eläköitymisen, ja hyvinvoinnin nähtiin paranevan identiteetin muutoksen myötä työttömästä eläkeläiseksi, vaikka esimerkiksi vapaa-ajassa ei tapahtunut muutoksia ja taloudelliset muutokset tuloissa olivat määrällisesti melko pieniä (mt.,157).

Eläkkeelle siirtymisen yhteydessä oletetaan yleensä, että eläkkeelle jäävä voi tarkastella taakse jäänyttä työuraa (Hetschko ym. 2011, 4). Yksilön kannalta on kuitenkin eroa siinä, onko työttömyyttä koettu jo työuran alkuvaiheessa vai vasta juuri ennen eläkkeelle jäämistä. Vasta myöhään työuralla ennen eläköitymistä kohdalle osuva työttömyys ei jätä yhtä syviä arpia kuin varhemmin alkanut työttömyys. Koska eläkkeelle jäävän pitkäaikaistyöttömän vapaa-aika tai tulot eivät muutu merkittävästi eläköitymisen yhteydessä, löytyy syy elämänlaadun paranemiseen siis muualta. Jäljelle jää oletus sosiaalisen viiteryhmän muuttumisesta, identiteetti muuttuu työttömästä eläkeläiseksi ja tämä muutos parantaa elämänlaadun kokemusta. (Mt., 6.) Identiteetin muutoksen taustalla on siis se, että eläkeiän saavuttaminen merkitsee sosiaalisesti sellaisten normien saavuttamista, joiden mukaan yksilön ei enää odoteta työskentelevän. Eläkkeelle jäämisen vaikutus hyvinvointiin ja identiteettiin on erilainen työttömyydestä eläkkeelle siirtyvällä kuin työelämästä eläköityvällä. (Hetschko ym. 2013, 159.)

Työttömyyden kestolla on merkitystä ja sillä, mihin kohtaan työuraa työttömyys osuu. Juuri ennen eläkeikää kohdalle osuva lyhyt työttömyys näyttää olevan vähemmän merkityksellinen elämäntyytyväisyyden ja hyvinvoinnin kannalta, ja se voi toimia ikään kuin jo eläkkeellä oloa muistuttavana siirtymänä yksilölle. Pitkäaikaistyöttömien kohdalla eläköitymisen yhteys elämäntyytyväisyyteen ja hyvinvointiin on siten isompi. Eläkkeelle siirtymisen jälkeen yksilö vaihtaa sosiaalista kategoriaansa ja häneltä odotettavat sosiaaliset normit muuttuvat, eikä työskentely enää kuulu niihin. Eläköityneen työttömän ei odoteta etsivän töitä, eikä eläköitynyt työtön enää haluakaan työllistyä. Tällä on vahvoja positiivisia vaikutuksia sosiaaliseen identiteettiin, kun työtön siirtyy eläkkeelle. Työtön ikään kuin palautuu normin mukaiseksi eläköidytyään, mikä parantaa elämäntyytyväisyyttä ja hyvinvointia. Tämä tarkoittaa samalla tiivistetysti sitä, että työttömän identiteettiin eivät vaikuta ainoastaan pienet tulot vaan se, että työtön ei kykene toimimaan yhteiskunnassa normin mukaan, työttömyys on ikään kuin odotuksen

vastaista. Työttömän arjesta voi kadota merkitystä ja toisilta saatavaa tunnustusta, ja tästä eläköityminen sitten vapauttaa yksilön. (Hetschko ym. 2013, 163–164.) Eläkkeelle siirtyminen on, toisin kuin työttömäksi jääminen, sosiaalisesti hyväksytty ja siksi hyvä muutos yksilön kannalta (Mt., 165).

Myös Kortteinen ja Tuomikoski (1998) toteavat, että sosiaalisella identiteetillä on elämänlaadun kannalta olennainen merkitys. Eli niin kauan kuin työttömät ovat työttömiä eivätkä vielä eläkeläisiä, heidän identiteettinsä määrittyy sen kautta, että he eivät ole työssä. Muuttuvan identiteetin käsitteen apuna käytän tutkimuksessani Kortteisen ja Tuomikosken (1998) sosiaalisen ankkuroinnin ajatusta.

3.3 Sosiaalinen ja yhteisöllinen ankkurointi

Kuten edellä olen todennut, sosiaalisuus ja yhteisöön kuuluminen ovat hyvinvoinnille tärkeitä. Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 143) lisäävät, että yhteisöllinen ja sosiaalinen ankkuroituminen merkitsevät työttömälle suojaa, yhteisöllisesti ankkuroitunut työtön voi paremmin kuin yhteisöstä irrallaan elävä. Sen lisäksi, että yhteisöllisyys on selviytymiskeino, se antaa markkinan logiikasta etäisyyttä. Eli parhaimmillaan työttömyydessä voi “onnistua” ja voida hyvin muuttuneesta elämäntilanteesta huolimatta. Tässä tutkimuksessa ajattelen Kortteisen ja Tuomikosken ankkuroinnin käsitteen liittyvän läheisesti muuttuvan, sosiaalisen identiteetin käsitteeseen. Sosiaalinen ja yhteisöllinen ankkurointi ikään kuin täydentää niitä olosuhteita, joissa myös sosiaalinen identiteetti rakentuu. Ankkuroinnin käsite auttaa tutkimuksessa pohjustamaan ympäristöä sosiaalisen identiteetin käsitteelle, ankkurointi siis avaa sitä kontekstia, jossa identiteetti syntyy.

Työttömyys muuttaa keskeisesti yksilön suhdetta ympäristöönsä ja siten myös sosiaalisia suhteita. Ihmissuhteet voivat muuttua uuden elämäntilanteen myötä. Jotakin voi tulla myös tilalle, ja vaikka häpeäisi vanhan tuttavien kohtaamista työttömänä, uusi tuttavuus ja merkitystä elämään voi löytyä vaikkapa hiekkalaatikon reunalta. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 64–65.) Ankkuroitumisen lujuus joutuu testiin ensin työttömyyden kohdatessa ja toisaalta sen kestäessä pitkään (mt., 70). Muuttuneessa elämäntilanteessa voi olla myös yllättäviä näkökohtia esimerkiksi naiselle, jonka rooli kotona saattaa muuttua työttömyyden myötä (mt., 75) sekä perheen valta-asetelmassa (mt., 84).

Työtön saattaa etsiä tapaa irrottautua yhteiskunnallisista suhteista ja samalla korvata näitä suhteita yhteisöllisillä suhteilla (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 89). Sosiaalisen ankkuroinnin vastinparina Kortteinen ja Tuomikoski käyttävät sosiaalista syrjäytymistä. Sosiaalisen syrjäytymisen voi heidän mukaansa käsittää sellaiseksi prosessiksi, joka merkitsee, että yksilö ei enää usko ihmisyhteisöä määrittäviin sääntöihin ja arvoihin. Tuttavia voi olla, mutta he eivät ole merkityksellisiä. Työttömyyden pitkittyessä sosiaalinen epäluottamus kasvaa ja ihmissuhteet läheisten kanssa voivat kiristyä. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 103–104.)

Karisto ym. (1997, 102) huomauttavat niin ikään, että työttömyys ei vaikuta vain toimeentuloon. Merkityksiä syntyy myös siitä, että ne, joilla on mahdollisuus osallistua työelämään, saavat samalla myös mahdollisuuden kehittää omaa itseä ja kykyjä sekä ylläpitää identiteettiä ja oman itsen arvostusta. Myös sillä on merkitystä, millaisiin arvoihin yksilö kiinnittyy ja liittyvätkö arvot työelämään vai johonkin muuhun elämässä. Olennaista on, löytääkö yksilö työttömyyden pidentyessä elämästä jotakin yhteisöllistä sidettä, joka hyvittäisi työpaikasta irtisanotuksi tulemisesta syntyneitä hylkäämisen kokemuksia. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 97.) Yhtenä sosiaalisen ankkuroinnin muotona voi pitää 1990-luvun laman aikana nousutta työttömien liikkeen järjestäytymistä. 1990-luvun laman jälkeen Suomessa on perustettu noin 450 työttömien yhdistystä. Vuosina 1994–1995 näistä perustettiin jo 110. (Siisiäinen ym. 2014, 59.)

Edellä olen summannut tutkimukseni teoreettista viitekehystä ja keskeisiä käsitteitä koetun hyvinvoinnin, muuttuvan sosiaalisen identiteetin sekä sosiaalisen, yhteisöllisen ankkuroinnin kautta. Seuraavassa luvussa tutkimus etenee kohti empiiristä osaa, jossa käydään läpi tutkimuskysymykset, tutkimuksen metodit ja tutkimusaineisto.

4 Tutkimuskysymykset, metodit ja tutkimusaineisto

Tässä luvussa kiinnitän tutkimuksen tieteenfilosofiseen kehykseen, esittelen tutkimuskysymykseni, kerron, millaisia metodeja käytän analyysin apuna ja käyn läpi tutkimuksen aineiston. Luvun lopuksi kuvaan tutkimuksen teossa sovellettavaa tutkimusetiikkaa.

Pro gradu -tutkielmani on laadullinen tutkimus. Laadullinen tutkimus on empiiristä tutkimusta, joka käyttää empiirisen analyysin tapoja tarkastella aineistoa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 21). Laadullinen tutkimus myös käsittelee aineistoa kokonaisuutena (Alasuutari 2011, 30). Alasuutari kiteyttää laadullisen tutkimuksen jakautuvan kahteen vaiheeseen, havaintojen tekemiseen ja sen jälkeen näistä syntyvän niin sanotun arvoituksen ratkaisemiseen. Havaintojen yhdistämisessä lähdetään siitä ajatuksesta, että aineisto sisältää erillisiä havaintoja samasta ilmiöstä. Arvoitusten ratkaisemisesta voi puhua myös tulosten tulkintana. (Mt., 31–34.) Laadullisessa tutkimuksessa aineisto säilyy sanallisessa muodossa, eli esimerkiksi kirjallisen haastatteluaineiston analyysi säilyttää sanallisen muodon ja voi sisältää otteita alkuperäisestä aineistosta. Voi myös ajatella, että laadullisessa tutkimuksessa analyysi alkaa jo itse haastattelutilanteessa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136.) Jo siinä vaiheessa, kun tutkimusta vasta suunnitellaan, tehdään valintoja siitä, miten tulokset tullaan raportoimaan (mt., 192). Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen eteneminen on prosessi, jossa tavat, jolla aineistoa käsitellään ja tulkitaan, jalostuvat ja muuttuvat myös tutkimuksen tekemisen prosessin aikana (Kiviniemi 2015, 62).

Tämä tutkimus on kiinnostunut ihmisistä tutkimuksen kohteena, ja yksilön omat kokemukset ovat keskiössä. Tutkimus kuuluu fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusperinteen piiriin, eli kiinnostuksen kohteena on se, miten ja millaista tietoa ihmisestä tutkimuskohteena voi saada (Tuomi & Sarajärvi 2018, 30.) Fenomenologisessa menetelmässä pitäisi pyrkiä siihen, että esimerkiksi tutkimushaastattelun kysymykset synnyttävät haastateltavassa samankaltaisia konnotaatioita ja tunteita, kuin mitä haastattelija niillä on tarkoittanut (Hirsjärvi & Hurme 2008, 104). Hermeneuttisessa tutkimuksessa ei ole myöskään välttämätöntä tehdä tiukkoja rajoituksia siihen, mikä on aineiston luokittelua, analyysiä ja tulkintaa (mt., 136).

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani työttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen kertomuksia lähestytään koetun hyvinvoinnin, muuttuvan sosiaalisen identiteetin ja sosiaalisen, yhteisöllisen ankkuroinnin näkökulmista. Katson, että laajemmin tutkimustehtävänäni on selvittää, miten 1990-luvun lama toi Suomeen pysyvän työttömyyden ja miten eläkkeelle jääneet pitkäaikaistyöttömät kokevat tämän ilmiön hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin näkökulmista. Työttömyys vaikuttaa monella tavalla hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin, ja kun yksilö eläköityy, leimaa eläkesiirtymää juuri se, että taustalla on työttömyyttä. Työttömyys siis säilyy osana yksilön elämänkulkua vielä eläkkeelläkin.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- Millaisia ovat työttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen kertomukset pitkäaikaisesta työttömyydestä eläköityneillä?
- Kuinka pitkäaikaistyöttömyys ja myöhemmin eläkesiirtymä liittyvät koettuun hyvinvointiin ja muuttuvaan, sosiaaliseen identiteettiin?

Näihin tutkimuskysymyksiin etsin vastauksia itse keräämäni empiirisen aineiston avulla peilaten sitä tutkimuksen kirjallisuuskatsauksessa avattuihin käsite- ja teorianäkökulmiin. Taustalla ovat niin Allardtin (1975, 1976) Having, Loving, Being -käsitteistö, Hetschkon ym. (2011; 2013) muuttuvan, sosiaalisen identiteetin oletus ja tämän apuna Kortteisen ja Tuomikosken (1998) sosiaalisen ja yhteisöllisen ankkuroinnin käsite.

4.2 Narratiivinen tutkimusote

Narratiiviset menetelmät ovat vakiinnuttaneet paikkansa sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa vuosituhannen vaihteessa. Erilaiset kerronnalliset menetelmät tarjoavat runsaita, yksityiskohtaisia ja myös hyvin henkilökohtaisia tapoja lähestyä aineistoa. (Heikkinen 2015, 145.) Narratiivinen metodi antaa myös keinon kertomusten rakentamiseen kommunikoinnin erilaisten muotojen pohjalta (Gubrium & Holstein 2012, 15). Useimmiten narratiivinen aineisto kerätään haastattelemalla (Hänninen 2008, 124).

Narratiivista tutkimusta tarvitaan kertomaan tarinoita, sillä narratiivinen tutkimus pystyy jäsentämään ihmisen toimintaa mielekkäiksi kertomuksiksi (Polkinghorne 1995, 5). Narratiivisuus kääntyy suomeksi esimerkiksi kertomuksellisuudeksi tai kerronnallisuudeksi, samalla tarinan käsite on keskeinen (Heikkinen 2015, 145–146). Kertomusten tutkiminen osana yhteiskuntatieteitä on siis yleistynyt 2000-luvulla, ja tutkimustapaa voidaan nimittää narratiiviseksi tai kerronnallisuuden tutkimukseksi. Kertomuksia on tärkeä tutkia, koska niillä on keskeinen rooli yhteiskunnassamme ja sosiaalisen elämän kulussa ja koska niitä on kaikkialla. (Hyvärinen 2006, 1.) Samalla kun kiinnostus narratiivista tutkimusta kohtaan on yleistynyt, on analyysimenetelmien kirjo kasvanut. Narratiivisessa analyysissä voi keskittyä juonen ajalliseen järjestämiseen, teemoihin, jaksoihin ja draamaan, viestinnällisiin tekoihin tai edellä mainittujen yhdistelmään. (Phoenix 2008, 66.) Phoenix (mt., 69) huomauttaa, että narratiivisilla menetelmillä voidaan tutkia esimerkiksi identiteettejä avainkertomusten kautta. Menetelmillä voidaan päästä kiinni paitsi kulttuurisesta kaanonista kertoviin ilmiöihin niin myös pienempiin henkilökohtaisiin tarinoihin.

Narratiivinen kerronta voi siis luoda merkityksiä sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Kaanoniset narratiivit toistuvat henkilökohtaisissa kertomuksissa. Samalla yksilöiden erilliset tarinat voivat yhdessä alkaa muodostaa jotakin uutta ja merkittävää. Yksilöllisten avaintarinoiden sekä kontekstoidun tason narratiivisen tutkimuksen yhdistäminen näyttääytyy hyödyllisenä tutkimusmenetelmänä. (Phoenix 2008, 74.) Sensitiivisistä aiheista narratiivisen tutkimuksen tekeminen vaatii erityistä herkkyyttä. Haastattelutilanteessa voi syntyä riski esimerkiksi vallan käyttämisestä. Jos haastattelutilanteeseen syntyy valtasuhde, rajoittaa se tutkimuksen tulosta. Vaikeista asioista puhuttaessa tilanteen voi tehdä hankalaksi myös se, jos haastattelu keskittyy vain synkkiin asioihin. Haastattelutilanteessa täytyy myös olla herkkyyttä jatkaa keskustelua ja irtautua perinteisestä kysymys-vastaus-mallista. (Hydén 2008, 122–123.)

Kertomus voidaan ymmärtää tavaksi kertoa toiselle, että jotakin tapahtui. Toisaalta koska raja kertomuksen ja toisaalta tavallisen puheen välillä ei välttämättä ole selvä, voidaan valita puhetapa, jossa kuvataan kerronnallisuuden eri asteita. Kerronnallisuudessa erotetaan tekstistä, oli se sitten kirjoitettua tai puhuttua, muutos tai prosessi, eli kertomuksen eri vaiheita. (Hyvärinen 2006, 3.)

Tarinametaforan käyttö toimii kahdella erilaisella tavalla. Yksi tapa on ymmärtää tarina sellaisena verbaalisena kokonaisuutena, joka nähdään jälkikäteen tarinaksi. Toinen tapa on hahmottaa elettävä elämä prosessina, jota ikään kuin jo eletään tarinaolettaman kautta. (Hänninen 1999, 94.) Omassa tutkimuksessani tarinametafora toimii ensin kuvatulla tavalla, tarinat muodostuvat haastattelukertomuksista, puhutusta puheesta, jota on ensin tuotettu teemahaastattelun keinoin.

4.3 Teemahaastattelu ja tutkimusaineisto

Haastattelemisen on yksi käytetyimmistä tiedon hankkimisen tavoista yhteiskunnassamme, josta on tullut erityisesti haastattelyhteiskunta (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 9). Tätä tapaa hankkia tietoa käytetään erilaisissa toiminnoissa, esimerkiksi median alalla. Oman journalistisen haastattelukokemukseni mukaan ihmisen kohtaaminen on usein tärkeintä, vain kuuntelemalla ja olemalla läsnä saa sellaista tietoa, jota tarvitsee. Ruusuvuori ja Tiittula (mt., 9) mainitsevat myös, että juuri media antaa haastattelyhteiskunnallemme haastattelumuodon mallia. Esitettävät kysymykset eivät ole suoraan tutkimuskysymyksiä, vaan tutkijalle haastattelun lopputulos tarkoittaa uuden työmaan alkua, aineistolle esitettävien kysymysten sarjaa. Tämä vaihe tavallaan aloittaa tutkimuksen alusta. Etukäteen määritelty tutkimuskysymys ja se tapa, jolla tekstiä luetaan, määrittävät lopulta sen, miten aineistoa aletaan tulkita ja jäsentää.

Teemahaastattelu on rakenteeltaan puoliksi strukturoitu haastattelu, joka jättää haastattelijalle vapauksia ja tarpeen kuunnella. Puolistrukturoidussa haastatteluissa on päätetty etukäteen osa haastattelun sisällöstä, mutta loppu jää tilanteessa reagoitavaksi. Haastattelussa esiin nousevat aiheet eli teema-alueet ovat kaikille haastateltaville yhteneväiset, vaikka haastattelujen välillä olisikin eroja. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48.)

Kun kertomusta analysoidaan, pitää valita useiden eri vaihtoehtojen välillä tapaukseen sopiva tapa lähestyä aineistoa. Haastattelukertomuksen analysoijan on syytä tuntea työkalunsa ja valita niistä ehkä kerroksellisestikin tilanteeseen sopiva tai sopivat menetelmät. Tapoja voi myös yhdistellä. (Hyvärinen 2010, 90.) Kertomushaastattelun ei ole välttämätöntä olla kiinnostunut kaikista elämänvaiheista, vaan voidaan valita asia tai ajanjakso, joka kiinnostaa tutkimuksellisista syistä (Hyvärinen 2017, 174–175). Kertomus ei myöskään ole objektiivinen tai arvoista vapaa, mutta toisaalta antaa

merkityksiä. Tämä asetelma on tutkijan syytä ottaa huomioon. Kun tavoitellaan kertomuksellista haastattelua, täytyy haastattelijan osata antaa haastateltavalle tilaa ja kuunnella tätä. (Mt., 181.) Narratiivista haastattelua tehdessä hetkessä eläminen on erityisen tärkeää (Nousiainen 2015, 133).

4.3.1 Haastateltavat ja teemahaastattelujen tekeminen

Oma tutkimusaineistoni koostuu seitsemän henkilön haastatteluista, jotka olen tehnyt joulukuussa 2017 ja tammikuussa 2018. Haastateltavat ovat Lahden seudulla asuvia ja työurallaan toimineita eläkeläisiä, viisi naista ja kaksi miestä. Iältään he ovat tutkimuksen tekohetkellä lähellä seitsemääkymmentä, 1940–1950-luvun taitteen liepeillä syntyneitä. He edustavat siis suurten ikäluokkien ja heti niiden jälkeen syntyneitä kohortteja. Koulutukseltaan he ovat ammattikoulun tai kansakoulun käyneitä. Etsin haastateltavani kolmannen sektorin toimijoiden avulla. Osassa tapauksia toimi ns. lumipalloefekti, seuraava haastateltava löytyi edellisen avulla. Anonymiteetin turvaamiseksi en nimeä erikseen tahoja, jotka auttoivat haastateltavien löytämisessä. En yksilöi haastateltavia heidän etunimillään, pseudonyymeillä tai koodeilla, enkä nimeä työnantajayrityksiä tai tarkkoja asuinpaikkakuntia. Haastateltavien taustatiedoista olen koonnut kategoriset kuvaukset tutkimuksen liitteisiin (liite 1.). Taustatiedoissa kerron haastateltavan sukupuolen, iän ja perhesuhteet sekä niukasti koulutustaustan. Tarkempaa kuvausta en halua kirjata näkyviin anonymiteetin varmistamisen vuoksi.

Kaiken kaikkiaan haastateltavat löytyivät melko helposti, ja saamieni vastausten perusteella he olivat mielellään ja täysin vapaaehtoisesti mukana. Yhteyshenkilöni kolmannella sektorilla auttoivat potentiaalisen haastateltavajoukon kartoittamisessa, jonka jälkeen otin itse yhteyttä näihin henkilöihin. Kysyin heidän suostumustaan vielä haastatteluun. Haastattelut olen tehnyt käyttämällä teemahaastattelurunkoa (liite 2.), jonka pääkysymykset olen johtanut tutkimuskysymyksistäni. Teemahaastattelurunko on lopullista analyysiä laveampi, enkä esittänyt kaikkia suunnittelemani lisäkysymyksiä jokaiselle haastateltavalle, fokus vaihteli aina yksilön ja hänen elämäntarinansa mukaan. Haastattelutilanteista pidin tutkimuspäiväkirjaa niin, että kirjoitin ensimmäiset muistiinpanot heti sen jälkeen, kun olin soittanut ensimmäisen puhelun haastateltaville. Tutkimuspäiväkirjan pitäminen jatkui aina haastattelutilanteiden jälkeen, jolloin kirjasin ylös, millainen haastattelutilanne oli ollut, missä haastattelu oli tehty ja oliko siinä sattunut jotakin merkityksellistä.

Haastattelutilanteessa olen pyrkinyt kuuntelemaan ja reagoimaan sisällön mukaan, siksi haastattelut eivät ole täsmälleen samankaltaisia. Haastattelut tallensin nauhurille, haastattelun aikana tein myös yksittäisiä muistiinpanoja. Teimme haastattelut kahden kesken haastateltavan kanssa rauhallisessa paikassa, jossa ei ollut muita ihmisiä läsnä. Kaksi haastatteluista toteutin haastateltavien kotona, neljä haastateltujen valitsemissa heille tärkeissä, työttömyysajan arkeen liittyvissä paikoissa. Yhden haastattelun tein puhelimesta, sillä haastateltavan hankalan elämäntilanteen vuoksi yhteistä hetkeä oli vaikea järjestää. Haastateltava kuitenkin halusi olla tutkimushaastattelussa mukana ja itse toivoin saavani hänet mukaan tutkimukseen. Haastatelluille ei ollut luvassa muuta palkkiota mukana olosta kuin joulunin suklaatervehdys kiitokseksi. Itse olen hyvin kiitollinen haastateltavien halusta osallistua tutkimukseen, ilman heidän luottamustaan tutkimusta ei olisi voitu tehdä. Luottamuksen syntyminen narratiivisessa haastattelussa onkin erityisen tärkeää, luottamus syntyy esimerkiksi haastattelijankin avoimuudesta jossakin asiassa (Nousiainen 2015, 134). Itse osoitin esimerkiksi empatiaa hankalista asioista puhuttaessa.

Vaikka pitäydyin teemahaastattelurungon kannalta tietyissä kysymyksissä, ja samat peruskysymykset ja raamit koskivat kaikkia haastateltavia, annoin haastateltavan myös kertoa vapaasti, jos haastattelussa syntyi tilanne, jossa hän antautui kertomusmuistonsa vietäväksi. Silloin tulkitsen kertomusta sellaisena kuin se tänä päivänä on kerrottu, niiden merkityksien kautta, joita haastateltava sille nyt antaa. Menneen ajan ajatuksiin emme pääse käsiksi, työttömyyden ja eläköitymisen kertomusta käsitellään siis sen kertomuksen avulla, joka haastateltavilla oli nyt kerrottavanaan. Tilanteissa oli yksilöllisiä eroja, osa haastateltavista oli todella avoimia, osa hyvin pidättyväisiä. Haastattelut saattoivat esimerkiksi keskeytyä kyyneliin tai tupakkataukoihin.

Oman tutkimukseni haastateltavat ovat kaikki jo saavuttaneet eläkeiän. Narratiiviseen gerontologiaan kuuluu se, että ikääntyneen rooli on kertoa omasta elämästään. Kun elää muistelee taakse päin, löytyy elämänkulusta uudenlaisia merkityksiä. (Hakonen 2008A, 52.) Kun ollaan tekemisissä muistamiseen liittyvän tutkimuksen kanssa, on haastattelu keskeinen menetelmä, jotta saadaan syntymään vuorovaikutusta muistelijan ja tutkijan välille. Tärkeää on se, mitä muistelija itse muistaa ja miten hän on kokenut asiat. Tutkijan pitää olla hereillä: esimerkiksi kysyä, kuunnella ja tehdä tulkintoja. (Ukkonen 2006, 183.)

Poikkeuksellinen vaatimus läsnäololle ja kuuntelemiselle syntyi oman aineistoni puhelimesta tehdyn haastattelun yhteydessä. Irvinen, Drewn ja Sainsburyn artikkeli (2012) kiinnittää huomion puhelinhaastatteluihin haastattelututkimuksessa. Puhelinhaastattelusta voidaan katsoa olevan myös etua haastattelun teossa, esimerkiksi anonyymiteetin kannalta ja vaikeista asioista puhuttaessa. Silti puhelinhaastattelussa on lähtökohtaisesti erilaisia rajoituksia kuin kasvokkain haastattelussa, ja metodi voidaan kyseenalaistaa laadullisen aineiston keruussa (Ikonen 2017, 274-275). Joskus kuitenkin haastateltavan voi olla helpompi sopeutua puhelinhaastatteluun kuin ottaa tutkijaa kotiinsa (mt. 272). Oman tutkimukseni yksi haastattelu valikoitui puhelimesta tehtäväksi juuri tästä syystä, elämäntilanteen vuoksi haastateltava toivoi, että haastattelu tehdään kodin tai muun paikan sijaan juuri puhelimesta. Haastattelussa syntyi luottamuksellinen keskustelun ilmapiiri, mutta haastattelu jäi esimerkiksi kestoltaan kuitenkin kasvokkain tehtyjä lyhyemmäksi.

Haastateltavien elämäntarinoissa on samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia, ja kaksi erilaista päätarinaa erottuu: osan työttömyys on alkanut ja toistunut ilman pysyvää työllistymistä 1990-luvun lamasta asti. Työura on ikään kuin katkennut lamaan, ja kun ensimmäinen irtisanominen osui kohdalle, ei uutta pysyvää työtä enää löytynyt, vaan työtä oli korkeintaan pätkissä tai tukityöllistettynä. Toinen lajityyppi työuran näkökulmasta ovat pitkään työelämässä olleet, jotka ovat jääneet työttömäksi kymmenien vuosien uran jälkeen, kun tehdas on lakannut toimintansa yllättäen. Heidän työuransa on katkennut yllättäen, eikä uutta työtä ole enää löytynyt tilalle. Nämä lajityypit jaottelen vielä tarkemmin myöhemmin aineiston analyysin yhteydessä luvussa 5.

4.3.2 Aineiston käsittely ja koodaus

Olen litteroinut kaikki seitsemän haastatteluani kirjoittaen tekstiksi auki kaiken haastatteluissa sanotun alusta loppuun. Litteroinnin apuja käytin tutkimushaastattelun litterointiin tarkoitettua F5-ohjelmaa. En ole käyttänyt litteroinnissa esimerkiksi äänenpainoja tai taukoja merkitseviä keskusteluanalyttisiä erikoismerkkejä, koska ne eivät ole olleet tutkimuskysymysteni kannalta merkittäviä. Olen enemmän kiinnostunut siitä, *mitä* sanotaan kuin *miten* sanotaan. Litteroinnissa ei ole ollut tarpeen häivyttää esimerkiksi murretta anonymisoinnin vuoksi, sillä aineistossa ei ole erityisiä murre-eroja. Litteroinnin tarkkuus voidaan määritellä juuri sen mukaan, mihin tarkoitukseen litteroitua aineistoa käytetään (Ruusuvuori & Nikander 2017, 427; Hänninen 2008, 129).

Litteroinnin jälkeen olen käynyt läpi auki kirjoitetut teemahaastattelut useaan kertaan huolellisesti lukien.

Koodauksessa olen käyttänyt apuna Atlas.ti-ohjelmistoa ja sen mahdollisuutta jakaa aineisto koodiperheisiin ja niiden sisällä alakodeihin. Atlas.ti-ohjelma on tutkijalle apuväline, mutta ei tee koodausta tutkijan puolesta. Ohjelmisto voi myös auttaa tutkijaa siinä, miten tietoa säilytetään ja organisoidaan. (Laajalahti & Herkama 2015, 91). Koodauksen tarkempi hierarkia on tulostettu Atlast.ti-ohjelmasta ja on tutkimukseni liitteenä 3. Koodausvaiheessa pidin vielä mukana aineiston luokittelussa alkuperäistä tutkimuskysymystä selvästi laajempaa joukkoa erilaisia havaintoja tekstien sisällöstä. Myöskään jäsenitys lopulliseen esitysmuotoon ei ollut vielä selvä. Siksi Atlas.ti:ssä tehtyjen koodiperheiden ja koodien suhde analyysin lopputulokseen ei ole täysin identtinen, vaan on elänyt analyysin tekovaiheessa. Läheskään kaikki koodauksessa esiin nousseet näkökulmat eivät päätyneet tutkimukseni analyysiin, koska tarkentuneiden tutkimuskysymysten kannalta keskeisimpiä asioita nousi riittävästi esiin. Näin en esimerkiksi ole muuttanut tutkimuksen asetelmaa merkittävästi aineistossa esiin nousseiden löydösten vuoksi, koska aineisto tuntui vastaavan hyvin niihin kysymyksiin, joita jo etukäteen olin halunnut sille esittää. Joitakin varsinaisten tutkimuskysymysten ulkopuolisia mutta kiinnostavia havaintoja nostan esiin tutkimuksen lopussa luvussa 7 pohdinnan yhteydessä.

4.4 Aineiston analyysin keinot ja kulku

Laadullisen haastatteluaineiston käsittelyssä ei ole yhtä vastausta, kaiken kattavaa analyysiä tuskin pystyy tekemään, ja aina jää merkityksille tulkinnanvaraa ja vaihtoehtoja (Törrönen 2010, 208). Tämä on näkökulma, johon koen itse tarvetta kiinnittää huomiota. Yhtä oikeaa vastausta ei ole, tutkimuksen tekijällä on valtava vastuu aineiston eettisestä käsittelystä ja tasapuolisesta kohtelusta. Toisaalta samalla vastaus on myös lohdullinen - kun yhtä oikeaa tutkimustulosta ei ole, tutkimusentekijänä esitän tulkintani kerrotusta, mutta samaan aikaan joku toinen voisi saada toisen näköisen lopputuleman olematta silti enempää oikeassa tai väärässä kuin minäkään. Myös tutkimuskysymyksen asettelu voi vaikuttaa merkittävästi lopputulokseen (Törrönen 2010, 208).

Yhdistän kaksi eri narratiivisen analyysin tapaa, jotka koen tutkimukseni analyysin kannalta mielekkäiksi. Eri metodien yhdisteleminen on usein toistuva tapa tehdä

narratiivista tutkimusta (Hänninen 2015, 161). Hyödynnän analyysin teossa narratiivista menetelmää, johon yhdistän sekä juonentamista että elämäntarinan tyyppittelyä mallitarinoiden näkökulmasta. Narratiivinen menetelmä sopii aineistoni tulkintaan hyvin myös siksi, että teemahaastattelussa haastateltavat käyvät läpi elämänkulkuaan kronologisen kertomuksen ottein. Tätä olen myös teemahaastattelurungossani hakenut haastatteluja suunnitellessani. Näkökulma analyysiin on holistinen, olen yksityiskohtien ohella kiinnostunut ennen kaikkea kokonaisuudesta, elämänkulusta ja siitä syntyvästä tarinasta.

Seuraavaksi avaan tarkemmin narratiivisen analyysin metodillisia keinoja, joita tässä tutkimuksessa käytän.

4.4.1 Juonentaminen ydinepisodien avulla

Juontamisella etsitään Kaasilan (2008, 50) mallin mukaan sellaisia paikkoja, joiden kautta muutoksen syyt aukeavat myös lukijalle. Avaan juonentamisen tapaa tässä yhteydessä Kaasilan mukaan, aiemmin olen todennut, että Kaasilan juonentamisen tekotapa pohjautuu Polkinghornen (1995) analyysitavalle. Juonen etsimisellä etsitään samalla myös sellaisia paikkoja, joissa vuorottelevat onnistuminen ja epäonnistuminen sekä voittaminen ja vastoinkäymiset (Hänninen 2015, 170.) Litteroitujen haastattelujen ydinepisodit saavat analyysissäni nimen, jotka samalla viittaavat tutkimuskysymyksiini sekä elämänkulun eri tapahtumiin. Ydinepisodeja ovat esimerkiksi hetket, jolloin työttömyys, eläköityminen tai rahapula tapahtuvat. Juonennetuista, kokonaisista haastatteluista, joita kutsun myös haastattelukertomuksiksi, poimin siis paitsi tutkimuskysymyksiin liittyviä vastauksia, myös muodostan tarinoita toisen metodisen lähestymistapani tarpeisiin. Juonennetut, ydinepisodien käännteisiin perustuvat tarinat antavat pohjan aineiston Murrayn (1989) ja Hännisen (1999) mukaiseen aineiston lukemiseen – etsin aineistostani erilaisia tarinoita, joihin palaan seuraavassa alaluvussa 4.4.2.

Olen koodannut juonentamisen periaatteiden mukaan alkuperäisten haastattelujen käännteet ja tärkeät hetket ydinepisodeihin, joille olen antanut tietyt luokitukset haastatteluissa esiin nousseiden teemojen ja tutkimuskysymysten mukaan. Koodiperheet ja niiden sisältämät ydinepisodien mukaan annetut koodit ovat näkyvissä liitteessä 3. Ydinepisodien sisällöt nousevat siis paitsi tutkimuskysymyksistä, myös siitä, mitä

aineistosta ilmenee. Kaikki haastateltavat nostivat esiin myös sellaisia näkökohtia, joita en ollut suunnitellut itse kysymyksiini, mutta joihin tietenkin teemahaastattelun hengen mukaisesti tartuin haastateltavaa kuunnellen ja kysymyksillä tarkentaen. Yhdelle vastaukselle olen saattanut määritellä useamman ydinepisodin luonnehdinnan, yksi vastaus voi kertoa siis useammasta tutkimuskysymyksestä. Kaikki esiin nostamani ydinepisodien koodit juontuvat lopulta tutkimuskysymyksistä. Ydinepisodien avulla olen juonentanut nämä kerronnalliset haastattelut eli haastattelukertomukset niin, että kaikista syntyy oma tarinansa analyysin pohjaksi. Ydinepisodien avulla saan haastatteluista irti paitsi yksityiskohtia myös lopulta juonennetun kokonaisuuden. Näin käsittelytapa on samalla holistinen, vaikka sisältöjä ensin lähestytään yksityiskohtien kautta.

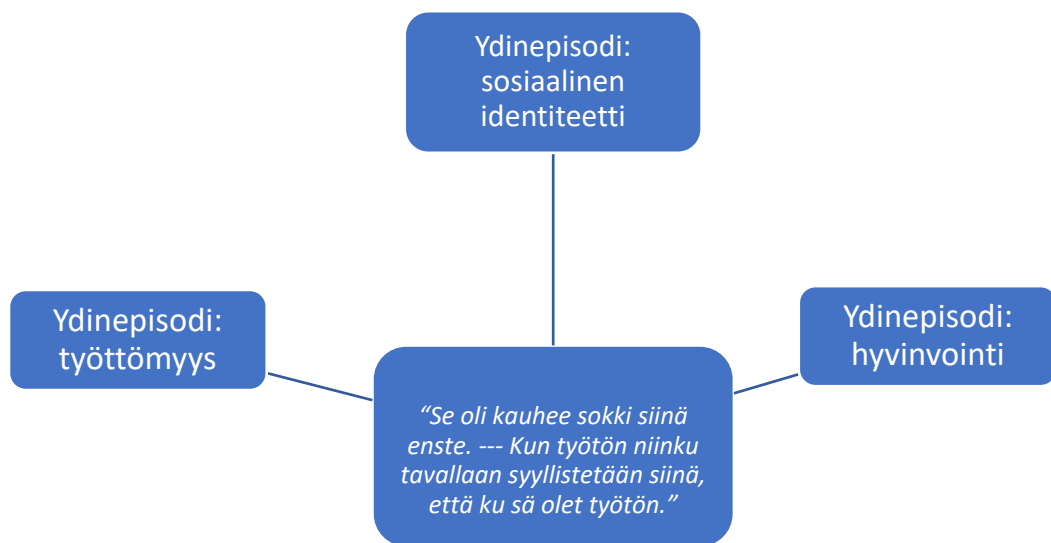
Juonennetuista haastattelukertomuksista haen paitsi niille omaleimaisia piirteitä myös mahdollisia yhtäläisyyksiä. Seitsemän haastattelun aineistosta ei voi sanoa määrällisesti mitään tilastollisesti edustavaa, mutta laadullisina kertomuksina ne ovat vahvoja kuvauksia yksilöiden kokemuksista pitkäaikaistyöttömyydestä ja eläkkeelle siirtymisestä sekä elämän katsomisesta taakse päin nämä molemmat asiat huomioiden. Juonentamisen olen pohjannut haastattelukertomusten ydinepisodien koodaukselle tutkimuskysymysten mukaan. Olen antanut koodin sellaiselle haastattelun kohdalle, joka kertoo jostakin tutkimuskysymysten kannalta olennaisesta käännteestä haastateltavan elämän varrella. Kiinnostavaa on, mitkä juonentamisen kautta ilmenevät elämäkulun käännteet korostuvat yksittäisissä haastattelukertomuksissa ja mistä löytyy toisteisuutta paitsi haastattelijien sisällä myös haastattelijien välillä. Tämä tulee näkymään analyysissä luvussa 5.

Käytän analyysissä siis juonentamisen osalta samankaltaista tapaa kuin Kaasila (2008, 50) Polkinghornen (1995) mukaan. Polkinghorne (mt., 5) kuvaa tarinan syntymistä juonen osista. Tärkeitä tapahtumia ikään kuin pysäytetään juonen kohdiksi. Tätä Kaasila kutsuu juonentamiseksi. Polkinghorne valitsee itselleen tämän tavan kuvata narratiivista tutkimusta, vaikka tutkimusta on myös muunlaista.

Olen käynyt aineiston läpi ja antanut koodeja siinä esiintyville tutkimuskysymysten kannalta olennaisille ilmiöille teemoittamalla halutut koodit ensin kahteen kategoriaan. Olen ollut kiinnostunut työmarkkinoille kuulumisen ajasta sekä eläköitymisestä ja sen jälkeisestä ajasta. Olen muodostanut neljä koodiperhettä (liite 3.): työn ja työttömyyden, koulutuksen ja ammatin, hyvinvoinnin ja sairauden sekä eläköitymisen koodiperheet.

Näiden koodiperheiden alle olen sitten sijoittanut sellaisia kohtia, jotka avaavat haastateltavan elämän kannalta tärkeitä hetkiä suhteessa työhön, työttömyyteen ja eläköitymiseen. Koodausvaiheessa otin mukaan analyysin lopullista käyttötarvetta enemmän koodeja, jotta aineistolle jäi enemmän mahdollisuuksia auki.

Analyysiesimerkki kuvassa 2. avaa juonentamisen pohjalla olevaa ydinepisodikoodaamisen tapaa suhteessa aineistoon. Kuvasta 2. käy ilmi, miten sama alkuperäisen haastatteluaineiston katkelma on pohjana kolmelle ydinepisodille.

Kuva 2. Aineiston ydinepisodikoodauksen avulla tehty juonentamisen tapa Kaasilan (2008) ja Polkinghornen (1995) mukaan. Kuvassa näkyy esimerkki siitä, miten aineistokatkelmaa on koodattu ydinepisodiin mukaan. Lista ydinepisodiperheistä ja niihin koodatuista ydinepisodeista on liitteessä 3.

Kuten Kaasila (2008, 51), olen koonnut lopulta ydinepisodit teemoittain yhteen sekä kronologisesti peräkkäin. Näin syntyviä haastattelun pohjalta koottuja kertomuksia hyödynnän analyysin teon toisessa vaiheessa, jossa tyypittelen Hännisen (1999) väitöksessään soveltaman Murrayn (1989) avulla kertomukset mallitarinoiden avulla omiksi tarinatyypeikseen.

4.4.2 Mallitarinat ja tarinatyytit

Yksi tapa esittää tutkimuksen tuloksia on etsiä niistä mallitarinoita. Elämäkulkuun

liittyvien muutosten kuvaamiseen sopii usein juuri tarinallinen kertomisen tapa, tarina toimii tapana hahmottaa punaista lankaa eri elämänvaiheiden välillä, ja samalla voidaan ikään kuin hallita elämänmuutosta (Hänninen 1999, 95). Elämänmuutokset myös avaavat mahdollisuuksia tutkia sitä, millaisia merkityksiä ihminen antaa elämälleen (Hänninen 1999, 72). Juuri työttömyys on sellainen elämänmuutos, joka tyypillisesti muuttaa ihmisen elämäntarinaa (Ezzy 2001, 28).

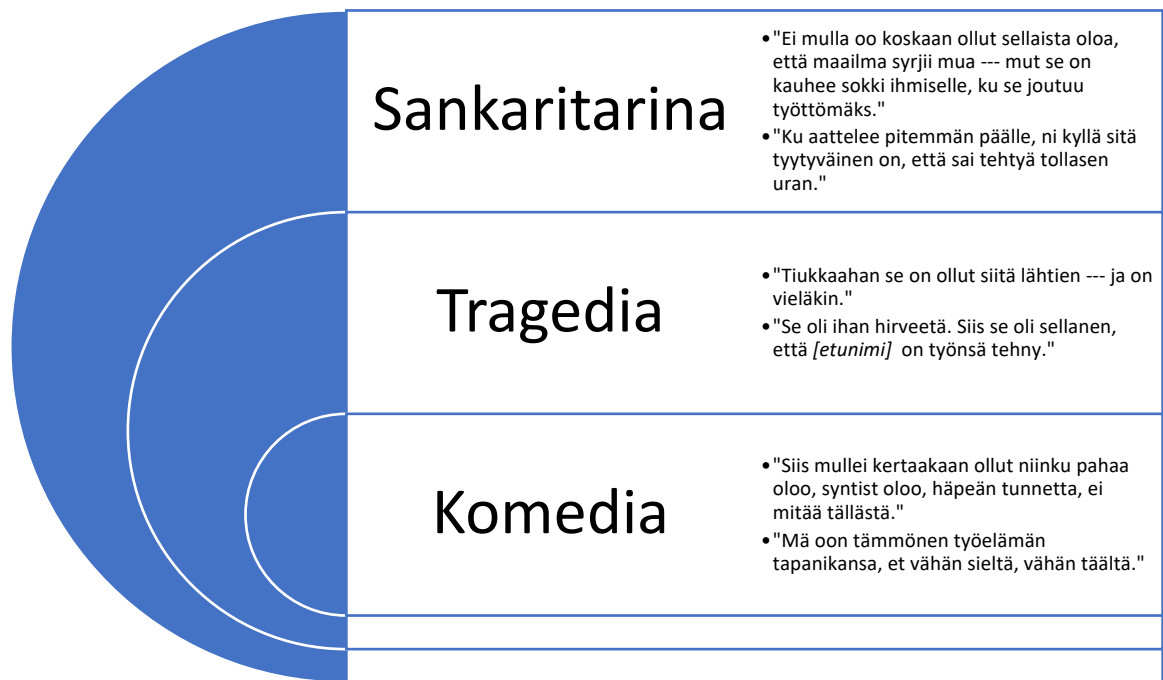
Vilma Hännisen (1999) väitöstutkimuksessa erotellaan Murrayn (1989) tapaan elämänmuutoksen tarinoita, jotka ovat joko sankaritarinoita (kuten Hänninen nimeää Murrayn romanssin), tragedioita, komedioita tai ironioita. Hänninen (1999, 96) tiivistää tarinat niin, että sankaritarinassa paha voitetaan taistelu jälkeen, tragediassa pahaa ei voiteta, komediassa muutoksen konfliktin jälkeen syntyykin jotakin uutta ja odottamatonta ja ironiatarinassa lajityypit sekoittuvat, hyvyttä ja pahuutta hämmennetään kyynisyydellä ja älyllisyydellä. Hänninen myös lisää neljännen lajityypin, rikostarinan. Rikostarina luo vastakkainasettelua sille, mikä on henkilökohtainen etu ja sille, mikä on eduksi yhteisölle. Hännisen käyttämä ja muokkaama Murrayn luokittelu sopii myös omaan tutkimukseeni, Hänninen (1999) on käyttänyt sitä kuvaamaan esimerkiksi juuri työttömyyttä. Näen, että myös oma tutkimukseni liittyy tähän kontekstiin, pitkäaikaistyöttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen kuvaus peilautuu juuri suhteessa työelämään ja sen muutokseen, kuten edellä on käynyt ilmi.

Murray (1989, 176) kuvaa oman jaottelunsa taustaa siten, että identiteetti ja sosiaalinen identiteetti rakentuvat niiden tarinoiden mukaan, joita kerromme itsestämme. Narratiivinen tutkimus jäsentää maailmaa. Ezzy (2001) on käyttänyt myös romanssin, tragedian ja kompleksisten tarinoiden mallitarinoita työttömyyden kertomuksia kuvatessaan. Romanssitarinassa työn menetys koetaan lopulta positiivisenakin asiana (mt., 46), tragediatarinat kuvaavat työttömyyttä tuskallisena jaksona, jonka aikana oma itse pitää määritellä uudelleen (mt., 68–69). Kompleksisissa työttömyystarinoissa työttömyyden ajankohtaan sekoittuu muitakin kriisejä, jotka tarinassa määritellään työn menetyksen rinnalla vähintään yhtä merkittäviksi (mt., 113).

Omassa tutkimuksessani aineistosta tutkimuskysymysten ja -käsitteiden mukaan koodatuista ydinepisodeista ensin juonennan siis ydinepisodioiden avulla tarinoita, joiden pohjalta kokoan tämän tutkimuksen tarinatyyppit mallitarinoiden avulla. Tarinatyyppit pohjautuvat mallitarinoihin Hännisen (1999) mukaan sovellettuna. Seitsemän tekemääni

haastattelua jakautuvat aineistossani tarinatyyppeihin niin, että kolme niistä on sankaritarinoita, kaksi tragedioita ja kaksi komedioita. Hännisen tutkimuksessaan soveltavaa rikostarinaa tai ironiaa en aineistostani löytänyt, joten jätin nämä mallitarinat pois. Kyseeseen tulevan mallitarinan olen kunkin haastateltavani kohdalla valinnut sen mukaan, mitä tutkimuskysymysten kannalta olennaisista käsitteistä, koetusta hyvinvoinnista ja muuttuvasta identiteetistä työttömyyden ja eläkkeellä olon ajanjaksoina, käy ilmi. Kuvassa 3. avaan esimerkkejä siitä, millaisia valintoja aineistosta johdettujen tarinatyypien takana on.

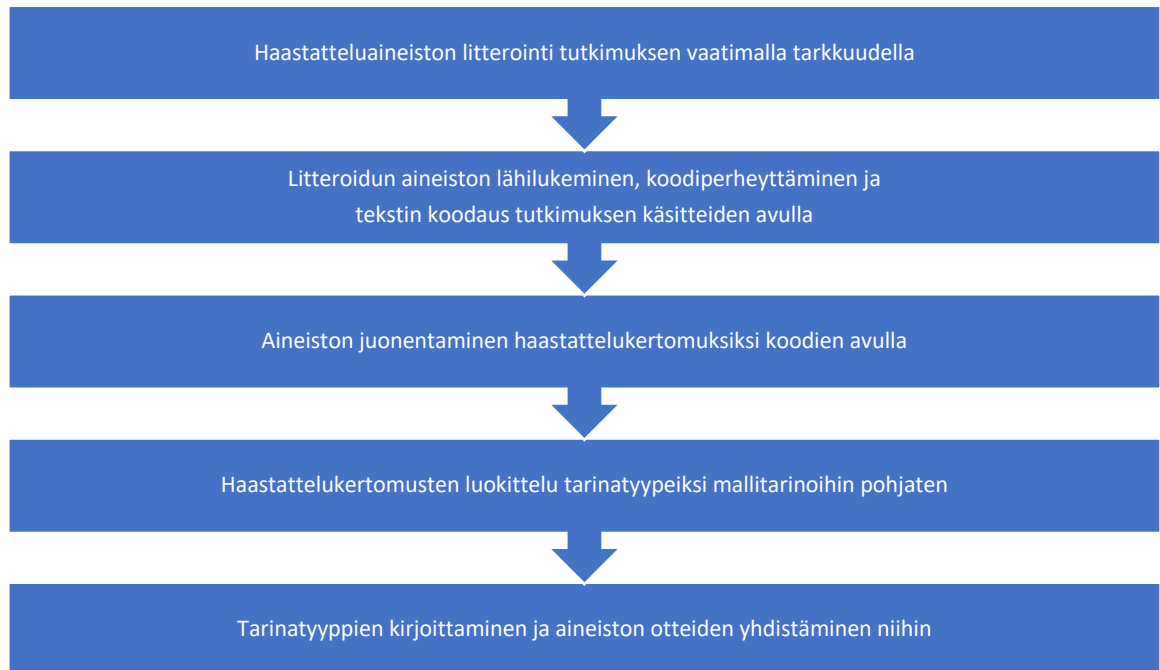

Kuva 3. Haastateltavien jako tarinatyyppeihin Murrayn (1989) ja Hännisen (1999) mukaan sovellettuna. Kuvassa näkyvät esimerkit aineistokatkelmista, jollaisten pohjalta valinta tarinatyypistä on tehty.

Tarinatyypien sisältä löytyy juonentamisen avulla havaittavia käännteitä, jotka johdan aineiston analyysissä tutkimuskysymysteni sekä keskeisimpien käsitteiden, koetun hyvinvoinnin ja muuttuvan, sosiaalisen identiteetin avulla.

Aineiston käsittelyn ja analyysin prosessin kulun olen koonnut vielä yhteen taulukkoon kuvassa 4. Kuvalla hahmotan sitä, millä tavalla analyysi on edennyt kokonaisuudessaan teemahaastatteluaineiston käsittelystä analyysin yksityiskohtiin. Tämä summaa edellä kerrotun yhdeksi kuvaksi, haastattelukertomusten litteroinnista, koodauksesta, juonentamisesta ja mallitarinoista analyysin kirjoittamiseen ja aineisto-otteiden

tuomiseen asti. Kuvan on tarkoitus auttaa hahmottamaan kokonaisuuden etenemisen vaiheet yksi kerrallaan.

Kuva 4. Teemahaastatteluaineiston käsittely ja analyysin eteneminen.

Kuten kuvasta 4. käy ilmi, analyysissa yhdistän tarinatyypeihin alkuperäisiä lainauksia aineistosta. Ratkaisu on tietoinen, taustalla on pyrkimys kuvata aitoja tunteita ja kokemuksia työttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen tarinoista. Koen, että aineisto-otteilla pystyn välittämään näitä vahvemmin, kuin vain summaamalla havaintojani yhteen. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 21–22) kyseenalaistavat aineisto-otteiden itsetarkoituksellisuuden, ja vaativat tutkijalta hyvää argumentoimista aineiston otteita käytettäessä osana tutkimusraporttia. Tutkimuksen tekijän pitää myös avata oma tulkintansa aineistosta lainauksen yhteydessä.

4.5 Tutkimusetiikka

Olen haastatellut siis pitkäaikaistyöttömiä heidän ajastaan työttömänä ja sen jälkeen sekä eläköitymiskokemuksesta. Työttömyyden ajallinen perspektiivi lähtee useammalla haastatellulla 1990-luvun lamasta. Koska haastattelussa käydään läpi elämäntarinaan ja elämäntarinaankin liittyviä yksityisiäkin ja hyvin henkilökohtaisia asioita, on tutkimuseettisten kysymysten huolellinen pohdinta tarpeen. Haastateltavan

arvostaminen, kunnioittaminen ja oikeudenmukainen kohtelemine ovat tärkeitä. Myös heidän anonymiteettinsä ja yksityisyydensuojansa pitää ymmärtää säilyttää tutkielmassa. Lähdeaineistoa tuottavien henkilöiden eli tässä yhteydessä tutkimukseni haastateltavien henkilöllisyyden häivyttäminen on tärkeää. Tutkijan pitää varmistaa, etteivät yksittäiset henkilöt tule tunnistetuiksi (Tuomi & Sarajärvi 2018, 22). Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK (2009) huomauttaa, että haastatteluun suostumisen pitää olla vapaaehtoista ja haastateltavalla tulee olla riittävästi tietoa tilanteesta. Oman suostumuksensa tutkimuksessa mukana oloon haastateltava voi ilmaista joko suullisesti tai kirjallisesti. Haastatteluissa tutkimuseettiikka on erityisen monimutkaista, ja eettiset kysymykset tulee pitää mukana koko tutkimuksen prosessin ajan eri vaiheissa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 19–20). Omat haastateltavani ovat antaneet suullisen suostumuksen haastatteluun sekä siitä etukäteen puhelimesta sovittaessa että itse haastattelutilanteessa. Kohteliaaseen suulliseen tai kirjalliseen haastattelupyyntöön saatu myöntävä vastaus voidaan tulkita suostumukseksi haastatteluun (TENK 2009).

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) ohjeiden mukaan olen etsinyt haasteltavakseni haastatteluun vapaaehtoisesti suostuneita ihmisiä, joille olen selvittänyt, mistä on kyse. Juuri vapaaehtoisuus on erityisen tärkeää läpi tutkimushaastattelun eri vaiheiden (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 414). Tutkimuseetiikan kannalta juuri suostumukseen liittyvä informointi, luottamuksellisuus, seuraukset ja yksityisyys ovat keskeisiä huomioon otettavia seikkoja. Myös vaikkapa valta-asetelmaan liittyvät seikat pitää huomioida, tutkijalla on yleensä tietynlainen valta-asema koulutuksensa tai asiantuntemuksensa vuoksi suhteessa haastateltavaan (Hänninen 2008, 128). Pitää olla myös ammattitaitoa ja herkkyyttä pohtia sitä, miten paljon haastateltavan täytyy tietää ja miten paljon hänellä on oikeus tietää tutkimuksen kulusta ja käyttötarkoituksesta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 20). Haastateltavia on syytä informoida siitä, mitä aiheita tutkimus koskee, mitä siinä mukana oleminen tarkoittaa ja miten kauan tutkimuksessa mukana oleminen kestää (TENK 2009). Näin olen menetellyt myös omien haastateltavieni kanssa.

Erytistä huomiota olen itsekin kiinnittänyt haastateltavien anonymisointiin haastattelujen luottamuksellisuuden ja aiheiden henkilökohtaisuuden vuoksi. Anonymisointia voi tehdä muuttamalla, poistamalla ja kategorisoimalla (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 419). Näistä olen käyttänyt kaikkia tapoja, esimerkiksi työpaikkojen nimien poistamiset ja tarinatyyppien kokoamiset ovat keinojani anonymiteetin turvaamiseksi.

Kuitenkaan anonymisoinnissa ei pitäisi mennä niin pitkälle, että haastattelun ymmärtäminen vaikeutuu (mt., 420). Kuula (2006, 215) huomauttaa, että erisnimien anonymisoinnissa pseudonyymi on koodia parempi vaihtoehto, jotta aineisto säilyy koherenttina. Sairauksien kohdalla voi diagnoosia muuttaa haastateltavan diagnoosia muistuttavaksi (mt., 217). Itse ratkaisin tämän nostamalla diagnoosin ylätasolle tarkasta kuvauksesta. Haastateltavien pseudonyymit tai koodit olen jättänyt kokonaan pois kahdesta syystä: katson, että mahdollisimman hyvä anonymiteetti on erityisen tärkeää, ja toisaalta laadullisen tutkimuksen huomio ei ole haastateltavien lukumäärässä tai yksilöimisessä, vaan sisällöissä ja huomioissa, jotka aineistosta nousevat tutkimukseni käsite- ja teoriataustan tukemana.

Haastattelutilanteessa haastateltavia olen kommunikaation sujuvuuden vuoksi puhuteltu heidän oikeilla nimillään. Vuorovaikutustilanteessa aiheen henkilökohtaisuuden vuoksi on noussut esiin erilaisia voimakkaitakin tunteita haastattelujen etenemisen yhteydessä. Näihin tilanteisiin olen pyrkinyt suhtautumaan hienotunteisesti ja kunnioittaen. Myös Tutkimuseettinen neuvottelukunta edellyttää haastattelutilanteilta kohteliaisuutta ja ihmisarvoa (TENK 2009).

Litteroinnissa oikeat erisnimet on korvattu keksityillä nimillä. Analyysin edetessä keksityt nimet ja muut koodit tai asuinpaikkojen tai työpaikkojen nimet on jätetty pois kokonaan aineistokatkelmista, ettei yksittäisen yksilön koko tarinaa olisi pääteltävissä. Suorat aineisto-otteet onkin käsiteltävä juuri niin, ettei niihin jää tunnistamista helpottavia tietoja (TENK 2009). Kategorinen kuvaus haastateltavista on liitteenä 1. Tutkimusaineistoa, sekä haastatteluäänitteitä että litteroituja haastatteluja) säilytän henkilökohtaisen salasanan takana niin, ettei siihen ole pääsyä ulkopuolisilla. Yksityisyyden suoja ei saa rikkoa esimerkiksi huolimattomuudella tai varomattomuudella aineiston säilyttämisessä (TENK 2009). Katson, että aineiston hyvä hallinta on osa tutkimusetiikkaa. Haastatteluaineiston kuvaus on itselläni osa tutkimuspäiväkirjaa, jota säilytän aineistosta erillään.

Myös metodin valintaan voi liittyä eettistä pohdittavaa. Hänninen (2008, 122) huomauttaa, että narratiivista metodologiaa on pidetty eettisesti arvokkaana ja ihmistä kunnioittavana, koska se jättää ihmisen omalla kertomuksella paljon tilaa. Kuitenkin samalla on otettava huomioon, että tarinaa kertoessaan haastateltava saattaa ajautua tilanteen pauloihin ja tulla kertoneeksi jotakin sellaista, jota hän ei muissa tilanteissa olisi

kertonut. Haastateltava tai välttämättä tutkijakaan ei osaa täysin ennustaa laadullisen tutkimuksen kulkua etukäteen (mt., 125). Lopulta ne tulkinnat, joita tutkija kerrotusta analyysissään tekee, voivat tuntua jopa loukkaavilta haastateltavan näkökulmasta. Asiat, joita tutkitaan, voivat olla tutkittavien elämässä hyvin kipeitäkin. (Mt., 123.) Tämä näkyy myös omassa tutkimuksessani, jossa haastateltavat kertovat erittäin henkilökohtaisista ja yksityisistä kokemuksistaan oman työttömyytensä ja eläköitymisensä varrelta eri kohdista elämänkulkua. Narratiivisen haastattelun kulussa eteen tulevia haasteita ovat erityisesti eettiset pohdinnat, sen lisäksi myös käytännölliset, tunteelliset ja kerronnalliset seikat täytyy punnita (Nousiainen 2015, 139).

Myös se, että oma tarina löytyy tiivistettynä tai yhdisteltynä tutkimuksen sivuilta, voi tuntua haastateltavasta loukkaavalta, myös vertailuasetelma voi aiheuttaa mielipahaa (Hänninen 2008, 131). Haastateltavan yksilöllistä roolia aineistossa tai tunnistamisen riskiä voi vähentää kokoamalla tyyppitarinoita, jotka yhdistelevät aineistoa (mt., 134). Keskeinen periaate tiivistettynä on se, ettei tutkimuksessa mukana olosta saa olla harmia tai vahinkoa siinä mukana olleille, viime kädessä ratkaisut syntyvät aina tapauskohtaisesti (mt., 126; 136). Tätä periaatetta kunnioitan itsekin.

5 Sankareista tragediaan ja komediaan - millaisesta juonesta tarinat syntyvät?

Millaisia tarinoita ja elämänkulkuja kertomuksista sitten löytyy? Tutkimuksessa haastattelin kolmannen iän, eläkeiän alkupuolella olevia, joilla on työttömyyden ajanjakso ja eläkesiirtymän vaikutus elämään vielä muistissa.

Tässä tutkimusraportissa analyysi esitetään niin päin, että lähdän liikkeelle tarinatyypeistä, jonka jälkeen syvennyn tarinatyypeihin juonentamisen avulla. Vaikka tutkimusta tehdessä analyysi on edennyt niin, että olen ensin juonentanut haastattelukertomukset ja sitten analysoinut juonentamisella löytyneitä tarinoita, etenee oma tekstini tässä analyysiluvussa siis toista reittiä. Esittelen ensin haastatteluissani esiin nousseet tarinatyyppit sankaritarinan, tragedian ja komedian mallitarinoiden avulla. Tarinatyyppien sisällä nostan analyysissä esiin juonentamisella esiin nousseita merkityksellisiä ja tutkimuskysymysten kannalta olennaisia seikkoja hyödyntämällä lainauksia alkuperäisistä haastattelukertomuksista.

Esitän tekstissäni analyysin aluksi kiteytetyn mallitarinaan Hännisen (1999) avulla pohjaavan tarinatyyppin ja syvennyn sitten Kaasilan (2008) tapaan juonennettujen ydinepisodien avulla elämänlaadullisiin yksityiskohtiin tutkimuskysymysten perusteella. Yksityiskohdat näkyvät suorina lainauksina alkuperäisestä aineistosta. Käyn kaikki seitsemän haastattelukertomusta läpi tallaisen kehikon avulla, seitsemästä kertomuksesta olen edellisessä luvussa esitetyn tapaan tehnyt kolme erilaista tarinatyyppiä. Juonentamisesta ovat ensin käyneet ilmi ne tavat, joilla haastateltava on suhtautunut elämänsä käännekohtiin. Näiden pohjalta olen tutkimusta tehdessä voinut päätellä, millainen kertomus on kyseessä. Tarinatyyppit ovat uskollisia alkuperäisille haastatteluille tyyliltään ja kokonaisuuden kannalta. Kuitenkin tarkoituksena on ollut löytää yhteneväisyyksiä erillisistä tarinoista ja samalla kuvata haastateltavien elämäntilanteita niin, että yksittäiset tosielämän tarinat eivät ole niistä tunnistettavissa. Sitaatit tarinatyyppien keskellä ovat alkuperäisiä. Tarinatyyppit avaavat alkuperäisen aineiston perusteella myös useampia rinnakkaisia juonia sen mukaan, mitä kuhunkin tarinaan haastatteluaineiston perusteella tutkimuskysymysten näkökulmista nousee. Pyrkimyksenä on, että nämä kuitenkin noudattavat yhtenäistä logiikkaa. Pohdinnassa luvussa 7 palaan myös sellaisiin seikkoihin, jotka yhdistävät kaikkia kertomuksia lajityypistä riippumatta. Analyysin alaluvut olen pyrkinyt otsikoimaan niin, että ne antavat maistiaisia aineistosta.

5.1 Työttömyyden voittaneet tyytyväiset eläkeläiset - Sankaritarinassa työura päättyy tehdaslakkautukseen, hyvinvointi löytyykin vapaa-ajalta

Sankaritarinalle, kuten Hänninen (1999, 96) tämän tarinatyyppin nimeää, on ominaista se, että ongelmista on selvitty voittajana. Sankaritarinoissa on samoja piirteitä ja henkilö on kohdannut samoja haasteita kuin tragediassa, mutta lopputuloksen kannalta hänelle on käynyt paremmin, hän on selvinnyt olosuhteistaan ikään kuin voittajana. Yksi keskeinen piirre sankaritarinalle on se, että päähenkilönä ja voittajana hän herättää toisissa ihailua.

Haastatteluaineistoni juonennetuista haastattelukertomuksista kolme on siis tyypiltään sankaritarinoita, joista olen koonnut yhden tarinatyyppin, jossa on aineksia kustakin haastattelusta. Juonentamisen (Kaasila 2008) vaiheessa huomasin näistä tarinoista, että vaikka matkan varrelle on osunut koviakin käännteitä, kuten vakavia sairauksia, leskeksi jäämistä ja yksinhuoltajuutta, ovat asenne ja elämäntahto ydinepisodeista esiin kumpuavia merkittäviä määrääviä tekijöitä elämänsä aikana. Vaikka työuran alkupuolelta voisi löytyä jotakin, joka selittää myöhempää, keskityn tässä tutkimuskysymysten eli koetun hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin kannalta keskeisiin ydinepisodeihin. Tartun aiempiin havaintoihin silloin, jos ne tuntuvat selittävän vahvasti tulevaa. Näistä kolmesta sankaritarinasta on siis koottu yksi tarinatyyppi, mutta hajanaisemmaksi ja laiveammaksi niin, että se esittää kuitenkin useamman haastateltavan aineistosta otteita.

Sankarin tarinatyyppi on runsain, siihen sisältyy eniten myös aineiston haastateltavia ja runsaimmat haastattelut. Aineistoni sankaritarinahaastatteluissa työura sai äkillisen lopun, eikä elämä työttömänä ollut aluksi helppoa. Pitkäaikaistyöttömyys jäi kuitenkin melko lyhyeksi ajanjaksoksi, joihinkin vuosiin. Sankaritarinalle on tyypillistä esimerkiksi se, että työura alkoi nuorena kouluttautumisen jälkeen helposti, työpaikan saattoi lähes valita itse. Ikäluokalle ja tämän tutkimuksen aineistolle tyypillisesti ensimmäiset työpaikat löytyivät hyvin helposti, työhön vain mentiin.

“Siihen aikaa ei tarvinnut tehdä mitään ansioluetteloita. Että vaan mentiin töihin.”

Työn ohessa työnantajat kouluttivat erilaisilla kursseilla ja myös oppisopimuksella. Elämän varrelle on osunut haastavia tilanteita, mutta jälkivalossa elämänsä kulku näyttää positiivisena. Sankaritarinasta erottuu myös vahva ammatti-identiteetti vielä työuran

päätyttyä. Elämään tuo uutta sisältöä esimerkiksi muutto vaikkapa maaseudulle vanhalle kotipaikkakunnalle, mikä näyttäytyy mieluisana käänteenä elämässä. Vaikka ansiot ovat pudonneet työttömyyden myötä, ehti työura olla riittävän pitkä, eikä raha ole määräävä tekijä hyvinvoinnin tai sosiaalisen identiteetin kannalta. Työttömyys ei ole jättänyt katkeruutta, ja pitkäaikaistyöttömyys jäi melko lyhyeksi, koska työuraa ehti kertyä pitkään yhtäjaksoisesti. Arjessa on elämää lastenlasten kanssa, ja talous on kunnossa pitkäaikaistyöttömyydestä huolimatta. Myös oma terveys on omaehtoisen vapaa-ajan lisääntyneellä paremmalla tolalla.

Juontamisen avulla tehdyssä analyysissä sankaritarinan pohjalla olevista haastatteluista nousevat tutkimuskysymysten kannalta merkittävänä havaintoina esiin erityisesti viimeisiin työvuosiin, irtisanomiseen ja eläkevuosien alkuun ja vapaa-ajan ajankäyttöön ja asumisen muuttumiseen liittyvät ydinepisodit. Kun sankaritarinaa katsoo juontamisen avulla, korostuu ydinepisodeissa eli elämäkululle merkittävässä käänneissä vahva ammatti-identiteetti, vaikkapa puolison tai lastenlasten hoivaajan rooli sosiaalisena identiteettinä sekä ajanvietto ystävien tai vapaaehtoistyön parissa koetun hyvinvoinnin voimana.

Positiivinen ja aikaansaapa asenne elämään auttavat sankaria. Eläkeläisenä sankaritarinan päähenkilö on ollut tyytyväinen elämäntilanteeseensa ja elämäkulkuunsa, ja on menneestä työurastaan ylpeä. Vapaaehtoistyössä pystyy hyödyntämään myös aiempaa ammattitaitoaan. Sankaritarinan päähenkilöllä on lapsenlapsia, ja he tuovat vahvasti merkitystä elämään.

Sankaritarinan päähenkilön pitkä työura samalla työnantajalla siis katkesi vuosikymmenten jälkeen, kun tehdas vaihtoi omistajaa ja tai tuotanto hiipui. Hyvien vuosien jälkeen, kun tehtaan toiminta alkoi hiipua, ei irtisanominen lopulta tullut täysin yllättäen, vaan sen oli saattanut jo arvatakin.

“Kyllähän mä sen tiesin, että oikeestaan aavistinkin, että ei oikeestaan ollu muuta vaihtoehtoa.”

“Se pari vuotta sitä piti sitä tehdasta, ja sit se lopetti sen ja siirs tuotannon ---.”

Esimerkiksi yrityskauppa näyttäytyy aineistossa hyvin koruttomana tapahtumana, ja antaa lähtölaukauksen irtisanomisprosessille. Toiminnan hiipumiseen on osattu varautua, ja pitkään on jo ollut hankalaa. Kun kaikki tai lähes kaikki irtisanotaan, kärjistyy raskas tilanne.

“--- olin niis pahoissa yt-neuvotteluissa. --- Siinä meni se puol vuotta sitte touhutessa. Sit mä jäin työttömäks tosiaan.”

“Se oli kauhee sokki siinä enste. --- Kaheksan kuukautta sain sitte olla yhdessä paikassa -- ku oli viimeseks tulli ni joutu ensimmäisenä lähtee pois. Sitte alko se kierre, että hakee näit työttömyyskursseja, uudelleen koulutusta. --- Kun työtön niinku tavallaan syyllistetään siinä, että ku sä olet työtön.”

Irtisanomisen jälkeen sankaritarinan päähenkilö pääsee melko pian eläkkeelle. Työttömyysvuosina haetaan kyllä töitä, vaikka tilanne ei ole helppo. Luottamusmiehestin tai esimerkiksi esimiesaseman vuoksi huoli on myös kollegoista. Tämä näkyy niin luottamusmiehen kuin esimiehenä olleen kommentteista, suhteet kollegoihin ovat välittävät ja vastuun tunne ja kokemus näkyvät vielä jälkikäteen muistelllessakin.

“Jouduin niinkö viemään niit lappui. Se oli kauheeta, ku silloin sata silmäparia tuijotti, et milloin puhelin pirahtaa, aha no kelle tulee lappu.”

“Hirveesti tuli väliinputoojia, semmosia että just se alle viiskymppisten on tosi vaikea löytää uutta työtä. Ja --- ei semmost valmistavaa teollisuutta, ei niin paljon ollu.”

Sankaritarinan aineistosta löytyy myös ydinepisodi, joka kuvaa hyvin työttömyyttä sosiaalisen identiteetin kannalta. Työttömyys osuu omalle kohdalle kuitenkin lopulta aina yllättäen. Sillä on merkitystä hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin kannalta, miten työttömäksi jääminen koettelee taloutta. Työttömäksi jääminen ei kolahda kaikkein pahimmalla tavalla, jos taloudellinen tilanne on turvattu. Raha nousee esiin haastatteluissa kysymättä. Silti työn loppuminen on pettymys, vaikka jotenkin tulisi toimeen.

“Siihen oli tuudittautunut, pitkä ura siellä ja oli niinku asennoitunut sillee siihen, että siel ollaa sinne eläkkeeseen asti ja mahdollisesti vähän pitempäänki vielä.”

“Tietyst sillee olin onnellisessa asemassa, ku mä tiesin, et mä en taloudellisesti joudu mihkää ahdinkoo. --- Eihän se mitään kivaa ollu, voin myöntää sen kyllä. --- Kai sit jokainen haluaa olla ihan sit viimeeseen asti, et ainahan se tulee, et miks minä, miks ei toinen.”

Juonennetuissa ydinepisodeissa näkyy myös hetki, joka on tärkeä identiteetin ja hyvinvoinnin kannalta. Kun työttömyys jatkuu, on asenne merkitsevä. Tämä kohta on myös yksi merkitsevä seikka sille jo edellä ilmenneelle tulkinnalle, että tarina on sankaritarina.

“Siihen on vaan pitänyt asennoitua, että ku mä en saa niin mä en voi sille mitään --- Ei mulla oo koskaan ollut sellaista oloa, että maailma syrjii mua.”

Työnhaku ei sankareilla välttämättä ole kovin aktiivista, mutta töitä pitää muodollisesti hakea, siihen koetaan velvollisuutta. Myös ikäkysymys nousee esiin, eläkeiän läheneminen ei tunnu olevan erityinen valtti työnhaussa.

“Mä laitoin ceeveen tonne mollin ---- sinne sivuille, mutta tota emmä yhtään työpaikkaa käyny hakemassa, kun mä tiesin, että ei kukaan näin vanhaa ukkoa enää töihin ota.”

Työnhaku ei siis ollut helppoa potkujen jälkeen. Avoimia työpaikkoja haki iso liuta muitakin. Ja jälleen nousee esiin ikäkysymys.

“Kyl mä kävin yhdessä haastattelussaki --- varmaan valittiin nuorempi.”

Kursseista ei haastattelujen perusteella näytä olevan suoraa helpotusta työllistymiseen, mutta iloa on esimerkiksi siitä, jos pääsee välillä esimerkiksi työkokeiluun.

“Se kurssi oli kyl ihan perseest suoraan sanottuna -- ihan aikuisia ihmisiä pistetään 6-0.”

“Tavallaan mä koen sen kauheen alentavaksi, että mä jatkuvasti haen siel ja kysyn ja koska siel ei ollu mitään antaa ja haen kursseja kurssien perään. --- Siin tunti ittensä

jotenki niinku sellaseks toisen luokan kansalaiseks. --- Mutta se oli aina sitte niinku ilonpisara, jos pääs johku niinku työkokeilu.”

Asuinpaikan vaihdos on luonteva ratkaisu elämäntilanteen muuttuessa ja saattaa merkitä lopulta myönteistä käännettä. Juonentamisella löydetty ydinepisodi kertoo tästä. Esimerkiksi maalle vanhalle kotitilalle muutto on hyvä ratkaisu koetun hyvinvoinnin ja elämänlaadun kannalta.

“Tuolla meil oli rivitalon pätkä --- myytiin se pois ja muutettiin tänne --- tää on mun kotipaikka, missä mä nyt asun. --- Nyt ku tääl ollaan ni tääl on sitten kyllä tekemistä, ni ei tekemisen puutetta oo ollu.”

Sankaritarinassa eläkkeelle siirtyminen merkitsee lopulta elämäntilanteen muuttumista ja uudessa paikassa, esimerkiksi vanhalla kotipaikalla asumista. Näistä seuraa lopulta hyvää haastatteluista löytyvän ydinepisodin mukaan. Eläkepäätös saattaa tulla myös vaikkapa lopulta tapaturman ja epäonnistuneen kuntoutumisen tai työllistämiskokeilun jälkeen. Sellaista työtä, jota esimerkiksi loukkaantunut käsi kestäisi, ei löydy.

“Eläkeläinen kun on -- se on nyt ansaittu se eläke pitkän työuran jälkeen. Työttömänä ku on, niin sitä jotenkin --- kokee, että --- on vähän tarpeeton, et ei kukaa enää mua tarvi -- - Ympäristö suhtautuu varmaa eri lailla ootko työtön vai ootko eläkeläinen.”

“No kolme kertaa leikattu, ni mä aattelin, että jaahas. Mäpä haen eläkkeelle -- minust ihan inhimillist. --- Mä pääsin kertaheitolla.”

“Ei tarvinu ainakaan miettiä mitään tai kattoo mollin sivuja. --- Ehkä mukavampi sanoo kuitenkin, että mä oon eläkkeellä, ku mä oon työtön. --- Olin vaan niin tyytyväinen, kun pääsin.”

Työttömyysaika ei siis ole ollut aluksi pelkästään helppo, kun kokee ensin putoavansa tyhjän päälle. Vähitellen uusi rytmi löytyy. Kun eläkepäätös aikanaan tulee, on sen merkitys selvä.

“Mä olin vähän aikaa, ku se puhelu loppu, että tä. Mun ei tarvi enää hakee töitä. Sit se tuntu siltä, et ai, mä saan tehdä ihan mitä mä haluan. Mä sanoin virkailijalle, et mul olis

täs tällanen paperi --- ni se meni ihan sanattomaks, et tää pelasti mun päivän, et hän on ilonen sun puolesta.”

Painoarvoa saa myös se, että työttömyyden jäätyä taakse vähenee kaikenlainen byrokratia. Se on elämässä hyvä käänne. Enää ei ole tarvetta kirjoittaa lappuja.

”Must seki oli niin tylsää se työtön, työtön, työtön, työtön, työtön.”

Työttömyyden taakse jääminen tekee arjesta ja ehkä terveydestäkin paremman. Sankaritarinan päähenkilö voi sanoa hyvinvointinsa parantuneen.

“On jotenki niinkun turvatumpi olo nytte ja sillain --- kunto on hyvä parempi, paljon parempi ku jaksaa niinku enempi, ku ennen tässä --- ku silloin työttömänä ollessa. --- Kyl hyvältä tää nyt tuntuu.”

Positiivinen asenne elämään näkyy myös siinä, miten muistot palaavat työuran loppumiseen. Ehkä myös ymmärrys ja lojaalius työnantajan hankalaa taloudellista tilannetta kohtaan näkyy kommentissa, jossa haastateltava mainitsee saaneensa *tavallaan* potkut tultuaan irtisanotuksi. Tämä kiteyttää ydinepisodina eläkeläisen näkemyksen menneeseen.

“Ei oo mitään negatiivist muistoa, vaikka kuinka potkut tavallaan niinku sai sieltä. Niinhän sielt sai moni muukin, että loppu koko homma. --- Hirveen hyvät edut ollu koko ajan. --- Ihan hyvin mä voin nähdä entisiä pomoja vaan tuolla, ei mua häiritse yhtään, ja kyl oon nähnykkii ja jutellu monien kanssa.”

Työpaikan hyvä henki on jatkunut eläkeporukan kanssa yhdessä. Sosiaalinen side kollegoihin on edelleen vahva, sosiaalisen identiteetin kannalta sankaritarinan päähenkilö on edelleen samaa porukkaa oman tehtaan naisten kanssa.

“Oiskohan meitä semmonen kuuden naisen porukka, käydään kaks kolme kertaa vuodessa --- kahvilla. --- Sit on muutamia sellasia, kenen luona mä käyn ihan kotona kylässä edelleenkin tänä päivänäkin.”

Työelämää voi sankaritarinan päähenkilö katsoa nyt kaiken jälkeen hyvillä mielin.

“Sieltä jäi hyviä kavereita, hyviä muistoja työmaalta. --- Ku aattelee pitemmän päälle, ni kyllä sitä tyytyväinen on, että sai tehtyä tollasen uran.”

Eläkkeellä vapaa-aika kuluu esimerkiksi puolisoa hoivatessa, martoissa ja lastenlasten kanssa. Perhe on tärkeä, ja myös eläimet ovat keskeisiä hyvinvoinnille. Koiran ottaminen nousee haastattelun juonentamisessa esiin merkittävänä käänteenä. Eläinten omistaminen kuuluu identiteettiin ja niiden kanssa kanssa oleminen hyvään arkeen. Merkitys hyvinvoinnille voi olla niin iso, että lastenlasten tai lemmikin avulla unohtaa vaikkapa kroonisen sairastelun.

“Mä hain sen [pojan] aina muutamaks päiväks tänne mun seuraksi. --- Siitä seuras, et sit ne pienemmät oli niin mustasukkaisia, että jälkeinpäin mun piti molemmat ottaa yksitellen yökylään.”

“Mul on kissa ja koira kotona, ja ne on mun terapeutti. Sitte kun on huono päivä, ni mä lähen koiran kanssa ulos, ja mä käyn neljä viis kertaa päiväs sen kans ulkona.”

Sankaritarinan päähenkilö on luonteeltaan myös pärjääjä ja haluaa tehdä yksin. Iän karttuessa ja terveysongelmien myötä jotkin asiat ovat kuitenkin jääneet pois, esimerkiksi kodin pikkuremonteista on voinut joutua luopumaan. Jos työttömyyttä ei olisi ollut, elämä voisi olla nyt erilaista taloudellisesta näkökulmasta, elämä olisi vielä turvatumpaa rahallisesti. Suuri osa sankaritarinan eläkeläisen vapaa-ajasta kuluu vapaaehtoistyössä, omaishoidossa, lastenlasten kanssa tai lemmikkien parissa. Eläkkeellä tullut juonentamisen käänne, toisten auttaminen vapaaehtoisesti on motivoivaa, ja samalla se muistuttaa omasta ammattitaidosta.

“Mä en kato, että tää on työ, vaan mä vietän täällä vapaa-aikaa. Ja kun mä vietän vapaa-aikaa, niin mä aina teen jotain. --- Se on varmaan toi tehdastyö opettanut siihen.”

5.2 Työttömyyden lannistamat eläkeläiset – Tragediatarinassa työtä vaille jo 1990-luvulta ja ihmisarvo koetuksella työttömyyden myötä

Tragedian ominaispiirteitä ovat Hännisen (1999, 74) mukaan samat työttömyyden haasteet kuin sankaritarinoiden selviytyjilläkin, mutta tragedian loppu ei ole onnellinen. Työtön ikään kuin nujertuu haasteiden alle. Omassa tutkimuksessani tämä tarkoittaa siis

pitkäaikaistyöttömyyden ja siitä eläköitymisen näkökulmasta sitä, että työttömäksi jäänyt on ensin jäänyt tilanteensa vangiksi, ja sama elämäntilanne ja hyvinvoinnin sekä sosiaalisen identiteetin kokemus on vallitseva myös eläkkeellä. Pyrkimyksiä ja paremman elämänotteen sanallistavia yrityksiä haastatteluissa nousee ilmi, mutta voittopuolisesti juonentaminen ja haastattelukertomuksen tyypittely kuitenkin antavat tragedian mallin mukaisen kuvan. Tragedia-kertomuksia löytyy aineistostani kaksi.

Tragediatarina saa alkunsa 1990-luvun alussa, kun lomautukset ovat käynnissä ja lama vie lopulta työpaikan. Tragedian haastateltavista yksi on ollut useassa eri työpaikassa ja vaihtanut työnantajaa, kunnes laman myötä työt loppuvat silloisessa yrityksessä. Työnhaku työttömäksi jäämisen jälkeen ei tuota tulosta, haastatteluun tuli kutsuja, mutta pysyvää työpaikkaa ei löydy. 2000-luvun puolella työtä löytyy joidenkin työllistämisyksiköiden verran. Työllistämisyksiköt piristävät arkea ja tuovat siihen rytmiä. Tragediatarinan päähenkilö osallistuu jonkin verran vapaaehtoistoimintaan tai on lähipiirissään vaikkapa vastikkeetta lastenlasten käytettävissä. Työttömyysaikana turhauttavat kaikenlaiset mappipinoja kerryttäneet kurssitukset. Eläköitymisen tragedian päähenkilö kokee vapauttavana, kun työttömyyteen kuuluneet pakolliset byrokraattiset velvollisuudet ovat takana päin. Samalla hän on kiitollinen siitä, että terveyttä riittää vaivoista huolimattakin vielä, moni tuttu ikätoveri on omasta lähiöstä kuollut tai sairastelee. Tragediatarinan leimaavia piirteitä ovat toistuva työttömyys, terveysongelmat sekä ammatti-identiteetin kriisi työn menettämisen yhteydessä. Ammatin määrittäminen on tärkeää, ammatinimikkeessä kuuluu ylpeys osaamisesta. Työn perusteellinen tekeminen on aina ollut kunnia-asia, sota-ajan eläneen on pitänyt tuoda leipää jo nuorena. Työllistämisyksikö tuo elämään merkitystä. Eläkkeelle pääseminen on lopulta valtava helpotus.

Juonentamisen avulla työllisyystarinan alkusysäykseksi löytyy 15-vuotiaana saatu ensimmäinen työpaikka. Sinne saattoi päästä suoraan kansakoulusta. Ensimmäiset työttömyysjaksot olivat 1970-luvulla silloisen työpaikan lomautusten myötä.

“No niit oli semmosii pakkolomii.”

Ammatti-identiteetti on kuitenkin vahva. Työuran käännekoikat ovat ydinepisodina tarinalle tärkeitä. Kun työkuva vakiintuu, vankistuu myös ammatti-identiteetti ja sosiaalinen identiteetti ydinepisodin.

“Siistijä on minust sellane --- se siivooja menee kontusillaan tuolla rätin kanssa nurkat ja kaikki.”

Juonentamisen avulla tragediatarinasta löytyy yksityiskohtia, jotka selittävät haastattelukertomuksen saamia traagisia piirteitä. Ydinepisodeissa korostuvat viittaukset köyhyyteen ja pitkään työttömyyteen sekä työvoimaviranomaisten kurssitukseen turhautumiseen. 1990-luvulla lupaavasti edennyt työura kuitenkin päättyi laman seurauksena.

”Kyllähän se tietysti, tiukkaahan se on ollut siitä lähtien --- ja on vieläkin. Tässähän sitä eläkettä aika vähän tulee, niin pari viikkoa pärjää ja sitten kaks viimestä viikkoa täytyy tuolla leipäjonossa seistä.”

Kun työt loppuvat kokonaan, on se ydinepisodien kannalta keskeinen käännekohta, työn menettäminen on täydellinen yllätys ja iso kolaus.

“Se oli ihan hirveetä. Siis se oli sellanen, että [etunimi] on työnsä tehny. Niin kauan aikaa ku jakso --- ni sit mua ei enää tarvita.” “Täs on se mun irtisanominen, nää on ne tuotannollis-taloudelliset syyt.”

Työura oli siis ydinepisodien perusteella monessa kohdassa tärkeä. Työuran käänneet näkyvät elämän kannalta merkittävänä ydinepisodeina. Tärkeää on ollut myös tuoda kotiin toimeentuloa. Sosiaaliseen identiteettiin on aina kuulunut paljon tekeminen, jo nuoruuden vuosina tämä antoi ydinepisodina sysäyksen sille, millainen on suhde työhön ja ajankäyttöön.

“Kai sekin on sit jonkilai hulluus, niin toi mettässä liikkuminen ja marjastaminen ja sienestäminen ja puutarhan hoito ja kaikki semmonen. Niin siin tuli sitä ruokaa sitte niinkun samalla.”

Ydinepisodien kannalta yhden tragediatarinan haastateltavan työuran alku Ruotsissa oli tärkeä. Eläkeläisen näkökulmasta myös näkemys Ruotsissa tehdystä työurasta kääntyy vaistomaisesti rahaan.

“Joo autoja oltiin rakentamassa siellä joskus silloin 70-luvun alussa. --- Siitä tuli puolitoista vuotta yhteensä tota kertyvää eläkettä, tiukassahan se nyt on ollut. Se on ainoo mikä tulee niin kuin puolen kuun jälkeen, niin se kolmekymppiä euroissa, niin se pikkusen auttaa tätä loppukuuta.”

Kun työttömyys alkaa, korostuu yhdellä tragediatarinallisista haastateltavista perheeseen liittyvä sosiaalinen identiteetti. Ydinepisonina näkyy aineistossa paluu lähtökohtiin, lapsuudenkotiin, oman kotipaikan lunastukseen itselleen. Lapsuudenkotiin paluu osui ajallisesti yhteen työttömyyden alkamisen kanssa.

“Hetihän mä menin ilmoittautumaan --- kun äiti äiti tota oli kuollu, niin mä sitten halusin lunastaa ton mun kotipaikan ittelleni ja.”

Vaikka eletään syvintä 1990-luvun lamaa, on töitä haettava. Työhakemuksia lähtee arviolta jopa satoja. Haastatteluihinkin pääsee välillä.

“Sitten se tuota vähän laimeni, kun aika paljonhan niitä tuli yritettyä alkuun kaikenlaista hommaa hakea.”

Työnhaku on sosiaalisen identiteetin kannalta ydinepisodina merkitsevä. Töitä ei ole tarjolla, ja niiden hakeminen kilpistyy enemmänkin kursseihin. Tietokoneen käyttö ei ole tuttua, ja koneiden käyttämiseen ei syty intoa tässäkään vaiheessa. Tietokoneen käytön opetteluun tarjoutuminen kohdalle ja siitä kieltäytyminen näyttäytyy ydinepisodina tärkeänä, sosiaalisen identiteetin kannalta on olennaista kieltäytyä tässä mukana olemisesta, mikä käy ilmi hyvin lainauksesta.

“Tietokonekurssejakin istuin siellä ja mie en o, mie, mä sanosin suoraan, mä en varmaan osais tietokonetta edes laittaa päällle. Se ei kiinnosta mua ei pätkääkään. --- toivottavasti mä pärjään siihen asti kun mä kuolen että, mä en tuu ikinä mä en tu hommamaan.”

“Olihan siellä turhiakin tietysti, täytyi vaan osallistua. --- Kursseja tuli käytyä varmaan kymmenen kaksikymmentä. --- Niitä mappejakin oli iso pino. --- Monta metriä niitä nyt tossa muuttohommassahan tuli vietyä roskiin.”

Työllistämisyksöt ovat haastattelukertomusten juontamisesta ilmeneviä merkittäviä ydinepisodeja. Kun tragediatarinan päähenkilö on etsinyt töitä vuosia, tulee työllistämisyksö ajankohtaiseksi. Tämä hetki näyttyy ydinepisodina hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin kannalta erittäin merkittävänä. Haastateltava esimerkiksi kuvaa työllistämisyksön yhteisöä auringokseen, ja samalla hän kokee taas kuuluvansa johonkin.

“--- se ois ihan kun mä oisin tuntenut ne aina. Ne oli niin ystävällisiä ja auttavaisia, ja siis mä en niinku voinu käsittää, että joku voi tehdä toisen ihmisen eteen niin paljon hyvää. Koska mulle ei ollu tehty niin. --- se on mun oma ihmisarvo se ajattelu, että ei kaikki ajattele musta niin, että no, sä olet nyt jonninjoutava.”

“Tulihan siinä aina säännöllisesti lähettyä sinne, että siinäpäivät meni sitten siinä touhua.”

Työllistämisyksön jälkeen tragediatarinan päähenkilöille eläkkeelle hakeminen tulee mahdolliseksi. Ulkopuolinen lomakkeiden täyttämisyksö on ratkaisevaa eläkkeen hakemisen kannalta ja lopputulos palkitseva. Tämä on ydinepisodina vahva, käänne on merkittävä. Eläkkeelle jääminen erottuu hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin sekä terveyden kannalta ydinepisodina selvästi. Termit, joita haastateltavat käyttävät tästä hetkestä puhuessaan, ovat vahvoja.

“Se oli mahtavaa. Se oli mahtavaa. Nii-iin. Se oli, ei siitä voi sanoa kuvata.”

”Työttömänä vähän niin kuin ressaat tietysti niinku jonkun verran, eläkkeellä se on paljon helpompi sitte. Kyl se erilaista, erilaista on.”

Kun eläke on haettu ja saatu, on suuri merkitys sillä, että asiasta on mustaa valkoisella. Asiasta kertovan dokumentin olemassaololla on siis iso merkitys. Asiaa kuvatessaan päähenkilö puhuu siitä, kuinka paperi tuli otettua esiin aina kerta toisensa jälkeen uudelleen.

“--- mä aina kaivoisin sen kirjeen, et etten mä vaan oo lukenut jotenkin vähän väärin. --- Aina siin luki se sama juttu, että teille on myönnetty eläke.”

Eläkepaperin saapuminen näyttää siis ydinepisodina palauttaneen työttömyyden mukana menneen ihmisarvon ja parantaneen hyvinvointia. Eläkkeelle siirtyminen on merkinnyt myös tulonlähteiden muuttumista eläkkeeksi. Tulot ovat edelleen pienet, ja huoli rahan riittävydestä alituinen.

“Tulee työeläkettä --- sitten Kelastakin jonkun verran lisää asumistukea, mutta se varsinainen eläke menee sitten vuokraan ja laskuihin. Asumistuella ja Kelan eläkkeellä pärjää sitte.”

Työttömyyteen liittyvät pakolliset toimet jäivät pois eläköitymisen myötä. Muuten arki muuttui aika vähän, koska työttömyyttä ehti olla jo niin pitkään taustalla. Työvoimatoimistoon ei ole enää ollut asiaa.

“Tässä on monta vuotta mennyt, ettei oo tarvinnut siellä käydä ollenkaan. Että ei edes puhelua.”

Työttömyysaika on kuitenkin jättänyt jälkensä. Myös rahalla on merkitystä työttömänä. Rahan merkitys työttömyyden ja eläköitymisen käännteissä näyttäytyy keskeisenä ydinepisodina. Lapsuudenkodin lunastaminen kevensi tätä taakkaa ja toi vapauden tunnetta.

“Mul on oma koti. Mul ei kukaan voi tulla sanoo, että sul on vuokrat maksamatta ---.”

Kuitenkaan ei näytä kannattavan pohtia sitä, miten elämä olisi mennyt ilman työttömyyttä.

“En mä oo sen kummemmin miettinyt sitä --- se oli niin pitkä toi työttömyysaika kuitenkin. Ehkä siinä olis kuitenkin kertynyt sitä eläkettä vähän paremmin, että pärjäis koko kuukauden.”

Vapaa-aikaa rytmittävät eläkkeellä esimerkiksi syöminen, lähipiiri, perhe ja viikoittaiset rutiinit. Monista arkeen kuuluneista asioista on pitänyt myös luopua.

“Pari vuotta sitten meni se järkkärikortti, en mä enää uusinut sitä. Ja nyt meni ajokorttikin viime kesänä. --- En mä sitä passia ---”

Viikoittaiset rutiinit ovat vielä eläkkeellä tärkeitä kohtaamisen paikkoja. Työvuosien yhteisöistä on myös jäänyt kontakteja, jotka ylläpitävät vielä sosiaalista identiteettiä, voi kirjoittaa kirjeitä ja vaihtaa kuulumisia ja joskus muistellaan työasioita. Ammattitaito ja suhde työhön näkyvät vielä eläkkeelläkin, tekemisiin voi suhtautua yhä vanhan asenteen mukaan, se, minkä teet, tee kunnolla. Vanhalta työpaikalta on jäänyt joitakin tuttuja, joita vielä pitkän työttömyyden ja eläkkeelle siirtymisen jälkeenkin näkee. Tuttuja tulee joskus vastaan sattumalta kadulla tai kaupassa. Joidenkin nimeen törmää lehden kuolinilmoituksissa.

“Näky olevan yks työkaveri, joka asu täs --- oli kuolinilmoitus lehdessä. No se oli kymmenkunta vuotta [vanhempi], yli kahdeksankymppinen jo. Että ei niitä muita sitten oikein enää oo.”

Juontamisessa tärkeä huomio elämäntilanteessa myös eläkkeellä kiinnittyy siis koettuun hyvinvointiin, tässä yhteydessä terveyteen, omien jalkojen kantavuuteen ja siihen, että liikkumiseen ei toistaiseksi tarvitse apuvälineitä. Terveys on ehtinyt reistailla jo työuran aikana. Työuran jälkeen terveysongelmat tuntuvat yhdistyvän hyvinvointiin. Voi myös huomata, että kuitenkin vielä jäljellä olevasta terveydestä voi iloita.

“Se oli viha sitä kipua ja kaikkee sitä. Ku itte menee siihen kuntoon, että ei jaksaa.”

“Viel jalat tuota kestää, kun kävelee ite. Kyl se näkyy olevan niin paljon noita ajoneuvoja noilla ihmisillä, bussitkin täynnä niitä.”

Kun pitkäaikaistyöttömyys aikanaan tragediatarinassa merkitsi ydinepisodikänteiltään hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin murtumista sekä suhteen muuttumista rahaan, ovat nämä asiat asettuneet eläkkeellä realistisiin uomiinsa. Reistaileva terveys ei ole kohentunut.

“No tietyst rasituksestahan ne on tullu, ku aattelet --- Et nytte sitte niin ku särkee, niin särkee, minkäs sille voit.”

Haastateltava ihailee miestänsä, joka lenkkeilee koiran kanssa päivittäin.

“Sitä mul on ikävä.”

5.3 Työttömyydelle immuunit eläkeläiset – Komediatarinassa työttömyyden kanssa voi paiskata kättä ja ylimääräisestä ajasta nauttia

Komedia-tarinan piirteitä on elämäntilanteen karnevalisointi. Päähenkilö elää sellaisessa tilanteessa, jossa muu yhteiskunta koettaa sammuttaa hänestä halua elää. Tilanteesta syntyvän konfliktin jälkeen rakentuukin jotakin uutta, parempaa elämää. Komedialle tyypillistä on, että ihminen on inhimillinen kaikkine piirteineen, eikä hän herätä inhoa vaan pikemminkin sympatian tunteita. Tällainen tyypittely luo tarinoille loogisuutta ja konflikteja. (Hänninen 1999, 96.)

Tämä tutkimukseni tarina on komedia, koska haastateltavat kyllä tunnistavat elämäntilanteensa, mutta eivät anna huomiolle arvoa. He ikään kuin karnevalisoivat työttömyyden, eivät kunnioita yhteiskunnan normeja vaan ottavat tilanteesta irti sen, minkä se antaa tuntematta huonommuutta tai syyllisyyttä. Samalla he paiskaavat työttömyyden kanssa kättä ja muistelevat vielä eläkkeellä työttömyysaikaakin lämmöllä. Komedian päähenkilö on nuorena työllistynyt helposti, mutta elämä on heitellyt useaan otteeseen. Työttömäksi on jääty ensimmäisen kerran lamavuosina, mutta työllistyi uudelleen muutamassa vuodessa. Toisen kerran työttömyys tuli kohdalle muutama vuosi ennen eläkeikää. Työttömyys ei ole aiheuttanut häpeän tai huonommuuden tunteita, vaan päähenkilö on kokenut voivansa olla oma itsensä ja ylpeä itsestään kautta vuosien ja erilaisten elämäntilanteiden. Nuoruuden työllistyminen tapahtui suoraan koulun penkiltä, ja työpaikka vaihtui aluksi lennosta. Työttömyyskaudet eivät ahdistaneet merkittävästi tai harmittaneet, vaan niiden aikana saattaa nauttia vapaudestaan tehdä erilaisia asioita kuin työssä ollessa tai vaikkapa kuntouttaa terveyttään. Ammatti-identiteetti on kuitenkin vahva, ja eläkepäivillä kaipaa vielä mukavia ammattiin liittyviä asioita, joita voisi toteuttaa. Työnhausta on tullut komediatarinan yhdelle päähenkilölle jo tavallaan ammatti ja erityisosaamista, ja hän on auttanut läheisiään työnhaussa vielä työuran jälkeenkin. Komediatarinan pohjana on kaksi aineiston tutkimushaastattelua.

Nuoruuden työuran alun ydinepisodi tuntuu antavan leimaa asenteelle alkavan työuran käännteitä kohtaan. Nuorena saa valita työvoimatoimistosta työn, johon menee, ja työssä avautui heti uusia mahdollisuuksia innokkuuden ja taipumusten mukaan vaikka vailla muodollista koulutusta. Tämä näkyy myös sanavalinnoissa, puhe on nimenomaan työhön pääsemisestä ja vaivattomuudesta työpaikan vaihdon yhteydessä.

“Mut et sit ravintolaan [erisnimi] ni no sinne pääsin vähän niinku vahingossa ja tota noin ja sithän mä pääsin esimiestehtäviin. --- se oli hyvin vaivaton se siirto sitte toiseen ravintolaan [erisnimi], mähän sain heti sielt paikan.”

Nuorena työllistyminen on siis helppoa, ja ydinepisodina erottuu 1990-luvun puoliväli, jolloin yhden haastateltavan helpohkosti ja pitkään jatkunut yhtenäinen työura yllättäen katkesi äitiysloman jälkeen. Lyhyt yrittäjäyys loppui realiteetteihin.

“--- mä lopetin, ennen kuin olin tappiolla. --- siihen asti kato mähän olin ihan putkessa, että silloin se alkoi.”

Kepeästä ja optimistisesta asenteestaan huolimatta ensimmäinen työttömyysjakso on ensin järkytys mutta pian tilanne tasaantui.

“--- mä jäin niinku tyhjän päälle, ku se loppu. --- No sithän mä tarkotuksella vähän aikaa siin pidin sitte tän, en hakenu, mä olin vaan työttömänä.”

Tämä asenne on ydinepisodina komediatarinan kannalta merkittävä, tämä kuvaa nuoruuden työllistymisen tavoin sitä, miten suhtaudutaan ensin ja myöhemmin työttömyyteen. Työttömäksi jäämisen ydinepisodi näyttää jopa parantaneen hyvinvointia.

“Must oli vaan ihanaa, että mä sain olla ja mennä ja. --- Siis mullei kertaakaan ollu niinku paha oloo, syntist oloo, häpeän tunnetta, ei mitää tällstä.”

Yksi komediatarinan päähenkilöistä toteaa heti työttömyyden ja sen seurauksena pätkätyöläisyyden alettua, että jaksottainen työ toisaalta sopii hänen reistailevalle terveydelleen, sillä työjaksojen välissä hän ehtii kuntoutua. Tämä on tärkeä ydinepisodi hänen asenteelleen ja sosiaaliselle identiteetilleen, hän ikään kuin asettuu komediatarinassa työttömyyden yläpuolelle. Samalla terveysongelmiin liittyvät ydinepisodit avaavat hetkittäisiä raskaampia piirteitä, jotka kääntyvät tarinalle uskollisesti voitoksi.

“Mutta kyllä se veronsa vaatii, terveys ja paineet. --- Onneks on suht koht positiivinen mielenlaatu.”

Komediatarinassakin on ollut vaikeita hetkiä, yksi haastateltavista on kohdannut todellisia vaikeuksia esimerkiksi terveytensä kanssa. Lopulta hän on selvinnyt tilanteesta voittajana.

“--- en mä mitenkään voi kieltää, etteikö se työttömyys ollu yks syy siihen, että mä masennuin. Jopa näin yltiöpositiivinen ihminen kuin minä ---. Et on asioita, jotka vaihtais pois.”

Sosiaalinen identiteetti kestää työttömyyden hyvin, vaikka uusia harrastuksia ei tule, saattavat haastateltavat tavat useita ystäviään vapautuneella ajalla. Jossain vaiheessa alkaa kuitenkin uuden työn etsintä. Vaikka työttömyys ei ole koetellut hyvinvointia, ei työnetsintä ole ensin yksinkertaista. Ydinepisodina erottuu sosiaalinen identiteetti, uudelleen työllistyminen onnistuikin omien verkostojen kautta, vanhojen ammatillisten ja sosiaalisten kontaktien avulla. Vanhan ammatti-identiteetin säilyttäminen onnistui myös sosiaalisen identiteetin osana. Tuttu auttaa uuteen alkuun, ja uudelleen työllistyminen näyttäytyy tarinassa ydinepisodina jälleen helppona.

“Hän sitte aluejohtajalle sano, että hanki sille [erisnimi] töitä sielt ---. Ja hän sitte hankki.”

Työttömäksi jääminen on komediatarinassakin sosiaalisen identiteetin kannalta keskeinen ydinepisodi. Uusi tutkintokaan ei välttämättä auta uudelleen työllistymisessä:

“Olin kato valmis kääriin hihat ja lähteen töihin. Sitten yksinkertaisesti kaikki iski ei oota vastaan.”

Välillä eteen tuleva täystyrmäys työnhaussa näyttää merkitsevän identiteetin keräämistä uudelleen, vaikka on melko vahva itsetunto, eikä kovin helpolla masenneta. Tilanne hermostuttaa, mikä on hyvinvoinnin kannalta keskeinen ydinepisodi työttömäksi jäämisen yhteydessä. Pätkissäkin työllistyminen on erittäin mieluisaa, haastateltava kuvaa menneensä *töihin iloisesti kuin lapsi ja häntä huiskien*. Haastateltava myös sanoo, että lopulta pätkätyöläisyys sopii hänelle myös muuten kuin terveydenkin puolesta. Ydinepisodin kannalta sosiaalinen identiteetti koetaan sellaiseksi, että pätkätyössä saattoi tehdä annetun tehtävän projektiluontoisesti ja jatkaa sitten matkaansa.

“--- mun ammatillinen identiteetti oli aina aika vahva --- mä oon tämmönen työelämän tapanikansa, et vähän sieltä, vähän täältä ja ammattitaitokin on hankittu melko ripusina.”

Työnhakua varten on pitänyt käydä työvoimatoimistossa. Uusi työ löytyy aikanaan muita reittejä, yksi haastateltava sanookin tämän olleen enemmän sunnuntailapsen tuuria, mikä vahvistaa tarinan ydinepisodeista syntyvää komedian ja kepeyden vaikutelmaa. Suhteet asumiseen ja rahaan työttömyyden aikana ovat elämän kannalta olleet tärkeitä ydinepisodeja. Taloudellisesti on välillä ollut tiukkaa.

“--- ettei hattu kourassa halunnut lähteä mihinkään. --- mieheni kanssa silloin muutettiin tähän, et väliaikainenhan tän piti olla mut että, mut en mä sitte oo lähteny mihkää.”

“--- sitä joutuu miettiin, että mitä hitsiä, millä mä selviän laskuista ja loppukuusta.”

Pätkätyöläinen on kuitenkin erilaisessa asemassa työyhteisössä. Tämäkin on sosiaalisen identiteetin ydinepisodin kannalta tärkeää. Työpaikalla pätkätyössä oleva ei aina pääse sisäisiin koulutuksiin tai juhliin, asema työyhteisössä ei ollut välttämättä tasa-arvoinen. Yksi haastateltavista kuitenkin toteaa, että työura oli mielenkiintoinen, ja erilaiset kokemukset ovat olleet rikastuttavia. Sosiaalinen piiri on kasvanut laajaksi usean eri työpaikan jälkeen, ja asioilla liikkueensa voi eläkkeelläkin törmätä jatkuvasti eri yhteyksistä oleviin tuttaviiin. Toisaalta sosiaalinen identiteetti kasvoi sellaiseksi, että muuttuvia tilanteita oppi ottamaan vastaan.

“Sitä oppi arvostaan paremmin mun mielestä tätä työtä, sitä että on työtä. --- Pitää vaan tapella etiäppäin.”

Uudessa työssä voi mennä vuosia, kunnes työt päättyivät, tällä kertaa pysyvämmiin. Työllistämisyksikön jälkeen ei komediatarinan päähenkilöllä ole välttämättä tarvetta hakea töitä heti uudelleen.

“No siin oli sitte kesä vastassa, enkä mä kamalasti sitte huudellu tuolla, että mä oon vapailla markkinoilla. --- viimetteeksi ni tiesin, että ei mulle kukaan töitä tarjoo, et nuorempii on. Ni mä täytin sit kerralla sen 24 päivää.”

Ystävyys-suhteisiin työttömyys ei vaikuta, ja yksi haastateltavista kuvaa, että ystävien olemassaolo onkin ollut tärkeä tekijä hyvinvoinnin kannalta. Hyvinvoinnin ydinepisodina ystävyys kannattelee työttömänä.

Kun eläkkeelle jääminen tulee ajankohtaiseksi, valmistautuvat komediatarinan päähenkilöt mahdollisuuteen hyvissä ajoin. Tämä näyttäytyy hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin kannalta tärkeänä ydinepisodina. Raha nousee edelleen esiin ydinepisodina eläköitymisen yhteydessä, tulot muuttuvat, mutta eläke jää maltillisen kokoiseksi.

“Pienihän se eläke on, koska sitä kertymää ei ole, mutta hei näillä mennään, ja aina se työttömyyskorvauksen hakkas.”

Eläkkeelle siirtyminen tulee ajankohtaiseksi työllistämisyksikön jälkeen. Ansiosidonnainen päiväraha kestää eläkeikään asti, ja komediatarinan haasteltavat alkavat odottaa eläkkeelle pääsyä. Eläkepäättöksen tuleminen on huojennus, ja terveemmän eläkeläisen elämä on tervetullutta. Arki ei juuri muutu, mutta töiden hakemista ei kuitenkaan tarvitse enää ajatella. Eläkepäättöksen jälkeinen tunne kuvaa ydinepisodina pitkäaikaistyöttömyyden vaihtumista eläkeläisyydeksi. Sosiaalisen identiteetin kannalta ydinepisodina näkyy eläkkeellä yhteisöllisyys, yksi haastateltava sanoo kaipaavansa työyhteisöjään. Narratiivin kannalta käänteentekevä ydinepisodi on juuri eläkkeelle jääminen. Se näkyy niin hyvinvoinnin, sairastamisen, ammatin kuin sosiaalisen identiteetinkin kannalta.

“--- ei hetkeäkään liian myöhään --- se tuli oikealla hetkellä.”

“Ei tarvi olla varpaillaan, että jos joku kömmyttäis johkuu työnhakuu tai näin.”

Hyvinvoinnin kannalta eläkkeelle siirtymisellä on selvä merkitys ydinepisodina. Työttömyyden epävarmuus jää pois, mikä on helpotus. Työvoimatoimiston kanssakaan ei ole enää tarvetta asioida. Eläköityminen on yhdelle komediatarinan haasteltavista helpottava tunne, vaikka työttömyys ei olekaan nujertanut.

“--- jäi se tämmöinen pois, tää mikä kiristää vähän tuolla, että on pakko hakee. --- vapautus oli oikeen hyvä juttu.”

Suhde rahaan näkyy ydinepisodina, rahalla on edelleen merkitystä. Rahaa on vähän enemmän käytössä kuin työttömänä, ja rahaa voi säästää esimerkiksi matkoja varten. Eläkkeelle siirtymisen lisäksi elämäntilanne muuttuu haastateltavilla vaikkapa leskeyden tai lasten pesästä lähtemisen myötä.

“Onneks se eläkkeelle jääminen toi mulle sen verran iloa, että kyllä se otti koville se lapsen lähteminen.”

Tämä näkyy hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin ydinepisodina komediatarinassa. Eläkkeellä on aikaa auttaa sukulaisia. Haastatteluissa esiin nouseva tietokoneet voivat olla tärkeitä, tai sitten eivät, ehkä sen mukaan, onko niitä ehtinyt jo työvuosina käyttää. Yhdelle haastateltavalle koneet kyllä tulivat työuran aikana, mutta niillä ei ollut hänelle suurta merkitystä pakollisten rutiinien ulkopuolella. Eläkkeelläkään ei ole syytä tarttua koneisiin.

“Mä en tullu opetelleeks --- mul ei oo läpykkää eikä taulua eikä mitään.”

Ystävyysuhteiden syntymisessä on vaihtelua, nuoruuden ystävydet näyttäytyvät haastateltavien puheessa syvempinä, työvuosina syntyneet ystävydet vaihtelevat. Arki ei kuitenkaan ole muuttunut merkittävästi. Komediatarinan haastateltavat kokevat itsensä osaksi eläkkeellä olevien tuttavien verkostoa.

“Nythän mä oon ihan oikee eläketyttö.”

“--- ni ei ketää tota noin oo jäänyt yhesket luvun jälkeen ni työelämästä. --- voihan sitä ja tutustuuki toki, mut että ei sellasta suhdetta eikä sidonnaisuutta ei tuu.”

Yksi komediatarinan haastateltavista katsoo eläköitymisen olleen ehkä jopa helpompaa, koska hän oli pitkään pätkätyöläinen, eikä pitkään vain yhdessä työyhteisössä. Tämä on hyvinvoinnin kannalta huomattava ydinepisodi. Työttömyydestä kuoriutuu komediatarinan näkökulmasta taas yksi eläkeläisen havainto lisää.

“Vaikeempaa se oliskin, jos mä olisin ollut töissä --- samassa työssä ja vielä sattunu tykkään siitä.”

6 Johtopäätökset

Eläkeläisen kannalta näyttää olevan monella tavalla merkitystä sillä, että hän on ollut pitkäaikaistyötön ennen eläkesiirtymää. Eläkesiirtymän kannalta on merkitystä sillä, millainen tausta työttömänä on ollut. Tutkimukseni kirjallisuuskatsauksessa sekä tutkimusaineistoni analyysissä olen kuvannut sitä, miten pitkään jatkuva työttömyys vaikuttaa yksilöön ja mitä eläkkeelle jääminen pitkän työttömyyden jälkeen merkitsee. Työttömyydellä ja eläkkeelle siirtymisellä on koetun hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin kannalta selvä yhteys, kuten Allardtiin (1975; 1976), Hetschkoon ym. (2011) ja Kortteiseen ja Tuomikoskeen (1998) nojaten myös omalla tutkimuksellani osoitan. Työttömänä sosiaalista identiteettiä ja siten hyvinvointia määrittää työttömyys, eläkeläisenä enää ei.

Luvun 4 tutkimuskysymyksiini työttömyyden ja eläköitymisen kertomuksista sekä pitkäaikaistyöttömyyden ja eläkesiirtymän suhteesta koettuun hyvinvointiin ja sosiaaliseen identiteettiin vastaan pala palalta tämän luvun johtopäätöksissä. Käyn läpi kertomukset tarinatyypeittäin, ja nostan tarinatyypeistä esiin koetun hyvinvoinnin ja muuttuvan, sosiaalisen identiteetin näkökulmat.

Pro graduni -tutkielmani haastattelujen analyysi antoi hyvän lähtökohdan aineistoni tulkitsemiselle Hännisen (1999) tarinatyypien mukaan. Tarinatyypittelyä edelsi haastattelukertomusten juonentaminen Kaasilan (2008) mukaan. Sankaritarinoihin, tragediatarinoihin ja komediatarinoihin jakautuvat eläköityneiden työttömien tarinat antavat hedelmällisiä ja kiinnostavia vastauksia tutkimuksen alussa esittämiini kysymyksiin. Tässä luvussa käyn läpi aineiston analyysistä nousevat johtopäätökset luvun tarinatyypien ja koetun hyvinvoinnin, sosiaalisen identiteetin ja ankkuroinnin käsitteiden avulla. Palaan myös siihen, millä tavalla tämän tutkimuksen tutkimusanalyysi vastaa aiemmassa tutkimuksessa esiin nousseisiin havaintoihin. Tässä luvussa hyödynnän tutkielmani alun lukujen tapaan osin kandidaatintutkielmani johtopäätöksiä (Mäkinieniemi 2016).

Työttömyyden tarinat ovat julkisuudessa usein uhrin tai pinnaajan mielikuvaa työttömästä luovia kuvauksia. Tyypillisesti sosiaalitieteissä työttömyyden tarina on tragedia. (Hänninen 1999, 97.) Kaikille oman aineistoni seitsemälle haastattelulle yhteistä on se, että ne kuvaavat sitä, kuinka työuran alku oli nuorena helppo, ja työhön oli vain

saattanut mennä lähes oman valintansa mukaan. Se, mitä tapahtui sen jälkeen, on sitten kiinni monesta seikasta esimerkiksi työuran, työttömyyden ja terveyden näkökulmista.

Haastatteluaineistoni seitsemästä haastattelusta kolme muodostavat yhdessä sankaritarinan. Sankaritarinassa korostuu työttömyydestä selviäminen ja hyväksi koettu hyvinvointi eläkeläisenä. Työttömyys ei näytä sankaritarinassa jättäneen sellaisia haavoja, jotka eläkeläisenä vielä vahingoittaisivat yksilöä siinä määrin, että se haittaisi elämää. Sankaritarinan pohjalla oleville haastatteluille yhteistä on ensinnäkin se, että tietoisuus työn lakkaamisesta tai esimerkiksi tehtaan lopettamisesta ei tullut täysin yllätyksenä. Tilannetta osattiin ennakoida ja siihen osattiin sopeutua vähitellen. Kun työ loppuu, ikää on myös jo kertynyt, työttömyysvuosia ei siis kerry kovin monta ennen eläkeiän koittamista. Koska työvuosia on ehtinyt kertyä, kun työttömyys osui vasta työuran loppupuolelle, on taloudellinen toimeentulo melko turvattua myös eläkkeellä. Eläkettä on ehtinyt kertyä riittävästi kohtuullisen toimeentulon kannalta, eikä köyhyyspuhe leimaa sankaritarinahaastatteluilta.

Sankaritarinan taustalla olevat haastateltavat suhtautuivat työnhakuun käytännöllisesti, he kyllä hakivat töitä, mutta osasivat asennoitua siihen, että tietyn iän ylittäneitä tuskin palkataan. Työvoimahallinnon kurssituksiin sankaritarinan haastateltavat suhtautuvat varauksella. Arkista hyötyä niistä näyttää olevan vaikea löytää. Sen sijaan työkokeilut näyttävät sankaritarinan haastateltavien näkökulmasta mielekkäiltä.

Eläkkeelle siirtyminen merkitsee sankaritarinan päähenkilöille palkintoa pitkän työuran ja sen päätökseen tulleen työttömyyden jälkeen. Haastateltavat kokevat kuitenkin edelleen ammattiylpeyttä ja iloa työuran saavutuksista. Työnhaun loppuminen tarkoitti sitä, että ei ollut enää tarvetta vierailta työvoimatoimistossa ilmoittautumassa tai kirjoitella lappuja *työtön, työtön, työtön*. Vaikka sankaritarinan päähenkilöt ovat selvinneet työttömyydestä jaloilleen ja hyvinvoiviksi eläkeläisiksi, kokevat he silti eläkesiirtymän hyvinvoinnin kannalta merkittäväksi. Olosta tuli turvatumpi ja myös voinnista parempi. Toisille ihmisille on kuitenkin eri asia sanoa olevansa eläkeläinen kuin työtön, eläkeläiseksi itsensä ilmoittaminen näyttäytyy sosiaalisen identiteetin mieluisampana.

Työuraan liittyvät muistot ovat positiivisia ja työvuosilta on jäänyt sosiaalisia kontakteja. Uutta arkea sävyttävät esimerkiksi läheisistä ja lemmikeistä huolehtiminen sekä

vapaaehtoistyö. Kun katsoo sankaritarinan haastateltavien elämäntilannetta Allardtin (1976) *Having, Loving, Being* -käsitteistön avulla, huomaa, että hyvinvoinnin ulottuvuudet täyttyvät sankaritarinan päähenkilöiden kohdalla melko hyvin. He ovat sankarityyppisiä, koska heidän elintasonsa eli taloutensa ei ole kärsinyt työttömyydestä kohtuuttomasti. Heidän sosiaaliset suhteensa ovat kunnossa, työvuosilta on säilynyt kontakteja ja eläkkeellä lisääkin on tullut tilalle. Myös heidän itsensä toteuttamisen muodot ovat kunnossa, haastateltavat ovat löytäneet esimerkiksi maalla vanhalla kotitilalla puuhasteltavaa, vapaaehtoistyötä, ystävien seuraa ja lemmikkien kanssa puuhastelua. Senin (1992) toimijuudenkin näkökulmasta sankaritarinoiden haastateltavat ovat toimintakykyisiä, mikä edistää heidän hyvinvointiaan.

Työttömän sosiaalisen identiteetin kannalta on olennaista, missä kohtaa työuraa työttömyys on alkanut. Kun työttömyys osuu vasta työuran loppuvaiheeseen, ovat työttömyydestä jäävät jäljet yksilölle vähäisemmät. (Hetschko ym. 2011, 6.) Tämä näkyy myös tutkielmani sankaritarinoiden haastatteluissa, muistot työuralta ovat positiivisia, koska työttömyys ehti kestää verrattain lyhyen aikaa ennen työuran päättymistä. Toisaalta työttömyyden muuttuminen eläkeläisyydeksi kuitenkin paransi hyvinvoinnin kokemusta, koska työttömäksi ilmoittautuminen päättyi ja ympäristölle saattoi nyt kertoa olevansa statukseltaan eläkeläinen työttömän sijasta. Sosiaalisen identiteetin muuttuminen siis paransi elämänlaadun kokemusta, kuten Hetschko ym. (mt. 6) toteavat. Myös Kortteisen ja Tuomikosken (1998) ajatus sosiaalisen identiteetin merkityksestä elämänlaadulle tulee näytetyksi.

Kortteisen ja Tuomikosken (1998) sosiaalisen ankkuroinnin käsitteen kautta sankaritarinat näyttäytyvät vahvasti yhteisöllisinä, haastateltavat ovat löytäneet paikkansa yhteisöstä. Kun yhteisöllisyys on selviytymiskeino (mt. 143), voi ajatella, että esimerkiksi vapaaehtoistyön tai vanhojen työkavereiden yhteisön löytäneet haastateltavat ovat ankkuroituneet vahvasti yhteisöön. Työttömyys ei näytä murtaneen sosiaalisia suhteita, vaan eläköitymisen jälkeen tietyt sosiaaliset suhteet ovat sankaritarinoiden päähenkilöillä jopa parantuneet. Yhteisöllisestä tekemisestä saattaakin löytyä juuri Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 97) esiin nostama yhteisöllinen side, joka parantaa hylätyksi tulemisen kokemusta.

Tragediatarinan päähenkilöt eivät ole päässeet kokonaan eroon työttömän identiteetistä. Heihin pitkään jatkunut työttömyys jätti niin merkittävät taloudelliset ja myös

terveydelliset vaikutukset, että työttömyyden varjo kulkee yhä heidän mukanaan. Myös sosiaaliset suhteet ovat kärsineet työttömyydestä. Myös tragediatarinan haastateltavien työuran alku oli helppo, mutta työttömyys alkoi jo melko varhain. Työttömyyden alettua vakituista työtä ei enää löytynyt, työura jatkui vain pätkissä ja lopulta työttömänä työnhakijana. Työllistämisyksöt ovat pitkän työttömyyden keskellä erittäin tärkeitä ja antavat rytmiä ja sisältöä arkeen. Ne myös kohentavat sosiaalista identiteettiä, parantavat hyvinvointia, liittävät yhteisöön ja antavat elämälle merkitystä. Työllistämisyksöt myös lisäävät kuuluvuuden tunnetta.

Taloudellinen ahdinko kuitenkin haavoittaa, mikä näkyy esimerkiksi leipäjonossa seisomisena. Taloudellinen hyvinvointi on hyvin rajallista. Toisaalta yksi tragediatarinan haastateltavista löytää hyvinvointia itselleen lunastamaltaan kotitalalta, jonka ansiosta hän pääsee kalliista vuokra-asunnosta eroon. Tämä keventää taloutta.

Tragediatarinan työtön eläkeläinen on ikään kuin jäänyt oman tilanteensa vangiksi, monella tavalla työttömän elämäntilanne ja hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin kokemus muistuttaa työttömän vastaavia myös eläkkeellä esimerkiksi taloudellisten reunaehtojen takia. Siitä huolimatta eläkkeelle jääminen saa lopulta tragediatarinassa erittäin voimakkaan sävyn. Eläkkeelle jäämisen kokemus on erittäin vahva, ja liitän sen juuri työttömyyden syvään kokemukseen. Sosiaalisen identiteetin muutoksella on merkitystä. Koska työttömyys on jatkunut pitkään, toistuvampana ja sitkeämpänä kuin sankaritarinassa ja yhtäjaksoisempana kuin komediatarinan päähenkilöillä, voimistuu eläkkeelle jäämiseen liittyvä positiivinen kokemus. Yksi haastateltava kertoo, että hän kaivoi esiin kerta toisensa jälkeen kirjeen, jossa kerrotaan eläkepääätöksen läpimenoista. Eläkkeelle jääminen oli haastateltavan sanoin yksiselitteisesti ja moneen kertaan toistettuna mahtavaa. Eläkkeellä on haastateltavan mukaan myös paljon helpompaa, koska ei tarvitse enää stressata työhausta tai käydä ilmoittautumassa työttömäksi. Työuran ja työttömyyden aikana pahentuneita terveysvaivoja on vaikea unohtaa, koska ne vaivaavat edelleen. Myös huoli toisten kohtalosta painaa, entisiä työtovereita on kuollut, ja elossa olevia näkee harvakseltaan.

Hyvinvoinnin näkökulmasta tragediatarinat ovat synkempiä kuin työttömyyden ja eläköitymisen sankaritarinakertomukset. Allardtin (1976) *Having, Loving, Being* -käsitteistö vahvistaa näkemyksen, että työttömyys on todella nakertanut tragediatarinan haastateltavien hyvinvointia. Elintaso on kärsinyt, se ei enää kaikilta osin ole välttämättä

ollut riittävä. Tämä näkyy esimerkiksi yhden haastateltavan arjesta leipäjonoissa. Työttömyys on vähentänyt sosiaalisia suhteita, kaventanut elämänpiiriä ja jättänyt jäljelle pienemmän joukon sosiaalisia kontakteja. Johonkin kuulumisen tunne on selvästi rajoittunut. Myös itsensä toteuttaminen on riisuttua, terveydentila on pakottanut luopumaan harrastuksista ja taloudellinen tilanne samoin vaikkapa ajokortista ja passista. Se, mitä köyhyys aiheutti työttömälle, jatkuu tragediatarinan päähenkilöillä paikoin myös eläkkeellä. Köyhyyden merkitys ja relatiivinen luonne tragediatarinan kannalta löytyy mielestäni Moisison (2006, 639) huomiosta: yksilö ei kykene saavuttamaan yleisten odotusten mukaista minimielintasoja taloudellisten rajoitteiden vuoksi.

Eläkkeelle jäämisen vahva kokemus noudattelee selvästi Hetschkon ym. (2011; 2013) muuttuvan, sosiaalisen identiteetin sekä hyvinvoinnin ja elämänlaadun kokemuksiin liittyvää väitettä. Kun työttömyys on jatkunut pitkään, näkyy myös eläkkeelle jäämiseen liittyvä muutos voimakkaana. Tragediatarinan haastateltavat kuvaavat voimakkaasti työttömyysajaltaan esimerkiksi turhautumista kurssitukseen, ja helpotusta sen päättyessä. Eläkepääätöksen jälkeen elämä muuttui *helpommaksi* ja eläkeratkaisun saaminen oli *mahtavaa*. Sosiaalinen identiteetti muuttui työttömästä eläkeläiseksi ja nämä asiat mahdollistuivat. Työttömän identiteetin vaihtuminen eläkeläisen identiteetiksi ja siihen liittyvä muutos näkyvät mielestäni selvästi tragediatarinan haastatteluissa.

Sosiaalinen ankkurointi (Tuomikoski & Kortteinen 1998) näyttää kärsivän tragediatarinan haastateltavien elämässä. Työttömyys lieveilmiöineen on edesauttanut luopumaan harrastuksista ja vaikkapa autoilusta. Sosiaaliset suhteet ovat samalla muuttuneet. Näin tragediatarinan työttömät eivät ole päässeet työttömyyden päälle vaan ovat joutuneet pala palalta sopeutumaan sen asettamiin arjen reunaehtoihin. Kariston (1997) vaatimus kyvystä osallistua, kehittää ja ylläpitää itseä ei myöskään toteudu tragediatarinan haastateltavien elämässä.

Suomalaisen yhteiskunnan työorientaatio näkyy mielestäni tragediatarinan analyysin tuloksissa selvimmin. Koska työn roolit antavat identiteetille pohjan ja samalla määrittävät statusta ja sitä, keitä olemme (Karisto ym. 1997, 102), korostuu alisteisuuden kokemus kaikkein pisimpään työttömänä olleilla. Vaikka identiteetti muuttuu eläkeläiseksi, jää taloudellinen puristus olemaan arkeen, kun eläkekertymä on vähäinen. Ansiotyöhön osallistuminen tai osallistumatta jättäminen vaikuttaa elämänkulkuun siis merkittävästi, kuten Koistinen (2014, 243–246) toteaa. Myös Gallon ym. (2006) huomio

työttömyyden roolista väliinputoamisen aiheuttajana näkyy.

Komediatarinan haastateltavat eivät aineistossani anna kovin suurta arvoa työttömyydelle vaan hakevat aktiivisesti ratkaisuja arkeensa oli se sitten työttömänä tai työllisenä. Työttömyyttä on toistuvasti, mutta aina myös työhön palataan ennen viimeistä pidempää työttömyysjaksoa ennen eläkettä. Työttömyys ei näytä jyräävän komediatarinalaisten itsetuntoa.

Ensimmäisen järkytyksen jälkeen työttömyyttä kuvataan komediatarinassa jopa *ihanaksi* olotilaksi, jolloin saa vain *olla ja mennä*, eikä työtäkään ollut välttämätöntä heti ryhtyä hakemaan, kun työttömyysjakso osui kesäksi. Toisaalta työttömyys saattoi tukea kuntoutumista, jota sairastelu edellytti. Kun töitä oli pätkissä, ehti työjaksojen välissä kuntoutua. Tämä sopi yhdelle komediatarinan päähenkilöistä hyvin. Pätkätöihin tuli lähdettyä iloisesti kuin *lapsi ja häntä huiskien*, koska työllistyminen oli aina mieluisaa. Knabe ym. (2009) toteavat, että työttömän onnellisuus ei aina ole välttämättä vähäisempää kuin työllisen, kun verrataan onnellisuutta yksittäisinä hetkinä, juuri ajankäytön vapaus voi vaikuttaa työttömän onnellisuuteen vaikkapa arki-aamuna verrattuna työllisiin.

Työllistämisyksöt ovat mieluisia myös komediatarinassa. Ja kun eläkkeelle siirtyminen tulee ajankohtaiseksi, tuli samalla myös helpotus myös komediatarinan päähenkilöille. Eläkepääätös tuntui saapuneen juuri oikealla hetkellä. *Jokin kiristävä* jäi pois elämästä, töitä ei enää tarvitse hakea työttömänä työnhakijana ja vapauden tunne kasvoi. Rahatilanne on parantunut, ainakin jonkin verran. Yhteisönä eläkkeelle jäämisen jälkeen ovat muut niin sanotut kohtalotoverit, toiset eläkeläiset, joita voi tavata ja joiden kanssa voi viettää aikaa. Pätkätyöläisyys on saattanut jopa kasvattaa kontaktiverkostoa useasta eri paikasta. Samalla vanhatkin tuttavuudet ovat yhä voimassa. Yhteisöllisyyden voima on esimerkiksi siinä, että se etäännyttää markkinan logiikasta, yhteisön voimalla työtön voi ikään kuin työttömyyden haittapuolien yläpuolelle (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 143). Komediatarinan päähenkilöitä auttaa se, että heidän elämässään yhteiskunnalliset suhteet eivät ole enää määrääviä, vaan läheinen verkosto tukee. Sosiaalinen syrjäytyminen on työttömän arjen riski, jota voi korvata yhteisöllisillä suhteilla (mt., 89). Yhteisölliset suhteet näyttävät kantaneen elämänasenteessa vielä eläkeikään haastateltavieni kertomusten mukaan.

Komediatarinan päähenkilöt ovat säilyttäneet Allardtin (1976) Having, Loving ja Being-käsitteistön mukaiset asiat elämässään. Aineellinen niukkuus ei ole käynyt ylivoimaiseksi, vaan he ovat esimerkiksi voineet asua haluamallaan tavalla. Yhteisöllisyys on säilynyt myös työttömyyden keskellä, lähipiiri ja ystävät, sekä esimerkiksi entiset työkaverit eli *eläketytöt* ovat olemassa. Itsensä toteuttamisen muotoina näkyy vaikkapa kyky nähdä itsensä työelämän *tapanikansana*, jolle työnhausta tuli ammatti.

Sosiaalisen identiteetinkään kannalta työttömyys ei lopulta ole ollut musertavaa, vaikka se aluksi ja ajoittain sitä on voinut olla. Kuitenkin haastateltavat kertovat eläköitymiseen liittyvästä helpotuksesta, mikä sopii Hetschkon ym. (2011) muuttuvan identiteetin teoriaa tukemaan. Toisaalta tyytyväisyyden lisääntyminen eläkkeelle siirtymisen myötä ei näyttäydy yhtä voimakkaana kuin vaikkapa tragediatarinan kohdalla. Myös Kortteisen ja Tuomikosken (1998) kuvaama yhteisöllisyys toteutuu komediatarinan päähenkilöiden elämässä. Työpaikan häviämisen myötä tullut hylkäämisen kokemus ei saa valtaa komediatarinan haastatelluissa, vaan he ikään kuin ottavat itse niskalengin tilanteesta.

Komediatarinan haastateltavista yksi kiteyttää itse komediatarinansa asenteen sanomalla, että on aina luottanut siihen, että asiat menevät niin kuin ne menevät. Asenne on luonteesta kiinni, ja työttömyys ei ole ollut häneen voimakkaasti vaikuttava asia, vaan toiset asiat ovat merkinneet työuraa enemmän.

“--- Pääki on kestänyt, tai no enhän mä nyt niin raskaasti voi ottaa, et pää sekoo tollasesta itsestään riippumattomista asioista paljonkin.”

Työttömyyden arvet jäävät eläkeikään, vaikka eläkeiässä ei enää ole tarvetta pyrkiä takaisin työelämään tai kokea työttömyydestä johtuvaa epävarmuutta. Tulevaisuuden elämäntilanne on tiedossa, tulot ovat ne, mitä eläkettä saadaan. Kuitenkin työttömyyden jäljet ovat tallella, ja vaikkapa säästöjä on todennäköisesti vähemmän kuin työelämästä eläkkeelle jääneillä. (Hetschko ym. 2014, 1–2.) Oman aineistonikin perusteella työuran lopun työttömyys vahingoittaa vähemmän kuin pitkään jatkunut työttömyys. Haastatelluista lyhyimmän aikaa työttömänä olleet, työttömäksi vasta joitakin vuosia ennen eläköitymistä jääneet, olivat kaikkein tyytyväisimpiä hyvinvointiinsa ja identiteettiinsä osana yhteisöä, eniten hyvinvointia koetteli pisimpään jatkunut työttömyys.

Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 167) tiivistävät hyvin: Jotta työtön selviää kohtuullisesti, pitää löytää vastaus ainakin kahteen elämänongelmaan. Toinen liittyy elämiseen mieleen ja merkitykseen, toinen elannon turvaamiseen. Pelkkä raha ei siis riitä, pitää olla myös kyky ja halu ylläpitää suhteita omaan yhteisöönsä. Myös Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 169) sanovat, että ”työttömänä voi selvitä pitkäänkin, jos yhteisyysuhteet ja talous pysyvät kunnossa”. Toisaalta erityisesti pitkäaikaistyötön ei välttämättä kykene toimimaan rationaalisesti arvovalintojensa, odotustensa ja etujensa mukaan vaikeassa elämäntilanteessa, kaikista ei ole tähän (Hänninen 2014, 189). Ristipaine on kova, sillä erityisesti suomalaisille suurille ikäluokille ”kunnan työ” on työtä, josta on kunniaa toisille ja joka hyödyttää ympäristöä (Häkkinen ym. 2005, 84).

Raha nousee esiin haastatteluissa itsestään, ja se näyttäisi olevan yhteydessä koettuun hyvinvointiin. Ne haastatellut, joiden pitkäaikaistyöttömyyden ja eläköitymisen tarina näyttää sankaritarinana, kuvaavat taloudellista tilannettaan aika vakaana. Pitkään työelämässä olleet haastateltavat ovat tyytyväisimpiä omaan taloudelliseen tilanteeseensa, yksi kertoi pärjäävänsä, jos oli rahan kanssa tarkkana. Hankalin taloudellinen tilanne oli 1990-luvulta asti yhtäjaksoisesti paria työllistämisyksiköä lukuun ottamatta työttömänä olleella haastateltavalla. Kysymykset eläkkeelle siirtymisen aiheuttamista tunteista siirtyvät haastatteluissa pian puheeseen rahasta kaikkein pisimpään ilman työtä olleilla. Tämä kertoo mielestäni siitä, että työttömyyden merkitys on sosiaalisen identiteetin lisäksi kaikkein pienituloisimmilla eläkeläisillä vahvasti taloudellinen. Muiden työttömyyden merkitysten pohtimiseen jää vähemmän energiaa ja mieltä.

Pisimpään työttömänä olleilla rahan lisäksi korostuu myös asumisen kysymykset. Asuminen nousee kysymättä puheeksi useamman kerran, muun muassa sen mukaan, asutaanko vuokralla, minkä suuruinen vuokra on ja onko ollut varaa lunastaa esimerkiksi kotitila. Asuminen liittyy työttömyydestä eläkkeelle siirtyneiden puheissa myös siihen, millainen työmatka on ollut asunnosta, jossa on ollut syystä tai toisesta, usein taloudellisesta, asuttava.

Keskeistä on, että yhteisöllisyys ja esimerkiksi toisten auttaminen suojaavat pitkään työttömänä olijaa ja eläkkeelle siirtyjää. Yksilölle on tärkeää löytää oma elämänpiiri. Eläkeläisen näkökulmasta esimerkiksi vapaaehtoistyöhön osallistumisen yleistymisen

tarjoaa yhden uuden keinon ankkuroitua yhteisöön. Tätä kuvaa esimerkiksi eläkeläisten rooli lapsiensa perheissä auttajina tai lähisukulaisten ja ystävien tapaamiset eläkepäivillä (Hämäläinen ym. 2009, 44). Yksilön kokeman identiteetin ja muihin vertailun kannalta relatiivisuus on tärkeää. Ihminen väistämättä vertautuu toisiin, ja onnellisuuteen vaikuttavat monet asiat. Kuitenkin erityisen vahingollista on varhain alkava ja eläkeikään asti jatkuva työttömyys. Tästä huolestuttavia esimerkkejä nousi esiin myös Eläketurvakeskuksen (Kurvinen ym. 2016) raportissa. Vapaaehtoistyö, mielekkyyden löytäminen omasta lähipiiristä tai vieraampienkin vapaaehtoisesta auttamisesta oli merkittävää läpi aineistoni. Haastateltavat ottivat asian useammassa kohtaa itse kysymättä myös esiin.

7 Pohdinta

Luvussa 6 olen käynyt läpi aineiston analyysistä nousevia johtopäätöksiä suhteessa tutkimuksen alussa esitettyyn käsitteistöön ja aiempaan tutkimukseen. Nostan vielä tässä luvussa joitakin esiin nousseita koko aineistolle yhteisiä huomioita esiin. Lopuksi arvioin, mitkä ovat tämän tutkimuksen rajoitteet ja millaisia tutkimuskohteita ja uusia kysymyksiä se jättää jälkeensä. Tämä luku sisältää osin kandidaatintutkielmani (Mäkinieniemi 2016) pohdintaa.

Oman tutkimuskysymykseni näkökulmasta on kiinnostavaa, että työtön voi itse ladata eläkkeelle siirtymiseen odotuksia. Tämä näkyy myös haastatteluaineiston analyysissä juuri eläkesiirtymään liittyvinä positiivisina odotuksina, eläkesiirtymä on ikään kuin odotettu tapahtuma. Nämä positiiviset odotukset huipentuvat siihen, kun pitkäaikaistyöttömyys päättyy, mikä merkitsee myönteistä käännettä elämässä (Hetschko ym. 2011). Terveys voi myös parantua eläkkeelle siirtymisen yhteydessä, kun esimerkiksi henkisesti kuormittava työ päättyy (Seitsamo 2007, 50), ja eläkkeelle jäävillä on myös aikaa auttaa toisia (Haavio-Mannila ym. 2009). Nämä seikat näkyvät tutkimuksessani, kuten luvun 6 johtopäätöksissä olen esitellyt.

Tutkimuksen kontekstina oleva 1990-luvun lama pyrkii selittämään sitä, että työttömyydestä tuli pysyvä ilmiö suomalaisen yhteiskuntaan ja tämän tutkimuksen haastateltavien kaltaiset elämänkohtalot yleistyivät.

Pitkäaikaistyöttömyyden kannalta pahin tilanne 1990-luvulla oli vuosikymmenen alussa työttömäksi jääneillä. Vuosikymmenen lopulla työttömien tilanne alkoi jo parantua, yhä harvempi päätyi pitkäaikaistyöttömäksi. Pitkäaikaistyöttömän on vaikeampi työllistyä kuin muiden. (Verho 2005, 97.) Ennen 1990-luvun lamaa pitkäaikaistyöttömyys oli Suomessa “lähes tuntematon käsite”, laman aikana kuitenkin pitkäaikaistyöttömien asema heikentyi merkittävästi (Hiilamo 2010, 266). Myös Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 13) toteavat, että pian oli selvää, että ongelmasta oli tulossa pitkäkestoinen. Keskeinen kysymys oli se, miten “ylijäämäväestö selviää”.

Tämä tutkimus on pyrkinyt vastaamaan juuri siihen, miten ylijäämäväestö selvisi hyvinvoinnin ja sosiaalisen identiteetin näkökulmasta. Tarinatyyppit kertovat omaa kieltään selviytymisestä, sankaritarinan päähenkilöiden selviytyminen on ollut erilaista kuin tragedia- tai komediatarinoiden. Erityisesti tragediatarinan päähenkilöt ovat antaneet

periksi hyvinvoinnissaan työttömyyden seurauksena. Tutkimuskohteena mielenkiinto hyvinvointia kohtaan säilyy, Saari (2011, 338) huomauttaa, että eriarvoisuuden ja hyvinvoinnin tutkiminen pysyvät jatkossakin tärkeinä tutkimuskohteina. Samalla vaatimukset muuttuvat. Vaara ym. (2016, 4) muistuttavat, että myös hyvinvoinninkin käsite pitää määritellä uudelleen, kun yhteiskunta muuttuu.

Millaisia rajoitteita sitten tutkimukseeni liittyy? Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointi on tärkeää, vaikkei siitä olekaan aina sovellettavaa yhtä, selkeää ohjetta. Tutkimuksen koherenssi on keskiössä, ja on tärkeää pystyä kuvaamaan ja avaamaan tutkimuksen ja analyysin tekotapa tarkasti. Lukija ansaitsee huolellisen raportoinnin, jotta tutkimus on ymmärrettävä ja uskottava. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122-123.) Myös metodin valinnan onnistumista on syytä arvioida. Hänninen (2015, 176) huomauttaa, että narratiivisen metodin kritiikki kohdistuu usein esimerkiksi siihen, että tutkija olettaa liiaksi aineistonsa noudattavan olettamaansa tarinaa. Näin valmiin olettaman ulkopuoliselle tulkinnalle ja modernimmalle jäsenyykselle jää vähemmän tilaa. Myös omassa tutkimuksessani tämä näkökohta on pitänyt ottaa huomioon. Oma aineistoni muistuttaa jonkin verran Hännisen (1999) väitöstutkimuksen työttömiä haastateltavia, jonka pohjalta löysinkin mallitarinat myös omaksi metodikseni. Tässä on oletusarvoiseen tulkintaan sovittamisen riski, vaikka aineisto antaisi syytä toimia toisin. Itse sovelsin Hännisen tarinatyyppejä oman aineistoni ehdoilla niin, että käytin vain sellaisia tarinoita, joihin aineistoni mielestäni antoi edellytykset.

Tutkimukseni tärkeä teoreettinen tausta, Hetschkon ym. (2011; 2013) tutkimustulos hyvinvoinnin muutoksesta eläkkeelle siirtymisen yhteydessä, toimii erityisesti sellaisessa yhteiskunnassa, jossa sosiaaliturva on hyvä ja eläkesiirtymä erottelee nimenomaan sosiaalisen identiteetin merkityksen hyvinvoinnin kannalta. EU-valtioiden (mukaan lukien Norja) välillä on eroja siinä, millä eri tavoilla työttömyys vaikuttaa elämäntyytyväisyyteen. Saksassa työttömyyden vaikutuksen elämäntyytyväisyyttä heikentävänä on tutkittu olevan voimakkainta. Työttömyyskorvauksien ja elämäntyytyväisyyden välillä ei näytä olevan suoraa yhteyttä. EU-maista suomalaiset ovat kuudentena vertailussa, kun tarkastellaan työttömyyden ja elämäntyytyväisyyden yhteyttä, yhteys on Suomessa EU-maiden kuudenneksi voimakkain Saksan, Unkarin, Luxembourgin, Liettuan ja Viron jälkeen. (Eichhorn 2014, 395-396.) Kuten olen aiemmin todennut, Suomi on myös hyvin työorientoitunut kulttuuri, ja on edellä esitetyn valossa myös EU-maiden kärjessä, kun mitataan työn tärkeyttä elämäntyytyväisyydelle.

Laadullinen tutkimukseni, seitsemän henkilön teemahaastattelu antaa kiinnostavan mutta samalla vielä suppeahkon vastauksen tutkimuskysymyksiini. Haastattelu menetelmänä oli minulle luonteva ja helppokin, journalistin ammatissa tämä metodi on tullut hyvin tutuksi. Toisaalta pyrin myös tiedostamaan roolini eron tutkimushaastattelun tekijänä suhteessa ammattirooliini, en halunnut sekoittaa näitä tai suhtautua tutkimushaastatteluun liian arkisesti journalistisen ammatin kautta. Kiinnostavaa olisi vielä syventää ja täsmentää näkemystä eläkesiirtymästä pitkäaikaistyöttömyydestä ja löytää kenties kattavampi kirjo tarinatyypien päähenkilöitä aineistosta. Omasta seitsemän haastateltavan aineistosta jäivät tässä tutkimuksessa puuttumaan Hännisen (1999) ironiatarinat sekä rikostarinat.

Työttömyyden viheliäinen ongelma ei näytä olevan kokonaan hellittämässä otettaan yhteiskunnasta, 1990-luvun laman aloittama muutos ei ole pysähtynyt. Työelämä muuttuu toki monella muullakin tavalla, mutta myös työttömyydestä on tullut pysyvä osa työelämäämme. Isommalla haastateltavien joukolla olisin voinut saada vielä luotettavamman ja monipuolisemman kuvan kuvaamastani ilmiöstä. Toisaalta seitsemän haastateltavaa on pro gradu -tutkielmaan kohtuullinen määrä.

Narratiivisen metodin avulla koen onnistuneeni nostamaan monipuolisen ja hyvin henkilökohtaisen tason esiin teemahaastatteluista koostuvasta aineistostani. Juonentaminen ja mallitarinoiden mukaiset tarinatyypit ovat antaneet aineiston tiivistämiselle sellaista luonnetta, joka on uskollinen haastatteluille. Narratiivisten menetelmien avulla voi juuri päästä kiinni aineiston rikkauteen ja henkilökohtaisuuteen (Heikkinen 2015, 145). Tästä näkökulmasta koen narratiivisen tutkimusmenetelmän olleen onnistunut metodivalinta.

Tutkimusta ja analyysiä tehdessäni haastatteluissa nousi esiin myös sellaisia seikkoja, jotka eivät suoraan vastanneet tämän tutkimuksen varsinaisiin tutkimuskysymyksiin, mutta jotka ansaitsevat tulla tässä huomioiduiksi. Näitä huomioita ovat esimerkiksi erilaisiin työvoimakurssituksiin liittyvät kysymykset. Työvoimaviranomaisen erilaisille kursseille osallistuminen saa kaikilta haastateltavilta, jotka nostivat kurssit esiin, kielteisen vastaanoton. Yksi haastateltava kuvasti kurssin laatua sanoilla *ihan perseest suoraan sanottun*, toinen piti kurssitusta lähinnä mappipinojen keräilyä ja joutavana ajankäyttönä. Sen sijaan erimuotoisiin työllistämistoimiin osallistuminen on näyttäytynyt

haastateltaville myönteisenä, mikä toistuu kaikissa tarinatyypeissä. Esimerkiksi yksi haastateltava kuvasi niiden merkitystä ilonpisaraksi joksikin aikaa, kun työllistämistä kesti. Myös tragediatarinassa työttömästä eläkeläiseksi eläneet haastateltavat kertoivat työllistämisyksiköiden tuoneen rytmiä elämään. Niistä jaksoista jäi myös tärkeitä sosiaalisia kontakteja olemaan.

Yksi haasteltavien itse esiin nostama seikka oli taito käyttää tietokoneita. Pitkään työttömänä olleet haastateltavat kertoivat, että eivät ole opetelleet käyttöä sen kummemmin, koska he pärjäävät kyllä ilmankin. Yksi haasteltava kuvasi *“haluavansa nähdä kättensä työn jäljen”* eikä *“pelata koneella -- mua ei oo koskaan kiinnostanu tietokoneet.”* Jatkotutkimuksen paikkaa voisi eriarvoisuuden näkökulmasta aueta esimerkiksi digitalisaatiosta. Tutkimuksesta syntyy mielikuva siitä, että varhain työttömäksi jääneet ovat jääneet pahiten tietokoneosaamisessaan toisista. Pitkään ennen työttömyyttä työssä ollut haastateltava sen sijaan mainitsee itse positiivisena asiana taitonsa: *“Mä en oo koskaan pelännyt sitä, nyt kun on oppinut.”*

Nykyisen kolmannen iän, eli eläkkeelle siirtymisen jälkeen koittavan elämänvaiheen ihanteiden kannalta työttömänä olleet ja terveytensä ja toimeentulonsa kanssa eläkkeellä kamppailevat ovat haastavassa tilanteessa. Uusi tapa puhua ikääntyvästä väestöstä on nimittää kolmatta ikää esimerkiksi voimaannuttavaksi elämänvaiheeksi, joka avaa uusia mahdollisuuksia elämään (Hakonen 2008A, 153.) Ikääntyneenkin on vielä mahdollista siirtyä luokkayhteiskunnan sisällä luokasta toiseen resurssien mukaan. Taloudellinen haavoittuvuus ja taloudelliset mahdollisuudet määrittävät materiaalista puolta, toisaalta sosiaaliset suhteet ja verkostot määrittävät immateriaalisten sosiaalisten resurssien rajat. (Lopes 2013, 69.)

Nuoren ja aktiivisen elämäntavan jatkamisen ihanteita vasten monen pitkään työttömänä olleen eläkeläisen arkinen elämä ei näytä täyttävän kriteerejä. Pohdinnan paikka onkin, mitä aktiivista ja nautiskelevaa kolmatta ikää ihannoivat kulttuurimme käsitykset merkitsevät esimerkiksi haastattelemani henkilöiden, vaikkapa tragedian kaltaisen elämänsä kannalta. Pitkään työttömänä ollut eläkeläinen ei voi nauttia samalla tavalla vapauksistaan, koska hänellä ei eläkkeelläkään ole taloudellista vapautta. Tämän tutkimuksen kautta löytyneiden sankari-, tragedia- ja komediatarinoiden toivon tuovan uutta laadullista näkökulmaa työttömyyden ja eläköitymisen tutkimukseen. Erityisesti sankari- ja komediatarinat näyttävät, että vaikkapa yhteisöllisyydellä, tukityöllistämällä

ja pitkäaikaistyöttömyyden katkaisemisella voi parantaa koettua hyvinvointia vielä eläkeläisen näkökulmasta. Myös tragediatarinan eläkeläisen kokemus hyvin pitkäkestoisen työttömyyden seurauksista vielä eläkkeellä on tärkeää tulla kuulluksi sekä panna merkille, sillä nämä ilmiöt ovat läsnä yhteiskunnassamme.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino: Tampere.

Allardt, Erik (1975) *Att Ha, Att Älska, Att Vara. Om välfärd i Norden*. Lund: Argo Förlag AB.

Allardt, Erik (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuudet. Ensimmäisen painoksen muuttumaton lisäpainos*. Juva: WSOY.

Blomberg, Helena & Hannikainen, Matti & Kettunen Pauli (2002) *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Turku: Digipaino, Turun yliopisto.

Caleiro, Antonio (2016) *On the Economic Aspects of Unemployment: The Case of Consumer Confidence*. Teoksessa Tabitha Fletcher (toim.). *Unemployment. Economic, Political and Social Aspects*. New York: Hauppauge. Nova Science Publishers, 1–26.

Dufva, Hilikka (2012) *Eläkkeelle siirtymisen kynnyksellä. Eläkkeellesiirtymisilmiön monitasoinen tarkastelu*. Kuopio: No 35 Itä-Suomen yliopisto.

Ehlert, Martin (2016). *The Impact of Losing Your Job. Unemployment and Influences from Market, Family, and State on Economic Well-being in the US and Germany*. Amsterdam: University Press.

Eichhorn, Jan (2013). *The (non-) Effect of Unemployment Benefits: Variations in the Effect of Unemployment on Life-Satisfaction Between EU Countries*. *Soc Indic Res* 119, 389–404.

Eitheim, Pål & Kuhnle, Stein (2000) *Nordic Welfare States in the 1990s: Institutional Stability, Signs of Divergence*. Teoksessa Stein Kuhnle (toim.) *Survival of the European Welfare State*. New York: Routledge, 39–57.

Esping-Andersen, Gøsta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Ezzy, Douglas (2001) *Narrating Unemployment*. Biddles Ltd: Aldershot. Ashgate.

Gallo, William T. & Bradley, Elizabeth H. & Dubin, Joel A. & Jones, Richard N. & Falba Tracy A. & Teng, Hsun-Mei & Kasl, Stanislav V. (2006) *The Persistence of Depressive Symptoms in Older Workers Who Experience Involuntary Job Loss. Results From the Health and Retirement Survey*. *Journal of Gerontology: Social Sciences* Vol 61 B, No. 4, S221–S228.

Giddens, Anthony (2009) *Sociology*. Revised and updated with Philip W. Cambridge. Sutton: Polity Press.

Grenier, Amanda (2012) *Transitions and the lifecourse. Challenging the constructions of "growing old"*. Bristol University Press.

Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (2009) *Analyzing Narrative Reality*. Los Angeles: Sage.

Haavio-Mannila, Elina & Majamaa, Karoliina & Tanskanen, Antti & Hämäläinen, Hans-Mikael & Karisto, Antti & Rotkirch Anna & Roos J P (2009) Sukupolvien ketju: suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Helsinki: Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvantutkimuksia 107.

Hakonen, Sinikka (2008A) Kolmas ikä voimaantumisen aikana. Teoksessa Asta Suomi & Sinikka Hakonen (toim.) Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. Jyväskylä: Juva 2008, 153–159.

Hannikainen-Ingman, Katri (2010). Työllisyys ja terveys. Teoksessa Riitta-Liisa Kokko & Pirjo-Liisa Kotiranta (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismalin arviointitutkimus 2009–2013. I osaraportti 2.6.2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 14-19.

Heikkinen, Hannu L.T. (2015) Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 145–160.

Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi (2003) Sosiaalinen politiikka. Juva: WSOY.

Hetschko, Clemens & Knabe, Andreas & Schöb, Ronnie (2011) Changing Identity: Retiring from Unemployment. Freie Universität Berlin 2011/11. School of Business & Economics. Discussion Paper.

Hetschko, Clemens & Knabe, Andreas & Schöb, Ronnie (2013) Changing Identity: Retiring from Unemployment. The Economic Journal, Volume 124, Issue 575, 149–166.

Hetschko, Clemens & Knabe, Andreas & Schöb, Ronnie (2014) Looking Back in Anger? Retirement and Unemployment Scarring. Freie Universität Berlin: Discussion Paper.

Hiilamo, Heikki (2010) Pitkäaikaistyöttömän sosiaaliset mahdollisuudet. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 265–288.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus. Helsinki University Press.

Hockey, Jenny & James, Allison (2003) Social Identities across the Life Course. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Hulkko, Laura & Tossavainen, Pekka (2009) Työttömyys ennen ja nyt. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen. Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet. Tilastokeskus. Multiprint Oy, 181–199.

Hydén, Margareta (2008) Narrating Sensitive Topics. Teoksessa Molly Andrews & Corinne Squire & Maria Tamboukou (toim). Doing Narrative Research. Sage Research Methods, 121–135.

Hyvärinen, Matti (2006) Kertomuksen tutkimus. Viitattu 5.12.2018 <http://www.uta.fi/yky/yhteystiedot/henkilökunta/mattikhyvarinen/index/Kerronnallinen%20tutkimus.pdf>

Hyvärinen, Matti (2008) Analyzing Narratives and Storytelling. Teoksessa J. Brannen & P. Alasuutari & L. Bickman (toim.) *Social Research Methods*. Thousand Oaks: Sage, 447–460.

Hyvärinen, Matti. (2010) Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 90–118.

Häkkinen, Antti & Linnanmäki, Eila & Leino-Kaukiainen Pirkko (2005) Suomi, johon suuret ikäluokat syntyivät. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 61–91.

Hämäläinen, Kari & Taimio, Heikki & Uusitalo, Roope (toim.): *Työttömyys – taloustieteellisiä puheenvuoroja*. Palkansaajien tutkimuslaitos. Edita Prima Oy. Helsinki 2005.

Hänninen, Sakari (2014) Työttömän työnhakijan mahdollisuuden mahdottomuus. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet*. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere, 184–208.

Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print.

Hänninen, Vilma (2008) Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa Anna-Maija Pietilä & Helena Länsimies (toim.) *Etiikkaa monitieteisesti*. Pohdintaa ja kysymyksiä. *Multidisciplinary Ethics. Discussion and Questions*. Kuopion yliopisto. Kuopio: Kopijyvä, 121–140.

Hänninen, Vilma (2015) Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2*. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 161–179.

Ikonen, Hanna-Mari (2017) Puhelinhaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 270–284.

Irvine, Annie & Drew, Paul & Sainsbury, Roy (2012) “Am I not answering your questions properly?” Clarification, adequacy and responsiveness in semi-structured telephone and face-to-face interviews. *Qualitative Research* 13(1), 87–106.

Julkunen, Raija (2009) Suomalainen palkkatyön yhteiskunta. Teoksessa Anna Pärnänen & Kaisa-Mari Okkonen. *Työelämän suurten muutosten vuosikymmenet*. Helsinki: Tilastokeskus. 17–40.

Jyrkämä, Jyrki (2001) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen*. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 267–

323.

Kaasila, Raimo (2008). Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Raimo Kaasila & Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Tampere: Juvenes Print, 41–66.

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2005) *Köyhyyden teoria ja käytäntö*. Teoksessa Saari, Juho (toim.) *Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 28–62.

Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1997) *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Juva: WSOY 1997, 1999.

Karisto, Antti (2008) *Satunmaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan aurinkorannikolla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Hakapaino.

Kiviniemi, Kari (2015) *Laadullinen tutkimus prosessina*. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 62–74.

Knabe, Andreas & Rätzel, Steffen & Schöb, Ronnie & Weimann, Joachim (2009) *Dissatisfied with Life, but Having a Good Day: Time-Use and Well-Being of the Unemployed*. Berlin. Viitattu 15.11.2018
ftp://ftp.zew.de/pub/zew-docs/sw_2009/Raetzal_Time%20use%20and%20wellbeing.pdf

Koistinen, Pertti (2014) *Työ, työvoima & politiikka*. Tampere: Vastapaino.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998) *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömän selviytymisestä*. Helsinki: Hanki ja jää.

Kurvinen, Arja & Jolkkonen, Arja & Koistinen, Pertti & Lipiäinen Liudmiala & Nummi, Tapio & Virtanen, Pekka (2016) *Työpaikan menetys työuran loppuvaiheessa – yli 45-vuotiaiden irtisanottujen työllisyysurat ja eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia*. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Kvist, Jon & Fritzell Johan & Hvinden, Björn & Kangas Olli (2012) *Changing Social Equality. The Nordic welfare model in the 21st century*. Bristol: The Policy Press.

Laajalahti, Anne & Herkama, Sanna (2015) *Laadullinen analyysi Atlas.ti-ohjelmistolla*. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 91–114.

Lam, Ben C.P. & Haslam, Catherine & Haslam, S. Alexander & Steffens, Niklas K. & Cruwys, Tegan & Jetten, Jolanda & Yang, Jie (2018) *Multiple social groups support adjustment to retirement across cultures*. *Social Science & Medicine*. Volume 208, 200–208.

Larkin, Mary (2013) *Health and Well-Being across the Life Course*. London: Sage.

Levin, Lena (2009) Massmedial kategorisering av äldre i arbetslivet. Den som blir arbetslös vid 50 års ålder får räkna med att gå arbetslös fram till pensionen. Linköping: University Electronic Press, 105–120.

Lister Ruth (2004) Poverty. Cambridge: Polity Press.

Lopes, Alexandra (2013) Measuring Social Class in later Life. Teoksessa Marvin Forosa & Paul Higgs (toim.) Social Class in Later Life. Power, identity and lifestyle. Bristol: Policy Press, 53–72.

Marmora, Paul & Moritz, Ritter (2015) Unemployment and the Retirement Decisions of Older Workers. Journal of Labor Research. Volume 36, Issue 3, 274–290.

Martelin, Tuija & Pitkänen, Kari & Koskinen, Seppo (2000). Suomalaisen väestöllinen elämäntilanne: tilastoja ja tarinoita. Teoksessa Eino Heikkinen & Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämäntilanne. Helsinki: Tammi, 38–57.

Moffat, Suzanne & Heaven, Ben (2017) Ageing and Society. Cambridge Vol. 37. Iss. 5, 879–898.

Moisio, Pasi (2006) Suhteellinen köyhyys Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006):6.

Murray, Kevin (1989) The Construction of Identity in the Narratives of Romance and Comedy. Teoksessa John Shotter & Kenneth J. Gergen (toim.) Texts of Identity. London: Sage Publications, 176–205.

Nousiainen, Kirsi (2015) Reflecting narrative interview context as performance: interviews with former homeless persons with intoxication and mental health problems. Nordic Social Work Research. 5:2, 129–142.

Palomäki, Liisa-Maria (2018) Does It Matter How You Retire? Old-Age Retirement Routes and Subjective Economic Well-Being. Social Indicators Research, May 2018, 1–19.

Parikka, Tuija (2002) Muistoja lamajulkisuuden reunalta - pitkäaikaistyöttömien nais- ja mieskansalaisten muistelupuhetta lamasta ja mediajulkisuudesta. Teoksessa Ullamaija Kivikuru (toim.) Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Tammer-Paino Oy, 235–262.

Phoenix, Ann (2008) Analyzing Narrative Contexts. Teoksessa Molly Andrews & Corinne Squire & Maria Tamboukou (toim.) Doing Narrative Research. Sage Research Methods, 65–78.

Polkinghorne, Donald E. (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) Life History and Narrative. London: Qualitative Studies Series, 5–24.

Ranta, Juho & Kuula-Luumi, Arja (2017) Haastattelun keruun ja käsittelyn abc. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvaara (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo (2017) Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 427–444.

Räsänen, Pekka (2010) Suomalaisten hyvinvointikokemukset 2004–2009. Teoksessa Heikki Ervasti & Susan Kuivalainen & Leo Nyqvist (toim.) Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus. Juhlakirja Veli-Matti Ritakallion täyttäessä 50 vuotta 21.10.2010. Turku, 1–16.

Saari, Juho (2010) Sosiaalisen onnellisuuden politiikka. Teoksessa Heikki Hiilamo & Juho Saari (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Tampere: Juvenes Print. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, 73–106.

Saari, Juho (2011) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudamus.

Saari, Juho (2016) Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Tallinna: Gaudeamus.

Schöb, Ronnie (2013) Unemployment and Identity. CESifo Economic Studies, Vol. 59, 149–180.

Seitsamo, Jorma (2007) Retirement Transition and Well-being. A 16-year Longitudinal Study. Helsingin yliopisto. Tampereen yliopistopaino.

Seppänen, Marjaana & Rusanen, Jarmo (2000) Asuinalueiden väliset sosioekonomiset erot Lahdessa. Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 3.

Siisiäinen, Martti & Kankainen, Tomi & Luhtakallio, Eeva (2014) Työttömien liike. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 52–90.

TENK Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet. Viitattu 30.11.2018. <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

Tiilikainen, Elisa (2016) Polkuja yksinäisyyteen. Teoksessa Juho Saari (toim.) Yksinäisten Suomi. Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press, 129–148.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuominen, Eila (2008) Eläkeläisten hyvinvoinnin jäljillä – katsaus viimeaikaiseen tutkimukseen. Teoksessa Eila Tuominen (toim.) Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Eläketurvakeskuksen raportteja 2008:4. Helsinki: Multiprint Oy, 13–30.

Törrönen, Jukka (2010) Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaineistossa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 180–211.

Ukkonen, Taina (2006) Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos & Riina Haanpää & Anne Heino & Ulla-Maija Peltonen (toim.) Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Hakapaino, 175–198.

Vaara, Elina & Haapola, Ilkka & Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti (2016) What is wellbeing for the elderly? Teoksessa Päivi Naskali & Marjaana Seppänen & Shahnaj Begum (toim.) Ageing, Wellbeing and Climate Change in the Arctic: An interdisciplinary analysis. London: Routledge, 133–146.

Varjonen, Johanna (2014) Arjen rytmit työelämän loppuvaiheessa ja eläkkeelle siirryttyä 1979–2009. Teoksessa Pirjo Korvela & Terttu Tuomi-Gröhn (toim.) Arjen rakentuminen ja rytmit perhe-elämän käännekohtissa. Kuluttajatutkimuskeskus. Tampereen yliopistopaino, 46–75.

Verho, Jouko (2005) Työttömyyden kesto ja pitkäaikaistyöttömyys. Teoksessa Kari Hämäläinen, Heikki Taimio, Roope Uusitalo (toim.): Työttömyys – taloustieteellisiä puheenvuoroja. Helsinki: Palkansaajien tutkimuslaitos.

Vähätalo, Kari (1998) Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus.

Julkaisemattomat lähteet

Mäkinieniemi, Laura (2016) Pitkäaikaistyöttömästä eläkeläiseksi. Miten pitkään jatkuva työttömyys vaikuttaa eläkkeelle siirtymään? Kandidaatintutkielma, yhteiskuntapolitiikka, Sosiaalitieteiden laitos, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

LIITTEET

Liite 1. Haastateltavien taustatiedot haastatteluhetkellä 12/2017-01/2018.

Haastateltava 1

Sukupuoli: mies

Ikä: 65

Perhe: naimisissa, aikuiset lapset, lapsenlapsia

Koulutus: ammattikoulu, täydennyskoulutusta

Haastateltava 2

Sukupuoli: nainen

Ikä: 66

Perhe: eronnut, aikuiset lapset, lapsenlapsia

Koulutus: ammattikoulu

Haastateltava 3

Sukupuoli: nainen

Ikä: 66

Perhe: leski, aikuiset lapset, lapsenlapsia

Koulutus: ammattikoulu, täydennyskoulutusta

Haastateltava 4

Sukupuoli: mies

Ikä: 70

Perhe: ei puolisoa tai lapsia

Koulutus: insinööri

Haastateltava 5

Sukupuoli: nainen

Ikä: 66

Perhe: naimisissa, aikuiset lapset, lapsenlapsia

Koulutus: kansakoulu

Haastateltava 6

Sukupuoli: nainen

Ikä: 63

Perhe: leski, ei lapsia

Koulutus: ammattikoulu

Haastateltava 7

Sukupuoli: nainen

Ikä: 63

Perhe: naimisissa, aikuinen lapsi

Koulutus: merkonomi, täydennyskoulutusta

Liite 2. Teemahaastattelurunko.

Työura

Minkä ikäisenä mennyt töihin, miten työpaikan silloin sai, millaista työn hakeminen oli silloin?

Millainen suhde työhön?

Uralla eteneminen, mikä tärkeää?

Oma identiteetti, ammatti-identiteetti

Kuinka tärkeää työ oli?

Mitkä asiat tärkeimpiä elämässä

Ajankäyttö, jäikö aikaa muuhun työn lisäksi?

Työttömyys

Miten jäänyt työttömäksi, useita kertoja, millaisia tilanteita?

Työnhakeminen, mitä kokemuksia, miltä tuntui hakea työtä?

1990-luvun laman merkitys

Sairastaminen, työnhaku sairaana

Millaista arki, mitä teki työttömänä?

Yksinäisyys, kuuluminen, ajankäyttö työttömänä.

Oma identiteetti, ammatti-identiteetti, koettu hyvinvointi

Elämän merkityksellisyys, häpeä

Suhteet toisiin ihmisiin, vanhoihin kollegoihin, suhde ammattiin

Perheen merkitys, harrastukset.

Onko muuttunut se, miltä Suomessa tuntuu olla työtön?

Raha, tulot pienemmät, mikä merkitys sillä?

Eläkkeelle siirtyminen

Minkä ikäisenä jäi eläkkeelle miksi? Miksi juuri silloin, olisiko voinut aiemmin myöhemmin?

Miltä eläkkeelle siirtyminen tuntui?

Miten työttömänä olo erosi eläkkeellä olemisesta

Suhteet toisiin ihmisiin entisiin työkavereihin

Työnhausta ja työurasta luopuminen, mitä se tarkoittaa

Elämä eläkeläisenä

Työhaun loppuminen, miten se vaikuttaa

Elämän merkityksellisyys, sen muutos

Oma identiteetti eläkeläisenä

Koettu hyvinvointi

Arki, harrastukset

Suku, ystävät, hoiva, omaishoito

Onko perhe, lapsenlapsia, puoliso?

Suhteet toisiin ihmisiin, yksinäisyys, kuuluminen

Terveys

Millainen muutos työttömästä eläkeläiseksi? Eroa hyvinvoinnissa?

Mitä haluaisit lisätä?

Liite 3. Haastatteluaineiston koodiperheet ja koodit Atlas.ti-ohjelmassa.

▼	◇◇	Code Groups (4)	
▼	◇◇	Eläkkeellä	5
	◇	Ydinepisodi: ajasta puhuminen	102
	◇	Ydinepisodi: eläkkeellä	166
	◇	Ydinepisodi: eläköityminen	100
	◇	Ydinepisodi: leskeys	4
	◇	Ydinepisodi: vapaa-aika	106
▼	◇◇	Hyvinvointi ja sairaus	11
	◇	Ydinepisodi: asuminen	26
	◇	Ydinepisodi: hyvinvointi	298
	◇	Ydinepisodi: ikä	20
	◇	Ydinepisodi: lemmikit	16
	◇	Ydinepisodi: leskeys	4
	◇	Ydinepisodi: perhe	60
	◇	Ydinepisodi: raha	108
	◇	Ydinepisodi: sairaus	69
	◇	Ydinepisodi: sosiaalinen identiteetti	400
	◇	Ydinepisodi: sukulaisten hoiva	51
	◇	Ydinepisodi: vapaa-aika	106
▼	◇◇	Koulutus ja ammatti	4
	◇	Ydinepisodi: ammatti	97
	◇	Ydinepisodi: koulutus	11
	◇	Ydinepisodi: koulutus peruskoulu	4
	◇	Ydinepisodi: tietokoneet	12
▼	◇◇	Työ ja työttömyys	8
	◇	Ydinepisodi: työkkäri	36
	◇	Ydinepisodi: työllistäminen	66
	◇	Ydinepisodi: työnalku nuorena helposti töihin	25
	◇	Ydinepisodi: työnhaku	28
	◇	Ydinepisodi: työpaikan vaihtuminen pakosta	7
	◇	Ydinepisodi: työssä	76
	◇	Ydinepisodi: työttömyys	263
	◇	Ydinepisodi: uudelleen työllistyminen	40